

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

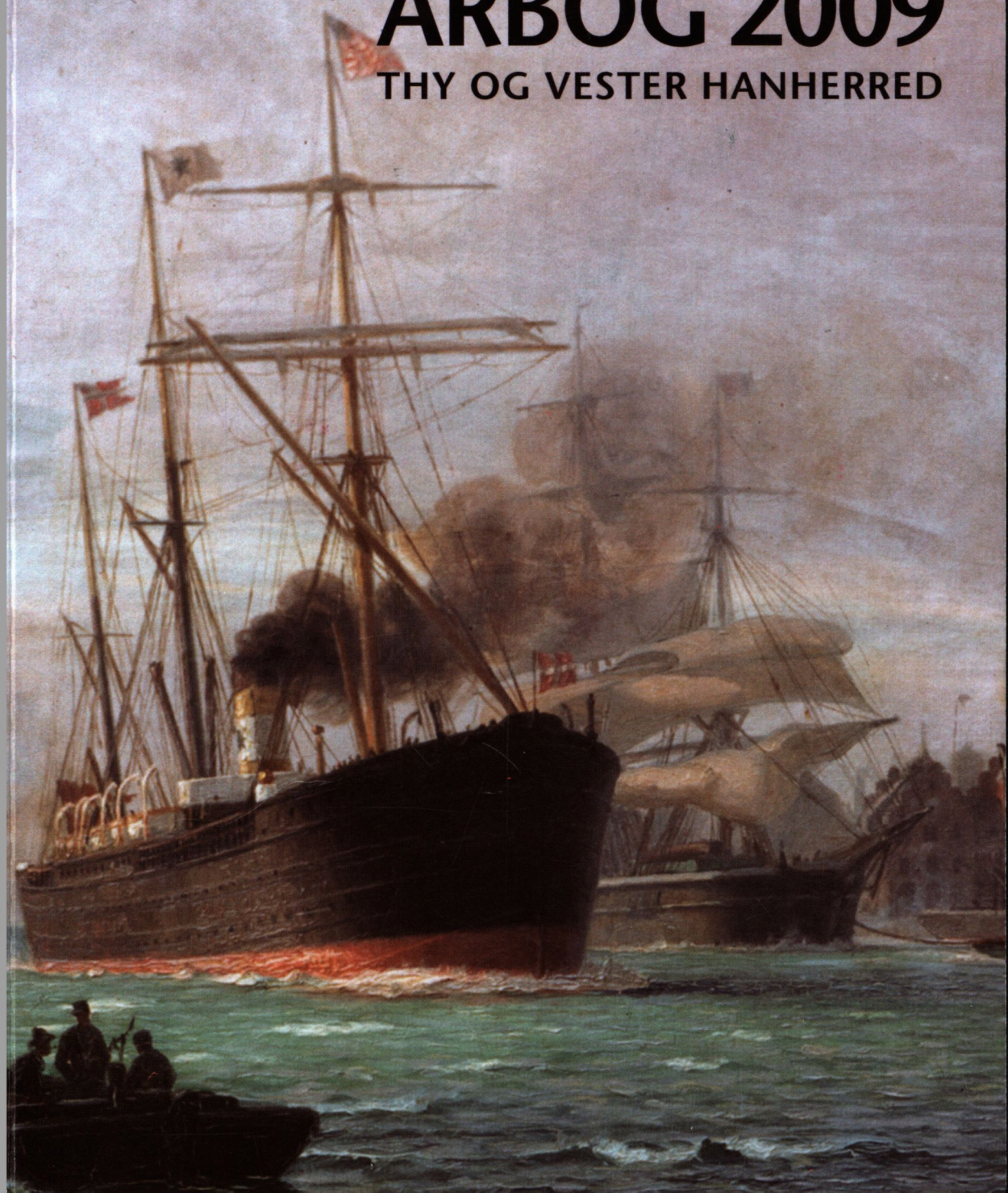
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2009

THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2009

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Maleri: Vilhelm Arnesen (1865-1948)

Titel: »Norge« på vej ud af Københavns Havn – på vej til New York, 1892.

Ejes af Udvandrerarkivet i Aalborg.

Foto: Udvandrer-kontor i Vestergade, Thisted 1910.

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune

Årbogens adresse:

Redaktion:

Gråkildevej 76, 7700 Thisted

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

Grafisk tilrettelægning og dtp:

tilde grafisk / Karin S. Fredsøe

ISBN 978-87-87382-17-5

Indholdsfortegnelse

Henning Bender: Udvandringen fra Thisted amt 1868-1910	s. 7
Tage Grønkjær: Fra Vangså til Amerika	s. 31
Flemming Skipper: Danmarks Titanic og Thisted-matrosen.....	s. 39
Svend Sørensen: Fritz Rosenkrantz – et tilbageblik.....	s. 47
Eigil Steffensen: Da Stalin kom til Agger	s. 61
Lykke Olsen: 1920'ernes kulturdebat i Thisted.....	s. 67
Niels Nørgaard Nielsen: Verden begyndte på Bakkevej i Thisted	s. 73
Bent Rolighed: Jens Rolighed – lærer og lokalhistoriker	s. 91
Flemming Skipper: Lilletorv 1 i Thisted.....	s. 101
Svend Sørensen: Helten fra Thorup Strand.....	s. 105
Aksel Kristensen: Lærer Jakobsen og Gærup skole.....	s. 107
Michael Vandet og Jytte Nielsen: Guldsmed Brinch og et hovedvandsæg.....	s. 113
Redaktionen: Et kongebrev fra 1802	s. 117
Svend Sørensen og Michael Vandet: En moderne Madonna.....	s. 123
Anne-Louise Haack Olsen: Fra museets arkæologiske arbejdsmark	s. 131
Henrik Schjødt Kristensen: Sundby Sø.....	s. 141
Peter Michaelsen: Haretavl – hund efter hare som brætspil	s. 149
Henrik Jespersen: Lokalhistorisk litteratur 2008-2009 – et udvalg	s. 164
Kristian Visby: Formandsberetningen 2008-2009	s. 166
Vedtægter for Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred	s. 168
Udflugten 2009.....	s. 170
Dronningebesøget på Thisted Museum 2009.....	s. 172
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 173
Forfatterfortegnelse	s. 174

Udvandringen fra Thisted amt 1868-1910

af Henning Bender

Artiklen indgår i en serie af amtslige beskrivelser af udvandringen fra Danmark, der alle bygger på udvandrerdatabasen 1868-1910. For Thisted amt vises det, at selvom udvandringen startede relativt sent, blev den en af de kraftigste i landet. Stærkest fra sognene mellem Thisted og Vestervig i Thy samt fra det nordlige Mors. Der var desuden tale om foretrukne bestemmelsessteder i USA. Fra Thy tog man til Nebraska og South Dakota, fra Mors til Iowa og fra Vester Hanherred til Pennsylvania. Men for alle gjaldt det, at det drejede sig om unge, oftest mænd og i højere grad end for resten af landet ufaglærte.

Mellem 1870 og 1910 oplevede Danmark en udvandringsbølge uden sidestykke. I løbet af 40 år udvandrede der så mange, at der i 1910 fandtes 250.000 danskfødte på andre kontinenter. Det svarede til mere end hver tiende af den daværende danske befolkning og oversteg langt raten fra de fleste andre lande. Kun Irland, Norge og Sverige havde en endnu kraftigere udvandring i forhold til befolkningstallet. Et flertal på 210.000 af disse danskfødte boede i USA, og selvom udvandringen mindskedes stærkt efter 1910, holdt antallet af danskfødte sig på over 100.000 til først i 1950'erne. Det skyldtes ikke mindst, at 4/5 af alle danske udvandrere var yngre end 30 år og derfor havde det meste af livet foran sig i det nye land.

At udvandrerne var unge betyder, at der den dag i dag er mange i Danmark, der har en eller flere udvandrere i familien i bedste eller oldeforældregenerationen. Mange sendte breve, dagbøger og breve hjem til dem, de havde forladt i Danmark, og der findes derfor stadig mængder af skriftligt og fotografisk materiale i private gemmer. Men indsamlingen har været mere intensiv i nogle områder end i andre. Når det gælder Thisted amt har i hvert fald Udvandrerarkivet i Aalborg, i modsætning til fra resten af Danmark, kun

lidt og tyndt materiale. Det er derfor af afgørende vigtighed, at lokale kræfter, sogn for sogn, indsamler og registrerer materialet, mens tid er. Det manglende materiale skyldes i hvert fald ikke, at udvandringen fra Thisted amt var beskedent.

Benytter man sig af Udvandrerarkivets database på registrerede udvandrere fra Danmark på www.emiarch.dk, der oplyser om udvandrers navn, alder, stilling, sidste opholdssted, afgangsdato og bestemmelsessted for årene 1868-1910, er der fra Thisted amt registreret 7.753 oversøiske udvandrere med sidste opholdssted i amtet. Medregner man de udvandrere, der var født i Thisted amt, men havde bopæl uden for amtet ved afrejsen (fødested oplyses kun for årene 1900-1910), bliver antallet **8.760**. Det svarer samlet set til, at hver ottende af en befolkning på 70.000 udvandrede. Tallet dækker dog over meget store forskelle fra sogn til sogn og fra område til område. Udvandringen var meget kraftig i sognene på begge sider af Thisted Bredning og omkring Vilsund ned til Hurup og Vestervig, mens den var svagere længst mod nord og syd. Samtidigt varierede udvandrerens bestemmelsessteder efter, hvorfra de kom. Morsingboerne foretrak Iowa, folk fra Vester Hanherred

Der var i mange år udvandrere-agenter flere steder i Thisted by. Alene i Vestergade var der tre kontorer helt tilbage fra slutningen af 1800-tallet. De sørgede for den lange rejse til Amerika – og havde taget gavltreklame i brug. Billedet (postkort) er fra 1910. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

valgte Pennsylvania, mens thyboerne tog til Nebraska.

Rejsen over havet

Udvandringen fra Danmark startede meget pludseligt, da de første danske mormongrupper tog til Utah i januar 1852 og nåede Utah 9 måneder senere i oktober 1852. Trods rejsetiden fulgtes de af mere end 20.000 danske mormoner, og deres udvandring udgjorde op til sidst i 1860'erne 2/3 af den samlede danske. Der var dog ikke mange fra Thisted amt blandt disse tidlige udvandrere. Thyboer, morsingboer og folk fra Vester Hanherred ventede, til der blev rimelige og sikre rejsemuligheder med tog og dampskibe. I 1869 oversteg dampskibstonnagen sejskibstøn-

nagen på Atlanterhavet, og samme år gennemførtes den transkontinentale jernbane tværs gennem USA. Man kunne nu benytte transportmidler, der afgik og ankom på forud kendte tider, samtidigt med at rejsetiden reduceredes fra omkring 6-9 måneder til ca. 3 uger fra bopæl i Danmark til ny bopæl i USA. Samtidigt faldt billetprisen til omkring 125 kroner (gennemsnitlig årsindkomst for en faglært arbejder var omkring 600 kr.). Og for dem, der ikke havde råd, var der mange tilbud om rejser på afbetaling, både fra organisationer og arbejdsgivere i USA. Kom man fra Thisted amt, var det ikke nok at finde en båd til Amerika, man skulle først fra Thisted. Jernbanerne kom ret sent: Thisted-Struer 1882; Glyngøre-Skive 1884 (med færge til Nykøbing Mors 1889) og mod

nord ikke førend 1901 (Aalborg-Fjerritslev 1897). Inden da benyttede man små passagerskibe til Aalborg, hvorfra den videre fart så gik med toget, hvad enten det drejede sig om København, Hamborg – eller som tilfældet blev fra 1890'erne via Frederikshavn. 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt, benyttede britiske eller tyske skibe - det er dem udvandrertisterne kalder »indirekte« udvandrere. Den tredjedel, der udvandrede via København (Frederikshavn) - New York, rejste til gengæld »direkte« med:

København – New York linjen

Trafikken startede i årene 1869-1874 med tyske skibe på ruten Stettin-København-New York til i alt 42 afgang med 15 forskellige skibe med i alt 172 udvandrere fra Thisted

amt om bord. De fleste tog dog stadig via Hamburg-Hull-Liverpool før 1880. Men med det danske »Dampskibsselskabet Thingvala«, 1880-1898, der 1898-1935 videreførtes af DFDS, skabtes der en helt regulær fartsplan med afgang hver fjortende dag fra København, Kristiania og Kristianssand til New York.

Linjen var længe den eneste fra Skandinavien og svækkedes først efter 1910 af fallende udvandringstal og konkurrencen fra en norsk (1913) og svensk (1915) Amerikalinie. Den danske Amerikalinie ophørte i 1935, mens den norske og svenske fortsatte, indtil flyvemaskinen helt overtog trafikken i 1960'erne. Sejladsen var ikke helt uden uheld. »Hekla (1)« sank i Oslofjorden i 1883, »Geisir« blev sejlet i sænk midt på Atlanterhavet

Thingvalla-liniens »Norge« på vej ud af Københavns havn på vej til New York 1892. Sank på tur nr. 89 over Atlanterhavet i retning vest, den 28. juni 1904. Maleri af Vilhelm Arnesen. Udvandrertarkivet.

af »Thingvalla« i 1888, og »Danmark« sank ved Acorerne 1889. Værst gik det for »Nor-ge«, der efter afgang fra København 22. juni 1904, tidligt om morgenen den 28. juni 1904 i helt stille vejr løb på Rockall-klippen ca. 400 kilometer vest for Skotland og sank på 10 minutter. Af 762 om bord reddedes kun 145. En af disse var smed Laurits Lauritzen, 21 år, fra Mollerup på Mors, der blev fundet efter at have tilbragt en uge i åben båd på Atlanterhavet. Jobbet hos svogeren, N. Chr. Jensen, i Pennington i New Jersey (tæt på byen Trenton) ville han dog ikke miste, så 4. november 1904 gik turen atter over Atlanten på »Oscar II«. Denne gang nåede han helt frem – ligesom 99,9 % af de øvrige udvandrere. Det var dog ikke alle, der fandt turen lige behagelig.

Familien Habersaats udvandring fra Thisted

I 1991 modtog Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Olga Habersaats erindringer. Olga Habersaat Birch Weaver, der blev født i Thisted i 1879, døde 91 år gammel i Canada i 1970. Navnene havde hun fået som enke efter Albin Birch i 1925 og John Weaver i 1942. Selv kom hun til USA i 1896 og vendte aldrig siden tilbage. Bl.a. fordi hele hendes store bagerfamilie fra Vestergade i Thisted tog over til hende. Historien belyser således en af de vigtigste årsager til udvandringen. Man hørte fra andre, oftest slægtninge eller bekendte. Hørte det var gået dem godt, og at de endda gerne ville sende en gratis billet, om man selv ville komme.

Olga (født 1879) og søsteren Ingeborg (født 1878) tog af sted i 1896 efter at have fået billetter fra storesøster Julie i Rochester, New York.

Storesøster Julie (født 1864) var selv blevet inviteret til USA af faderens slægtninge fra Holsten i 1883 og sørgede for, at der sendtes

billetter og jobtilbud til de mange mindre søskende. Det gjaldt *Adolf Hermann* (født 1867), der rejste i 1887 samt *Hermann Adolf* (født 1869) og *Emma* (født 1873), der rejste sammen i 1893, samt som nævnt, Olga og Ingeborg i 1896.

Det var nu Olgas tur til at sørge for billetter til resten af familien, der efter at faderen, bagermester Johan Habersaat, var død i Thisted 1898, omfattede moderen *Kristine* (født 1841) og de yngste søskende, *Johanne* (født 1882) og *Valdemar* (født 1883), der alle tog af sted i 1899. Herefter var familien fra Thisted atter samlet, men i Rochester, New York.

Selv fortæller Olga om sin overfart i 1896: *»Mor fulgte os ikke til båden. Men far gjorde. Alle i den lille by (Thisted) kom til kajen og ønskede os held og lykke. Båden afgik klokken syv om morgenen, og på et tidspunkt om formiddagen landede vi i den nordligste del af Danmark«* – og selvom det lyder overraskende hurtigt, må det formentlig have været Aalborg, eftersom turen gik videre med toget.

»Derfra rejste vi med toget gennem landet omkranset af bøgetræer – det danske nationaltræ. Den næste morgen gik vi igen ombord på en båd, der tog os med ud, hvor den store damper lå, som skulle bringe os over oceanet. Derefter begyndte den egentlige rejse. Ingeborg og jeg stod ved rælingen, indtil det sidste stykke land var forsvundet. Det sidste vi så, var et helt hvidt fyrtårn, bølgerne slog imod det, og lidt senere var det forsvundet. Intet var at se.«

Heller ikke dengang var der mange bøgetræer langs jernbanen fra Aalborg til Frederikshavn, og selvom turen over Atlanterhavet foregik i så fint vejr, at »Hekla (2)« ankom til New York en dag tidligere end beregnet, forhindrede det jo ikke søsyge: *»Da vi kom ud i Nordsøen blev det meget hårdt. Jeg husker, vi sad ved rælingen og kikkede ned i vandet, det syntes som om, at vandene skiltes, og skibet sank ned, og at vi stod nærmest ret op på*

311	Olga Habersaat	17			
312	Ingeborg	19			

Fra registreringsbogen på Ellis Island.

enden, når det kom op igen. Vi gik tur på promenadedækket, da pludselig det var, som om gulvbrædderne kom op og slog mig i ansigtet, og efter dette fulgte en uge med søsyge, en syge så skrækkelig, at jeg aldrig glemmer det. Man er ikke bare syg i maven og får kvalme, når man ser andre spise, man er syg i hele kroppen. Vi følte os begge meget dårlige.

Vi sejlede i atten dage. Da vejret var meget dårligt, gik vi kun på halv kraft, tågehornet tudede sine advarsler hele natten. En dag var stormen forfærdelig. Bølgerne stod som bjerge efter skibet, og når de splittedes, blev alt oversprøjtet med vand.«

Vel fremme i New York skulle de videre med toget til det endelige bestemmelsessted, men først skulle de registreres som immigranter. Olga husker ikke så meget herom: »Jeg husker ikke navnet på det sted, hvor vi først kom, men der blev vi bragt over på en mindre båd og sejlede et par timer til en jernbanestation«, men at hun og Ingeborg faktisk var der, fremgår af registreringen på Ellis Island.

Olga, 17 år, og Ingeborg Habersaat, 19 år, er registrerede som passager 311 og 312 blandt de i alt 541 om bord på »Hekla«, og bestemmelsesstedet er Rochester New York. Her havde familien ikke regnet med den hurtige overfart og ventede dem først dagen efter. De fik derfor først i sidste øjeblik Olgas telegram fra New York:

»Ved midnat afgik vort tog til Rochester. Ved totiden om eftermiddagen (1. Juni 1896) råbte konduktøren »Rochester«, og lidt efter var vi der i vore vinterfrakker og rejsekapper. Vi stod på stationen med alle vore bylter på udkig efter et kendt ansigt, men så kun fremmede og

hørte kun et ukendt sprog. En taxa chauffør kom over og spurgte, om vi ønskede en taxa. Vi vidste hvad han mente, så jeg begyndte at lede i min pung med tårerne trillende ned ad kinderne, idet jeg var sikker på, at nogen ville hente os. Pludselig skreg Ingeborg: der er Herman. Velsignede redning, ja, der kom han løbende.«

Netop at kunne komme til bekendte i det store land med det ukendte sprog var helt centralt. Ikke blot for familien Habersaat, men for alle andre. Det er det, der er årsagen til, at man i virkeligheden finder ret faste rammer for, hvornår udvandrerne tog af sted og hvortil de tog.

Generelle træk ved udvandringen fra Danmark og fra Thisted amt

Udvandring fra de enkelte amter på landsplan

Målt på amter og sat i forhold til 1890-folketællingen havde Bornholm, Nordjylland (Aalborg, Hjørring og Thisted amter), Lolland-Falster (Maribo amt), Sydsjælland (Præstø amt) og det sydlige Østjylland (Århus og Vejle amter) en udvandring over landsgennemsnittet.

Hertil kom, at de sønderjyske amter med en udvandring på op imod 30% lå højere end alle andre steder. Den er dog ikke medregnet her, da Sønderjylland som bekendt ikke var dansk i årene 1864-1920.

Efter al sandsynlighed er der for de amter, der ikke rummede store byer, tale om minimumstal. Det skyldes den meget betydelige interne vandring fra land til by. Indregnes de udvandrere, der er født i Thisted amt, men er

AMT	Database	Befolkning 1890	Procent Udv.
Bornholm	6.784	38.765	17,5%
Maribo	15.501	100.550	15,4%
Hjørring	16.875	110.603	15,3%
Aalborg	14.192	104.801	13,5%
Præstø	11.700	100.647	11,6%
Vejle	12.892	111.904	11,5%
Thisted	7.753	69.407	11,2%
Århus	16.595	157.204	10,6%
Svendborg	12.615	120.707	10,5%
Ribe	7.864	78.611	10,0%
København	51.370	527.962	9,7%
Sorø	7.742	89.042	8,7%
Odense	11.015	136.120	8,1%
Holbæk	7.038	94.226	7,5%
Randers	6.488	110.453	5,9%
Ringkøbing	4.574	98.623	4,6%
Frederiksborg	3.589	84.689	4,2%
Viborg	3.713	100.783	3,9%
Ubestemt	9.040		
Danmark	227.340	2.235.097	10,2%

udvandret andetsteds fra 1900-1910 (1.007), mormoner (176) og de, der købte billet i Vejle (80), får man en udvandring på **9.016** fra Thisted amt, eller 13% af 1890-folketallet. Antallet af udvandrere, der er født i Thisted amt, men som har sidste opholdssted i andre dele af landet 1868-1899, kan ikke beregnes.

Men selv med disse forbehold er der helt klart færre udvandrere i et bælte fra Vestjylland til Djursland, samt i Frederiksborg amt. For Vestjylland er forklaringen formentlig, at man på heden havde sin egen prærie at opdyrke og derfor kunne beskæftige sit eget fødselsoverskud. For Nordsjælland var tiltrækningen til Hovedstadsområdet

og beskæftigelsesmuligheder her så gode, at udvandringen blev forholdsmæssigt set mindre i forhold til en kraftigere befolkningsvækst.

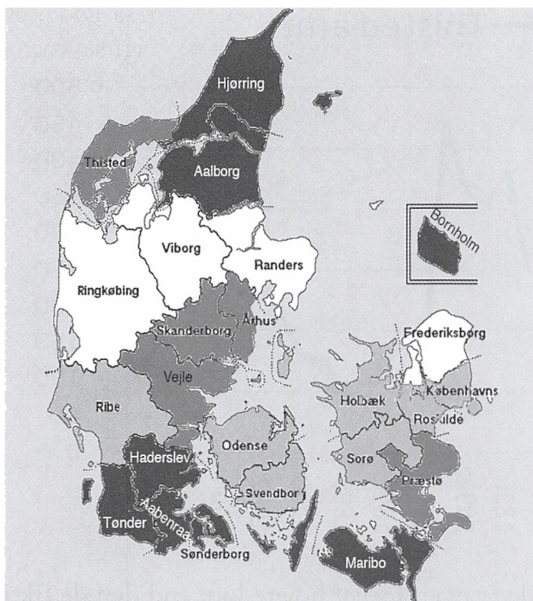
De relativt kraftigste udvandringsområder i Danmark i slutningen af 1800-tallet – Nordjylland, Sønderjylland, Lolland-Falster og Bornholm – svarer nogenlunde til det, der i vore dage kaldes landets »udviklingsområder«. Den stærkere dræning af unge og initiativrige mennesker fra netop disse områder i 1800-tallet kan muligvis have haft væsentlige konsekvenser i 1900-tallet.

Vandring fra land til by

Udvandringen til USA var i virkeligheden kun en lille del af langt større interne vandringer i Danmark fra land til stationsby/købstad og videre til vækstområderne omkring Århus, Odense, København, samt fra omkring 1895 også Aalborg. Vi savner ganske vist konkrete tal herfor, bortset fra at vi ved, at byerne voksede langt mere end lands gennemsnittet, men hvad vi har, er angivelser af både fødested og sidste opholdssted i udvandrere listerne for årene 1900-1910. De viser med al ønskelig tydelighed, at Thisted amt ikke alene er præget af oversøisk udvandring, men også af et internt flytningsoverskud til andre dele af landet.

Vandring fra Thisted amt til Aalborg og København – og herefter USA

Tendensen er tydelig, når det gælder de 1.007 udvandrere der er født i Thisted amt, men som har sidste opholdssted andre steder i Danmark ved udvandring i årene 1900-1910. Over halvdelen er enten flyttet til Aalborg (27%) eller København (26%), mens en del er taget til Århus (10%) eller Odense (7%). Derimod er det kun få, født i Thisted amt, der bosætter sig i naboamterne, inden de udvandrer i årene 1900-1910: 5% bor i

Udvandring fra de enkelte amter 1868-1910 i procent af befolkninge 1890. Efter sidste opholdssted.

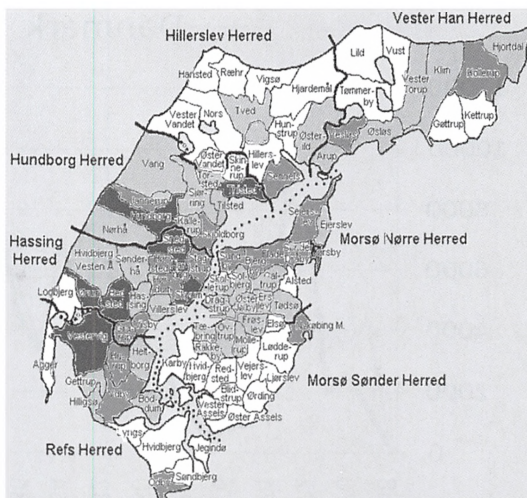
Farve	%
Hvid	0-6
Lysegrå	7-10
Mørkegrå	11-13
Sort	over 14

Viborg amt; 6% i Ringkøbing amt og 8% i Hjørring amt.

Omvendt er der også tale om en beskeden tilvandring. 168 af de mennesker, der udvander fra Thisted amt 1900-1910, er født uden for amtet, men mere end halvdelen (98) i naboamterne Hjørring, Aalborg, Ringkøbing og Viborg amter.

Interne vandringer land til by i Thisted amt. Fra landsogn til købstad eller stationsby

Mens de, der udvander fra landsognene i Thisted amt, i det store og hele (omkring 80%) også er født i disse sogne, er der for byernes vedkommende tale om andre forde-

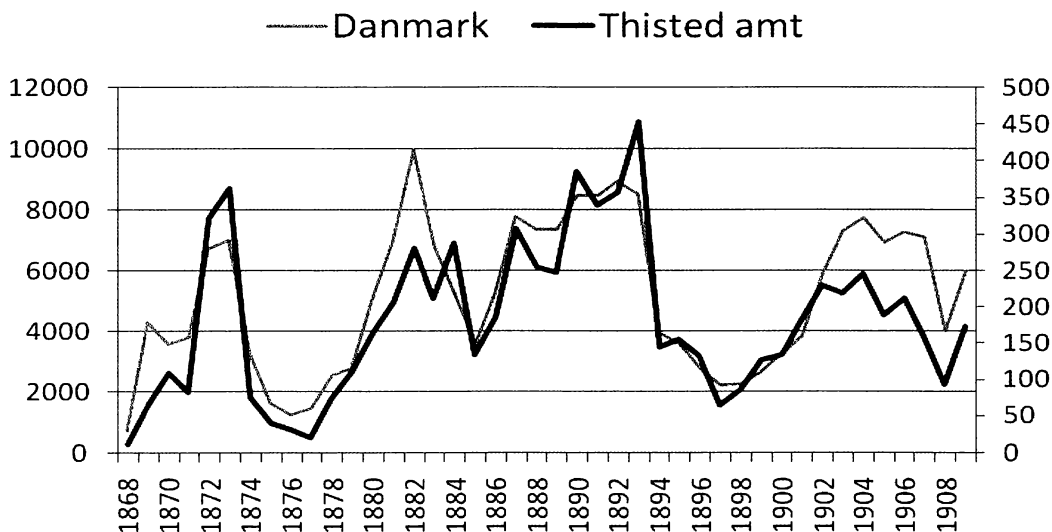
Udvandring fra sogne i Thisted amt 1868-1910.

Farve	%
Hvid	0-6
Lysegrå	7-10
Mørkegrå	11-16
Sort	17-25

linger. Stadigvæk med årene 1900-1910 som udgangspunkt, viser det sig, at kun halvdelen af udvandrerne også er født i købstæderne Thisted og Nykøbing Mors. Det gælder ligeledes stationsbyerne Hurup, Snedsted, Bedsted og Fjerritslev. Den meget omfattende udvandring fra Hundborg og Vestervig sogne består til gengæld hovedsageligt af folk, der er født i sognene.

Udvandring på sogneplan

Udvandringen fra de enkelte sogne i Thisted amt er i forhold til befolkningstallet særlig kraftig i sognene omkring Thisted Bredning. Både i Thy og på Nordmors. Herudover er udvandringen fra Hundborg og Hissing herred samt den nordlige halvdel af Refs herred. Flere steder med sogne, hvor op imod hver femte emigrerer: Thisted, Hundborg, Snedsted, Skyum, Vestervig og Jørsby.

Rytmen i udvandringen

Sammenlignes udvandringen år for år for Thisted amt og Danmark som helhed i årene 1868-1910, er der stor overensstemmelse. Når bølgerne går i takt, skyldes det, at udvandringen var bestemt af konjunkturerne i den transatlantiske økonomi. Var jobmuligheder og løn tilstrækkeligt meget bedre i USA end hjemme, tog man af sted. Særligt om man var ung og ubundet af familie. Men det krævede naturligvis, at der var nogen i det fremmede, der forstod ens thymbomål.

Første bølge: 1870-1875

Fra sidst i 1860'erne til midt i 1870'erne var der økonomisk højkonjunktur både i USA og Danmark. Men god jord var langt dyrere i Danmark end i USA, hvor produktionen let kunne afsættes via et fuldt udbygget jernbanelenet. Det var det, der trak den første bølge af danske udvandrere til USA, hvor de etablerede landbrug, der siden trak yderligere dansk arbejdskraft til. Billig, rigelig og god jord medførte mangel på landbrugsarbejdere, som man derfor sendte bud efter hjemmefra, med forudbetalte billetter og kontrakter,

der gav en meget højere løn, end den de fik i Danmark.

Men høj løn og billige jordpriser betød også, at medhjælperne fik råd til at skaffe eget jordbrug. De skulle derfor også have medhjælperne hjemmefra! Det skabte en slags »udvandringsmaskine«, der blev »smurt« af stadig billigere passagerbilletter og fragtpriiser. De skibe og tog, der bragte udvandrerne vestover, havde ledig plads til at fragte deres produktion østover.

En tilsvarende mekanisme kom ikke rigtigt i gang for andre udvandringsmål. I et kort og hektisk åremål 1869-1874 forsynede den britiske regering ganske vist danske udvandrere til New Zealand (i syd på Nordøen), Australien (Queensland) og Canada (New Brunswick) med enkeltbilletter og jord, der først skulle betales, når man havde etableret sig. Men i modsætning til USA var jordlodderne ofte små, de skulle ryddes for urskov, ligesom afsætnings- og transportforholdene var så dårlige, at fortjenesten ikke kunne bære yderligere medhjælp hentet i Danmark. Efter at 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt til Canada, Australien og New Zealand

i perioden var taget af sted i første halvdel af 1870'erne, gik udvandringen næsten i stå og blev først for alvor genoptaget efter 1918, da udvandringen til USA blev begrænset af en restriktiv immigratlovgivning.

Anden bølge: 1880-1893

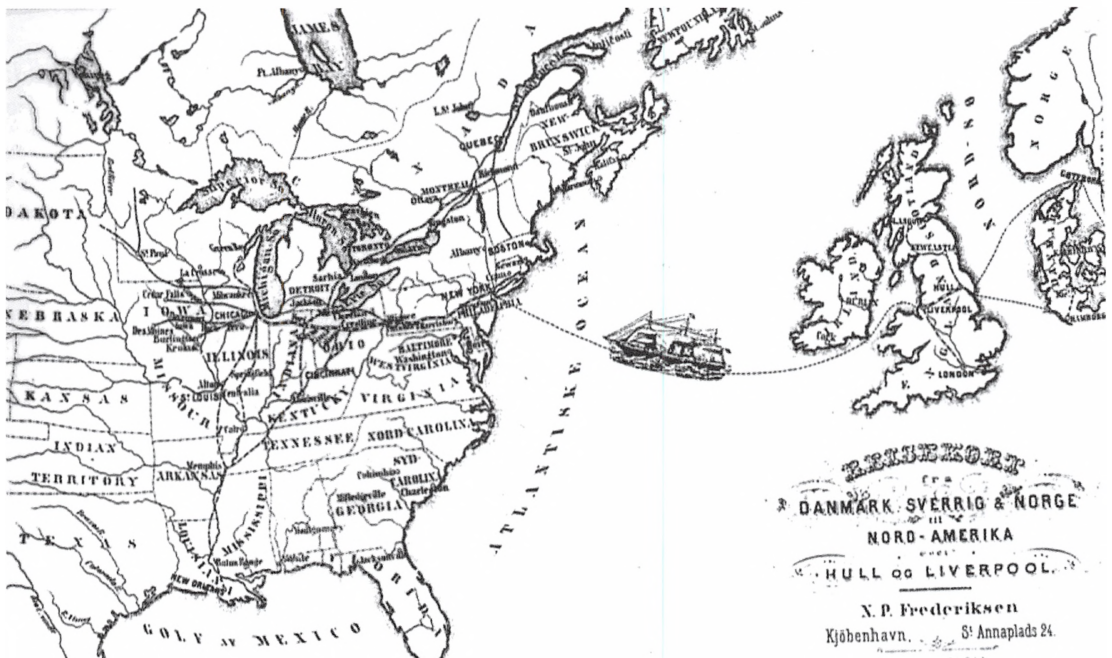
Efter en krise i anden halvdel af 1870'erne startede en langvarig højkonjunktur i USA 1880-1893, mens Danmark stadig var præget af lavkonjunktur, landbrugskrise og landbrugsomlægning. Landbrugs krisen i Danmark, der ikke mindst var forårsaget af det billige og gode korn, som bl.a. danske landmænd producerede i USA, pressede stadigt flere danske land- og byarbejdere til USA, da der endnu ikke fandtes tilstrækkeligt med jobmuligheder i de danske byer. En kortvarig krise i USA omkring 1886 afspejler sig ganske vist som en markant bølgedal i udvan-

dringen, men ikke værre end at folketællingen fra USA i 1890 viste, at der efterhånden var betydelige danske bosættelser, særligt ud langs jernbanerne, der strålede vestpå fra Chicago. Stater med flest danskfødte var i rækkefølge Iowa (15.510), Nebraska (14.397), Minnesota (14.133), Wisconsin (13.885), Illinois (12.044) og Utah (9.023).

1893-1901 var der til gengæld lavkonjunktur i USA og højkonjunktur i Danmark. Udvandringen sank derfor væsentligt i disse år, og de, der ellers ville være udvandret, skabte i stedet en eksplosiv befolkningstilvækst i en række danske byer, hvor særligt byer som Aalborg, Århus, Odense, Esbjerg og København oplevede en hektisk industrialiserings- og byggeboom.

Tredje bølge: 1902-1910

blev den sidste af de store udvandringsbølger

Reklame fra 1869 for transport fra Danmark til bosættelsesstederne i USA med kombineret skibs- og togbillet.

fra Danmark. Den styredes af en heftig økonomisk vækst i USA, mens der var stagnation i de danske byerhverv, men fremgang i landbruget. Denne gang gjaldt udvandringen derfor ikke mindst de, der allerede var flyttet til de danske byer og nu flyttede videre til de hastigt voksende amerikanske byer. Hvad landmændene angik, var der efterhånden fyldt op i Midtvesten. Det forårsagede bl.a. interne vandring af danske landmænd fra Nebraska og Iowa til de canadiske præriestater, særligt Alberta, hvor den første danske koloni oprettes i Dickson i 1904, uden at det afspejler sig i udvandrerlisterne. I USA lå antallet af danskfødte i 1910 stadig højest i Iowa (17.961), men fulgt af Illinois (med Chicago) (17.368), Wisconsin (med Racine) (16.454), Minnesota (med Minneapolis) (16.137) og som noget nyt Californien (14.208), Nebraska (13.673), New York (12.536) og Utah (8.300).

Efter 1918

Denne tendens var slået helt igennem for danskfødte i 1930: rækkefølgen for stater med danskfødte var nu Californien (23.175), Illinois (18.945), New York (17.407) og først herefter de gamle kerneområder: Iowa (14.968), Minnesota (13.831), Wisconsin (13.094), Nebraska (10.210) og Utah (4.883).

I vore dage, dvs. ifølge den amerikanske folketælling år 2000, er der 1.430.897 amerikanere, der på folketællingsblanketten noterer sig som værende af primær dansk etnisk oprindelse. Kravet er, at man har en indvandret forfader i lige linje, født i Danmark! Sådan fordelt fører Californien med 207.030, fulgt af Utah 144.713, Minnesota 88.924, Wisconsin 72.160 og Washington 72.098. Regnet i forhold til befolkningstal betyder det i øvrigt, at Utah i vore dage er den stat, der har langt den stærkeste andel af amerikanere, der mener, at de er af dansk

oprindelse – nemlig 7%. Ingen anden amerikansk stat overskrider 1%. USA er dog stadig det oversøiske land, der trækker flest danske udvandrere. I årene 1980-2006 har tallet ligget nogenlunde konstant på 2.200 om året.

Udvandrerens alder og køn

Udvandrerne var unge: Næsten 2/3 (62%) af samtlige udvandrere fra såvel Danmark som fra Thisted amt var unge mellem 16 og 29 år, herudover var 21% børn under 16. Kun 14% var mellem 30 og 49. Var man 50 år eller ældre, hørte man til en gruppe, der omfattede knapt 3% af udvandrerne.

Udvandrerne var derfor ugifte: Kun 12% af udvandrere mellem 16 og 29 år rejste med familie. For børn under 16 rejste naturligvis næsten alle – 92% - med familie, ofte i endog meget store familiegupper. Var man ældre end 29 år, rejste over halvdelen – 53% - i familiegupper.

Udvandrerne var overvejende unge mænd: 2/3 (66%) af disse udvandrere mellem 16 og 29 år var mænd, mens kønsfordelingen var ligelig blandt børn og ældre.

At udvandrerne således var unge, ikke medbragte familie og for hovedpartens vedkommende var mænd, betød i øvrigt generelt, at de danske udvandrere måtte gifte sig ind i andre etniske grupper og på denne måde assimileredes forholdsvis meget hurtigt i det amerikanske samfund.

Målt over tid kan det dog iagttages, at andelen af børn, ældre og familier falder stærkt fra tiår til tiår i perioden, samtidigt med at andelen af unge mænd vokser. Det skyldes en væsentlig ændring i erhvervsmønstret. Frem til omkring 1885 rejser udvandrerne af sted for at søge fremtiden i det amerikanske landbrug og tager derfor familien med. Efter 1885 bliver der i stadig højere grad tale

om unge mænd, der søger deres fremtid i de amerikanske storbyer.

Udvandrerne erhvervsfordeling

Kopierne af de udstedte billetter indeholder de stillingsbetegnelser eller den stilling i familien, udvandrerne selv angav. Trækker man dem uden erhverv fra (hustruer, børn o.l.), fordeler resten sig med 2.250 på landbrugserhverv og 2.908 på byerhverv. Denne fordeling ændrede sig over tid. Fra at have domineret blev udvandrere med landbrugserhverv færre, mens udvandrere med byerhverv voksede.

Landbrugsudvandringen

der havde sit tyngdepunkt i de to første tiår af perioden, omfattede i virkeligheden kun ganske få selvstændige landmænd. Fra Thisted amt var der kun 48, der kaldte sig gård ejere, 150 angav sig som husmænd, mens 29 var gartnere og 60 fiskere. Også de sidstnævnte arbejdede i landbruget, når de kom til USA. Fiskerne tog til inlandsstater uden fiskeri, dette hvad enten de var Vesterhavsfiskere, hovedsageligt fra Vorupør, eller Limfjordsfiskere, hovedsageligt fra Nordmors. Men det store flertal på 1.963 af landbrugsudvandrerne fra Thisted amt benævnte sig selv som karle, tyende og daglejere. Af disse var en femtedel kvinder (435).

Oprettelsen af vidstrakte danske landbrugsbosættelser i Midtvesten skyldtes derfor, at det netop var folk fra landarbejdergruppen, der fik »fod under eget bord« og herigennem oplevede en social opstigning gennem udvandringen. Beretninger og breve viser, hvorledes unge ugifte landarbejdere allerede ved ankomsten blev revet væk, og hvordan de herefter hurtigt, efter at have lært lidt af sproget, selv blev gårdejere læn-

gere vestpå. Hertil kom en hel del ufaglærte arbejdere fra byerne, for Thisted amt drejede det sig om 948, der ligeledes endte i det amerikanske landbrug. Som førstegenerations indvandrere fra land til by i Danmark vendte de tilbage til landet, da de fik chancen i USA. Hertil knyttede sig en del faglærte, der endte på landet i USA. Det gjaldt ikke mindst mejeristerne.

Landbrugsrelaterede faglærte

Næppe var landbrugsomlægningen i Danmark fra kornavl til animalsk produktion påbegyndt, førend systemet blev eksporteret. Allerede i 1884 blev det første andelsmejeri åbnet i West Denmark (Luck) i Wisconsin, kun to år efter det første danske i Hjedding 1882. Som i Danmark spredte andelsmejeritanken sig lynhurtigt ud over USA. Særligt i opstartsfasen sidst i 1880'erne og i begyndelsen af 1900-tallet i takt med at de voksende amerikanske byer fik behov for mejeriprodukter. Da ideen var dansk, var det nærliggende at trække fagkundskab fra Danmark. Det blev i disse to perioder til mere end 2.000 udvandrede mejerister fra Danmark, fordelt med næsten halvdelen 1885-1892 og den anden halvdel 1902-1908. 50 af disse kom fra Thisted amt, og de blev ofte en byskabende faktor i et givet område. Efter at mejeristen var startet, blev der hurtigt brug for smed, købmand, tømrer og bager – og vigtigst – flere, gerne danske, mælkeleverandører på stedet.

Andre faglærte

Blandt de mange titler, der optræder i udvandrerslisterne, lægger man ikke mindst mærke til de 310 bygningshåndværkerne, der udgjorde en markant del af den danske udvandring efter år 1900. Det danske byggeboom sidst i 1890'erne blev fra 1900 afløst af stilstand, og bygningshåndværkere: 85 murere, 33 malere, 109 tømrere og 83 snedkere, kunne få langt

bedre aflønnet arbejde i de amerikanske byer. De kom særligt fra Thisted og Nykøbing, men også fra en række af de nye stationsbyer i amtet og tog først og fremmest til Chicago og New York, men fandt også vej til de byer, hvor indvandrerne fra Thisted amt særligt samledes i Nebraska, Pennsylvania og Massachusetts.

En anden gruppe var 180 smede- og maskinarbejdere, hvis udvandring ligeledes skyldtes, at den danske industrialiseringsbølge i 1890'erne havde slået et større brød op, end landet kunne bære. Herudover var stort set alle håndværksfag repræsenterede. Efter de 50 mejerister var de 7 næste grupper efter størrelse: 45 bagere, 40 skomagere, 24 karetmagere, 23 skræddere, 17 urmagere, 15 slagtere og 14 saddelmagere. Derimod var der, i modsætning til de øvrige amter, stort set ikke tale om udvandrere med højere uddannelser. 3 farmaceuter, 2 ingeniører, 1 dyrlæge, 1 journalist og 2 præster var, hvad det kunne blive til.

Var man en voksen kvinde, var mulighederne ikke så nuancerede. 609 udvandrede som hustruer, men endnu flere som kvindeligt tyende: 435 fra landet og 790 fra byerne. Herudover kunne man være syerske (102), arbejderske (13), lærerinde (10), sygeplejerske (6), ekspeditrice (3), dameskrædderinde (8) og modehandler (2). Kvinder var imidlertid en mangelvare i det amerikanske samfund, og det betød, at ikke mindst tyende havde en langt bedre mulighed for social opstigning gennem ægteskab eller selvstændigt erhverv i USA, end hvad samtiden kunne tilbyde i det danske samfund. Det gjaldt også politiske og økonomiske rettigheder. Generelt set var der tale om en meget stor andel af ufaglærte udvandrere med forholdsvis beskeden økonomi fra Thisted amt, sammenlignet med Danmark som helhed. Det prægede da også bestemmelsesstederne.

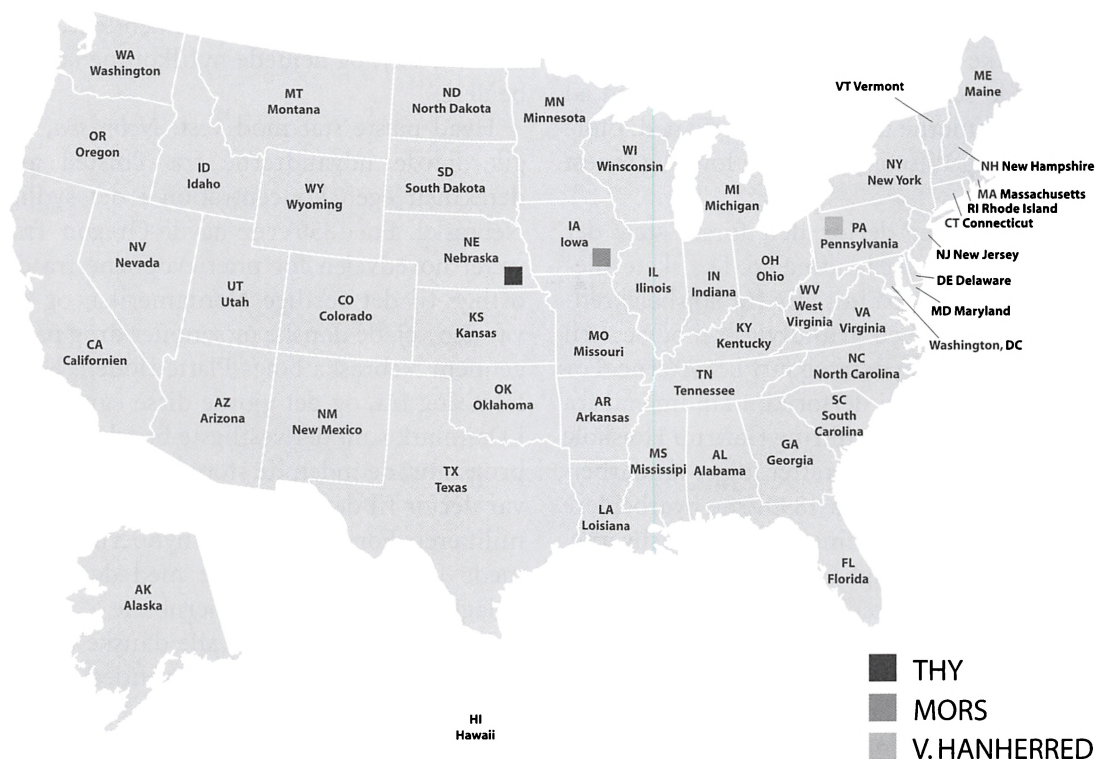
Hvorhen tog udvandrerne fra Thisted amt?

Mere end 19 ud af 20 tog til USA 1868-1909. Procenterne var stort set parallelle, uanset hvorfra udvandrerne kom i Danmark, men overvægten for USA gør sig endnu stærkere gældende for Thisted amt end for Danmark som helhed. Hertil kom, at udvandringen til USA omfattede hele perioden. Bortset fra Canada, der i hele perioden modtog en beskeden, men jævn strøm af udvandrere, var de øvrige udvandringslande kun aktuelle ganske korte tidsperioder. Australien og New Zealand først og fremmest i begyndelsen af 1870'erne, Brasilien i 1886 og Argentina 1889-1890 og efter 1900.

Hovedmålet i USA var Midtvesten

Til	Fra Danmark	%	Thisted amt	%
USA	206.493	91,0	7.376	95,2
Canada	7.111	3,1	158	2,0
Argentina	3.903	1,7	33	0,4
Australien	3.827	1,7	65	0,8
New Zealand	2.362	1,1	113	1,5
Brasilien	1.290	0,6	4	0,1
Sydafrika	1.270	0,6	2	0,0
Ukendt	732	0,3	2	0,0

TIL USA Stater:	Fra Danmark	Fra Thisted amt	Fra Thy	Fra Mors	Fra Vester Hanh.
Nebraska	10 %	14 %	17 %	10 %	3 %
Iowa	14 %	14 %	10 %	29 %	7 %
Wisconsin	14 %	8 %	9 %	7 %	4 %
Minnesota	12 %	7 %	6 %	9 %	8 %
Illinois	5 %	6 %	7 %	6 %	3 %
Pennsylvania	4 %	4 %	3 %	1 %	34 %
Massachusetts	1 %	5 %	6 %	2 %	4 %
South Dakota	3 %	5 %	5 %	5 %	5 %

Mange billetter blev kun udstedt til New York (2.299), Chicago (1.406) og Boston (336), men langt færre slog sig ned her. Trækkes tallene fra det samlede tal, spredte udvandrerne fra Thisted amt sig ligesom de øvrige danske udvandrere sig som en vifte fra Chicago, svarende til de jernbaner, der løb ud herfra. På denne baggrund kan det siges, at *det vigtigste mål for udvandrerne fra Thy var Nebraska*, nærmere bestemt de sydlige dele midt i Nebraska syd for La Platte floden. Det gælder samtlige herreder, men med vekslende intensitet.

Fra nord til syd havde: *Hillerslev herred* 35% til Nebraska, fulgt af Iowa med 10%. *Hundborg herred* 14% til Nebraska, fulgt af Massachusetts med 13%. *Hassing herred* 15% til Nebraska, fulgt af Iowa med 13%.

Refs herred 19% til Nebraska, fulgt af South Dakota med 11%

Hovedmålet for udvandrerne fra Mors var Iowa, hvor op imod en tredjedel slog sig ned i det østligste Iowa langs Vestbredden af Mississippi, floden der dannede grænse til Illinois.

Hovedmålet for udvandrerne fra Vester Hanherred var Pennsylvania, hvor mere end en tredjedel slog sig ned i det nordvestligste hjørne af Pennsylvania tæt på Eriesøen.

Udvandringen fra Thisted amt til landdistrikter i USA – Wisconsin, Iowa, Nebraska og South Dakota

Når det gælder landbrugsudvandringen, var der en klar sammenhæng mellem bosættelserne og de jernbanelinier, der strålede ud

imod vest fra Chicago. Jernbaneselskaberne solgte ikke alene billetter, men også jordlodder, og jo senere man kom, jo længere ud ad jernbanelinierne måtte man slå sig ned. I første omgang Wisconsin, senere Iowa og senest Nebraska.

Wisconsin er derfor den første stat, der befolkes af danske landmænd. Det skete allerede i 1850'erne på initiativ fra højskolekredse, der ønskede en grundtvigsk modvægt til mormonerne, og den tog fart i 1870'erne. For Thisted amt ser vi derfor kun landmænd fra det nordlige Mors omkring Galtrup Højskole og Jørsby Friskole. Herefter følger landarbejdere i 1880'erne og fra 1890'erne byarbejdere fra Thisted, Nykøbing og stationsbyerne. Deres mål er særligt Chicago i Illinois samt de nærliggende byer Racine og Milwaukee i Wisconsin.

Iowa var den næste amerikanske stat, der blev opdaget af danske udvandrere. Det var i første omgang nordjyske mormoner, der i 1860'erne fandt vejen til Utah for lang, forlod troen og slog sig ned undervejs i Iowa og Nebraska. Så slap de også for at betale billetten. Det trak andre ikke-mormoner til, og i 1870'erne dukkede de første landmænd fra Thy op. Først og fremmest fra Sønderhå, Hørdum, Skyum og Bedsted – samt fra Thisted og Sennels. Nordjyderne havde taget jorden længere mod vest, så thyboerne slog sig ned i det nordøstlige Iowa, omkring Cedar Falls og Cedar Rapids, i områder hvor man ofte talte norsk. Fra 1880'erne kom et stort antal morsingboer til lidt længere nede ad floden Cedar, tæt ved hvor den møder Mississippi. I den lille by Wilton, Cedar County, var 111 af i alt 121 danske indvandrere i årene 1883-1904 fra sognene nord for landevejen Nykøbing-Vilsund på Mors. De var stort set alle tyende eller landarbejdere og kom formentlig hertil, fordi Wilton var et jernbaneknudepunkt på den transkontinentale

jernbane. Så her kom landmændene, bl.a. dem fra Thy, og hentede nytilkomne landarbejdere.

Hvad næste stat mod vest, *Nebraska*, angik, havde udvandrerne fra Thisted amt deres helt egen koncentration i det sydlige Nebraska. Fra 1850'erne havde Oregon Trail været hovedvejen for prærievognene fra det østlige til det vestlige Nordamerika, og det var den vej, de danske mormoner drog på vej gennem Nebraska langs Platte floden. Nogle faldt dog fra, og det gjorde disse egne kendt i Danmark som det vestligste brugbare landbrugsområde inden de store bjergkæder. Det var derfor til den første bebyggelse på vejen, militærets Fort Kearney, at thyboerne strømmede fra først i 1870'erne med den netop anlagte transkontinentale jernbane.

Mere end halvdelen af alle danske udvandrere i Kearney og Adams counties mellem Platte floden i nord og grænsen til Kansas i syd var fra Thy. Det gjaldt byer som Minden, Kearney, Hastings, Lowell, Kenesaw, Juniata og Hansen. Starten blev gjort 1869-1873, hvor i alt 6 landmænd og 7 familiemedlemmer fra Snedsted og Skjoldborg tog af sted. I årene 1878-1881 fulgte 57 landarbejdere, husmænd og tyende fra de samme sogne (14 om året), mens det for årene 1882-1885 tillige gjaldt 101 udvandrere fra Hundborg, Hørsted og Bedsted m.m (25 om året). Herefter bredte udvandringen sig som ringe i vandet over hele Thy, og i årene 1886-1894 udvandrede yderligere 209 (23 om året) til dette kerneområde i Nebraska. Udvandringen kulminerede i 1890 med 43 udvandrere, men sank 1895-1910 til 79 (5 om året).

Men spor har de jo efterladt sig. Omkring 15% af indbyggerne i dette område betragter sig som værende af dansk oprindelse. De kommer på andenpladsen efter 35% af nordtysk oprindelse. Det mest udbredte efternavn i Nebraska er i vore dage »Johnson«, og

der skal nok være en del tidligere Jensen'ere iblandt. Som nr. 4 kommer Anderson, nr. 5 er Nielson, nr. 8 er Hansen og nr. 10 – Peterson. Hertil kommer, at det langt fra var usædvanligt, at danske udvandrere navngav de steder, de kom til. Særligt hvis de var de første europæere på stedet. »Denmark« findes således 114 steder i USA, »Copenhagen« 34 steder og »Alburg« 24 steder. »Thisted« finder man kun ét sted i USA.

South Dakota rummer i sin østligste del et »Viborg« mod syd og mod nord *Lake Thisted* i Kingsbury County, Badger township i det østligste South Dakota. Det skyldes ikke, at den første europæiske landmand, der overhovedet slog sig ned i området, var den 40-årige Jacob Hansen fra Mors i 1873. Men rygtet om stedet er åbenbart nået til Thy, for i 1879 er Lars Christensen og Andreas Jensen samt Mads og Peter Christensen, alle fra Thy, på stedet. De får i 1882 registreret deres jordlodder ved en sø, som de vælger at kalde Thisted.

I 1880 når jernbanen fra Chicago frem til områdets hovedby, De Smet, og det sætter i årene op til omkring 1905 vældigt skub i indvandringen af folk fra Thy. Det gjaldt særligt fra sognene langs grænsen mellem Hassing og Refs herreder: Hvidbjerg, Ørum, Bedsted, Grurup, Vestervig og Hurup. 157 er registreret i databasen, men af de stadigt bevarede gravsten på kirkegårdene ved de danske kirker i Lake Thisted, Arlington og Erwin, kan man se, at der i en omkreds af ca. 20 kilometer, med Lake Thisted som centrum, har boet mindst dobbelt så mange fra Thy.

Om forholdene på stedet kan i øvrigt læses i »Det lille hus på prærien«. Forfatterinden Laura Ingalls når i 1879 frem til området med sine forældre, Charles og Caroline, og gifter sig i 1885 med Almanzo Wilder.

Mindre kendt, men vældigt oplysende er historien om *Christian Peter Olsen* (1866-

1929) fra Hvidbjerg i Hassing herred. Han rejser hjemmefra den 8. april 1890 og får straks arbejde i Erwin hos bekendte fra Hvidbjerg. Få år efter kan han derfor sende bud efter sin forlovede – *Petrine Nielsen* (1871-1922) fra Grimmelykke, Hvidbjerg, Thy. Hun rejser fra Danmark via Quebec den 18. maj, og allerede den 2. august 1893 bliver de gift af pastor Knud Knudsen (1861-1938) ved den danske kirke i Erwin. 1893-1905 arbejder de på danske gårde omkring Lake Thisted, forpagter en gård 1905-1914 og kan endelig pr. 1. oktober 1914 købe deres egen gård nogle km. øst for Lake Thisted. Den drev de resten af deres liv. De fik 9 børn, der alle blev i Kingsbury County, indtil krisen i 1929 drev dem for alle vinde i USA. Selv blev Christian Peter og Petrine begravet i Arlington øst for Lake Thisted. Mere omgivet af familie end de ville have været i Hvidbjerg. Af Petrines 5 søskende kom de 4 til Lake Thisted. Den femte, der blev i Hvidbjerg, fik 5 sønner, der også tog af sted til USA!

Landbrugsudvandringen til Midtvesten startede ved, at en række landmænd tog af sted og siden banede vejen for en lang række landarbejdere fra deres hjemegn i Thy eller på Mors.

Udvandring til industriområder:

Illinois, Pennsylvania og New Jersey.

Landbrugsmaskiner, olie og terrakotta

Udvandrerne fra Thisted amt tog i sammenligning med danske udvandrere i almindelighed i betydelig højere grad til industriområder. Det skyldtes jo ikke, at Thisted amt var særligt industrialiseret, snarere at væksten henlægges til USA. Thisted, Nykøbing Mors og stationsbyerne i amtet giver ikke jobmuligheder som Aalborg, Randers, Århus, Odense og særligt København, og jobbene søges derfor på den anden side af Atlanterhavet.

Et eksempel er udvandringen til *Plano*, en lille by i *Illinois* lige sydvest for Chicago. Landmænd vil kende byen som det sted, selvbinderen blev født i 1861, og hvor verdens ledende landbrugsmaskinefabrik »*Plano Manufacturing Company*« lå til 1902. Netop til denne by drog hele 77 fra Thisted amt (af i alt 94 fra Danmark), formentlig for at arbejde på fabrikken. Det var her, McCormicks selvbinder, John Deeres stålplow og de første traktorer blev bygget. I det omfang udvandrerne vendte tilbage til Danmark, havde de virkelig noget at fortælle om en landbrugsteknik udvikling, der stadig var ganske ukendt i Danmark og som var en af årsagerne til, at den amerikanske landbrugsproduktion var så konkurrencedygtig på verdensplan.

Herudover var thyboer og bornholmere formentlig blandt de første danskere nogensinde, der blev ansat i olieindustrien. Hver tredje fra Vester Hanherred og hver femte fra Bornholm og Øster Hanherred løste billet til Corry og nærliggende byer i det nordvestlige hjørne af *Pennsylvania*, men blev stort set ikke fulgt af andre fra Danmark. Til gengæld kom der så mange fra Skåne, at der allerede i 1882 blev etableret en svensk kirke med en bornholmsk præst – P. C. Trandberg. Han beskrev egnen som en »*smuk, sund egn, gennemstrømmet af en flod og med udsigt til skønne, skovbevoksede bjerge*« – og tilføjede, at »*egnens rige petroleums-kilder har givet anledning til megen fabriksdrift, og at travlheden har givet anledning til mundheldet: Time is money*«.

Det drejede sig om området mellem Pittsburgh og Eriesøen, hvor mere end halvdelen af verdens samlede olieproduktion foregik indtil 1901, efter at der i 1859 var fundet talrige og lettilgængelige oliekluder. Det meste blev brugt på stedet som erstatning for kul og gav derfor, som pastoren fortalte,

anledning til megen fabriksdrift. Det var her, udvandrerne fra Hanherred bosatte sig i byer som Erie, Warren, Oil City, Titusville og Corry. Sidstnævnte var hovedbyen i olie-distriktet og af de 249 danske indvandrere, der tog hertil mellem 1880 og 1901, var 88 fra V. Hanherred, 64 fra Bornholm og 48 fra Ø. Hanherred (altså 200). Mange arbejdede vel på verdens første olieraffineri, der var opført i 1877 eller i byernes sværindustri. Men hundredvis af barer, restauranter og hoteller krævede også arbejdskraft, indtil stort set alt forsvandt igen efter 1901, da der blev fundet endnu større olieløfter i Texas.

Perth Amboy i New Jersey, umiddelbart øst for New York City, giver et eksempel på, hvorledes kraftigt voksende industribyer i USA trak arbejdere til sig – ikke mindst fra Thisted. De fleste købte ganske vist kun billet til New York, når de skulle til Perth Amboy, men efter 1888 er der dog 62 fra Thisted, der løste billet til Perth Amboy og i 1910 fandtes der 2.043 danskfødte i byen. Det var ikke underligt, for ejeren af byens største virksomhed, »*The New Jersey Terra Cotta co.*«, Carl Vilhelm Martinus Mathiasen (1860-1920), var selv fra Thisted og ansatte helst folk hjemmefra på den fabrik, han havde startet i 1888.

Carl Mathiasen var født i Aalborg 18. marts 1860. Faderen, arbejdsmand Anders Mathiasen, var fra Jetsmark, moderen, tjenestepige Kirstine Villadsen, fra Nørhalne. Ud over Carl, der var den ældste, fik de i hastig rækkefølge børnene Søren, Bodil, Caroline, Petrea og Mathilde, og en jordlod på kanten af Vildmosen i Nørhalne var ikke tilstrækkelig til at forsørge familien, der i 1866 søgte lykken i Thisted. Her fik alle i familien forefaldende arbejde. Faderen daglejer (og karruselfører på festdage), moderen og de mindre søskende solgte grøntsager, og

Carl blev arbejdsdreng hos rebslager Kjær. Men det løb ikke rundt!

3. april 1873 rejste den nu 40-årige fader, han kaldte sig landmand i udvandrerlisten, og ældste søn Carl via Hamburg og Liverpool for at søge lykken ved landbruget i Midtvesten. Carl var i udvandrerlisten 11½ år gammel, men ifølge kirkebogen 13. Det skyldtes, at børn under 12 rejste til halv pris! På trods heraf havde de ved ankomsten til New York hverken penge til logi eller videre rejse. De fik derfor det råd at søge arbejde på en korkvarefabrik i Perth Amboy. Byen lå i gåafstand fra New York. Far og søn gik derfor derhen, men var jo lidt bekymrede for sproget. Det løste sig imidlertid.

Vel ankomne til Perth Amboy hørte de en mand råbe til en anden på hovedgaden: »Næ, nu har jeg Fanden gale mig aldrig hørt så galt...« - på dansk! »Er I danske?«, spurgte faderen. »Ja det er vi da rigtignok!«, »Åh! Arbejde! På korkvarefabrikken! Når du er dansker! Nej, det er der ikke noget i vejen for...« Arbejde fik han straks, egentlig blot for at tjene tilstrækkeligt til billetter for Midtvesten. Alle blev dog »hængende« i Perth Amboy, også resten af familien fra Thisted, der den 25. september 1873, moder og 5 børn, rejste fra Thisted for at slutte sig til Anders og Carl Mathiasen.

Carl Mathiasen kom i pottemagerlære og lærte fra 1877 desuden terrakottateknik. Startede sit eget værksted og fra 1888 egen fabrik, der hurtigt blev den største i USA øst for Chicago. Konceptet, støbte terrakotta-ornamenter til huse, modsvarede tidens bygningsstil, og den heftige byggeaktivitet i de omliggende millionbyer gjorde hurtigt Carl rig. Han byggede den første danske kirke øst for Chicago i Perth Amboy og blev kasserer i den dansk-amerikanske forening. Hans succes trak derfor et stort antal danske arbejdere til en by, der i denne periode

fordoblede sit indbyggerantal hvert tiår – fra 4.000 i 1880 til 32.000 i 1910. Den fik hele tre danske kirker, danske børne- og alderdomshjem m.m. Men funktionalismens gennembrud, der »forbød« ornamenter på huse, betød også fra sidst i 1920'erne, at terrakottaindustrien og med den en stor del af Perth Amboys befolkning atter forsvandt i 1930'erne. Både fra det østlige og midterste USA gik strømmen af danske efterkommere til Stillehavstaterne.

Anders Mathiasen fra Thisted havde jo tænkt sig at tage til Midtvesten for at blive landmand med fod under eget bord. Den drøm som mange andre arbejdere og landarbejdere fra ikke mindst Thisted amt havde haft. Langt de fleste måtte dog opgive drømmen, hvad enten de blev landarbejdere i Midtvesten eller »strandede« i New Jersey, New York, Massachusetts, Pennsylvania eller Illinois.

Religiøs udvandring

Mens masseudvandringen fra Thisted amt først kom i gang omkring 1870, startede den allerede 20 år tidligere i Hjørring og Aalborg amter. Det skyldtes først og fremmest mormonudvandringen til Utah, der i årene 1852-1868 omfattede 13.000 ud af en samlet dansk udvandring på 20.000. Der er dog intet, der tyder på en tilsvarende udvandring fra Thisted amt, selvom drivkraften var »gratis« billetter til Amerika mod afbetaling, når man var etableret. Mormonlisterne nævner i alt kun 176, der havde sidste opholdssted i Thisted amt før afrejse i årene 1872-1892 og i egne lister ingen før 1872.

En gennemgang af mormonmissionærer fra Utah viser, at der kunne være op til 30 i virksomhed ad gangen. De allerfleste var oprindeligt født i Aalborg og Hjørring amter, hvor de nu også missionerede. Men det for-

hindrede naturligvis ikke, at de, der i Thisted amt ønskede at blive mormoner, kunne tage til Aalborg. Gjorde de det, og udvandrede de siden, blev de ofte fotograferet af Heinrich Tønnies på Nytorv inden rejsen til Amerika. Det var der i hundredvis, der gjorde og kvinderne kan oftest kendes på, at de holder en mormonbibel. Af disse var i hvert fald tre fra Thisted amt.

Else Marie Jensen (1866-1948) fra Tømmerby (født 12. december 1866) ses her fotograferet i atelieret på Nytorv 11. marts 1883 før afsejlingen fra København 6. april 1883. I 1877 var hun blevet døbt som mormon i Aalborg sammen sine forældre, daglejer Søren Jensen og Nielsine Christine Nykjøbing. I 1886 giftede hun sig med en dansk mormon i Logan, Utah, hvor de drev landbrug og fik 7 børn.

Karen Marie Jensen

Karen Marie Jensen, født 1. marts 1828 i Sejerslev på Mors, var 56 år, da hun 7. oktober 1884 blev fotograferet i Tønnies' atelier. Billedet er taget umiddelbart inden afrejsen fra København 15. oktober 1884. Hun havde haft et slidsomt liv. Som yngste i en større børneflokk faldt det i hendes lod at tage vare på forældrene og den lille jordlod, de levede af. Kort efter forældrenes død kom der imidlertid en smedesvend fra Christiansfeldt forbi, og da han atter var borte, fødte Karen Marie 19. oktober 1857 tvillinger, hvoraf dog kun den ene, Petrine, overlevede. Sammen tog Petrine og Karen Marie i juni 1859 til Nibe og herefter til Aalborg, hvor de begge blev mormondøbt i 1875.

Dåben skaffede Karen Marie job som husbestyrerinde for en af de mange mormonfamilier i Skolegade, der ventede på at

Else Marie Jensen

komme af sted. Datteren Petrine var ugift væverske, men boede hos moderen med sin søn Rudolf, født i 1879. Man tog af sted efter tur, og for Petrines vedkommende blev der en ægtemand ledig i Utah, således at hun 15. juni 1883, sammen med Rudolf, kunne tage af sted. Det varede længere for Karen Marie Jensen, men 9. november 1884 mødte hun datter, barnebarn og svigersøn i Manti, Utah.

Anton Nielsen (1862-1929) – skolelærersøn fra Kollerup ved Fjerritslev, er her fotograferet hos Heinrich Tønnies på sin 19-års fødselsdag den 26. april 1881. Ved dåben i Kollerup var navnet Anton Marius Wanggaard Nielsen, mens han senere, som skrædder i Salt Lake City kaldte sig Anthony Nel-

Anton Nielsen

son. Skolelærer Anders Nielsen i Kollerup havde i 1879 sat Anton i lære som skrædder i Aalborg, hvor han blev mormondøbt den 4. januar 1880. Allerede to år senere var han om bord på det mormonchartrede skib »Argo«, der den 28. august 1882 førte ham fra København til Hull. Herefter gik turen videre fra Liverpool med »Wyoming«, der 12. september nåede New York. Som ved hver mormonoverfart drejede det sig om meget store grupper af mormoner. I dette tilfælde 298 britiske, 287 skandinaviske og 54 tyske, der rejste sammen med 23 missionærer. Alle nåede frem til Salt Lake City den 10. november 1882, og som selskab havde Anton bl.a. en jævnaldrende ung og smuk pige fra Jerslev, Elise Sophie Thyrring (1863-1959). Både hun og hendes familie hørte til blandt de omvendte. Elise og Anton blev gift i Salt Lake City den 23. maj 1883.

Baptistudvandringen

En organiseret udvandring af danske baptister startede i 1854, men forblev langt mere beskeden end mormonudvandringen. Dels var der langt færre baptister, og dels lovede man ikke nogen, at der fandtes et forjættet land. Kun at man i USA kunne være i fred for anderledes troende. Hertil kom, at man først sent fik en baptistkirke i Thisted amt. Den nærmeste var baptistkirken i Jetsmark i Hjørring amt, og her lod i hvert fald 33 fra Thisted amt sig døbe i årene 1872-1894. De er registrerede, fordi de senere udvandrede, men koncentrerede sig ikke til særlige dele af Thisted amt.

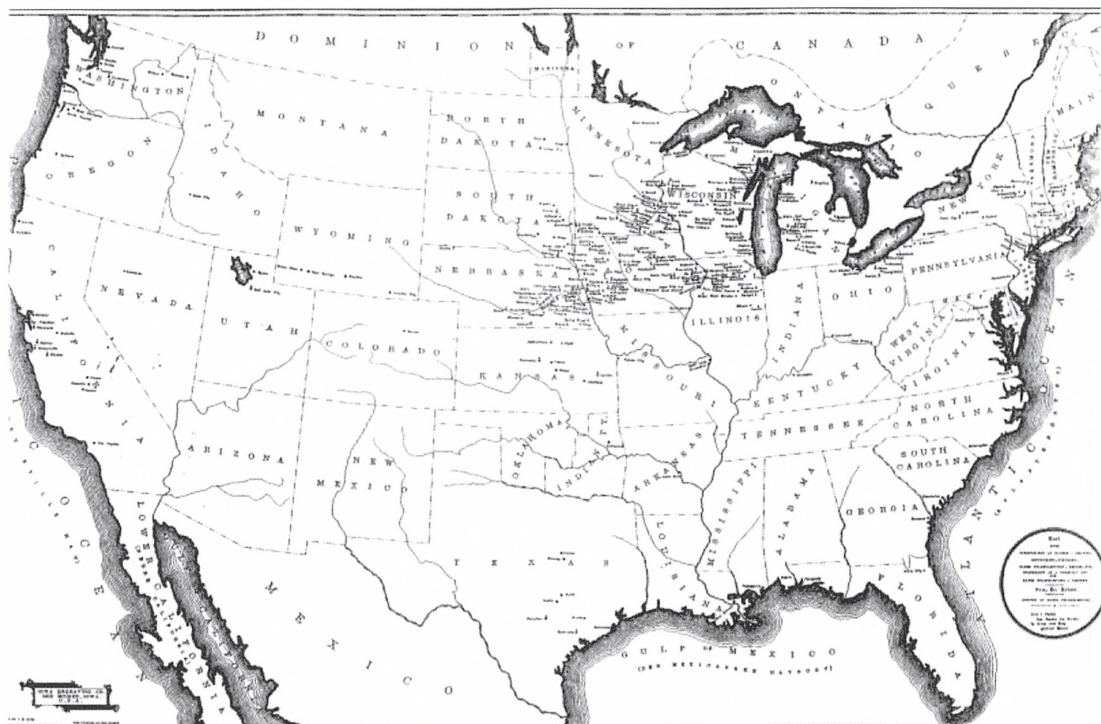
Der var dog flest fra nordøst for Thisted på vejen mod Jetsmark. Det gælder eksempelvis husmand i Hou by, Sennels sogn: Lars Bro Sørensen, født 16. januar 1850 og 10. april 1874 gift med Grethe Marie Madsen fra Østerild. Begge blev de døbt som baptister i Jetsmark 26. marts 1876. I kirkebogen for

Sennels kan man se, at deres to ældste børn Rudolf og Søren (født før 1876) blev døbt, mens de yngste: Mads, Ane og Ulrich, ikke blev det »da forældrene er baptister«. Alle udvandrer pr. 24. juli 1882 til Grand Island i Nebraska, hvor der netop var etableret en baptistmenighed.

Den officielle lutherske kirke

På linje med det forholdsvist beskedne niveau, de religiøse vækkelser i amtet holdt sig på, var der heller ikke tale om nogen større modbevægelse fra præster fra den officielle lutherske. Der er ellers rigtigt mange andre steder i landet, hvor hyrderne fulgte deres flokke. Egentlig er der kun to præster, der kan nævnes, om man tager udgangspunkt i den eksisterende liste over samtlige danske præster i USA.

Jens Christian Sørensen Borggaard (1858-1936), født 27. februar 1858 i Nørhaa i Thy, fulgte faktisk sine landsmænd fra Thy. I første omgang fra 1890 som lærer i Minden, Nebraska – hovedområdet for udvandrere fra Thy. Men efter at være blevet ordineret som præst i 1895 må han rejse rundt til en lang række danske kirker i USA. - Sleepy Eye, Minnesota 1895-1900; Kenosha, Wisconsin 1900-1904; Trefant, Michigan 1904-1906; Detroit 1906-1910 og endelig Rosenberg i Nebraska 1912-1915. Stridighederne mellem de missionske og grundtvigske kredse trætter ham, og fra 1915 blev han atter lærer. Nu i Solvang i Californien, hvor han dør i 1936. *Kristen Svenning-sen Nørgaard* (1843-1887) – født 19. februar 1843 i Elså på Mors, blev også lærer. Først på Kristen Kolds højskole i Dalum på Fyn

Danske lutherske kirker i USA år 1900, Dansk Folkesamfund 1900.

Dansk højskole 1884-1886, grundlagt af Kristen Svenningsen Nørgaard (1843-1887) fra Elsø, Mors. Første danske præsteseminarium i USA 1886-1892, West Denmark, Wisconsin. Foto: Henning Bender, 1992.

fra 1863, senere på Askov 1878-1880, hvorfra han sammen med 24 andre Askovelever sendtes til USA for at afhjælpe præstemanglen blandt danske i USA. Han blev ordineret og i 1880 kaldt til menigheden i West Denmark, Wisconsin, der var etableret i 1874, og hvor den danske kirke i USA var blevet stiftet. Her søgte han i 1884 at skabe en højskole efter Kristen Kolds model. Den holdt ikke længe, men blev 1886-1892 benyttet som det første danske præsteseminarium i USA. Men et fælles seminarium for begge kirkelige hovedretninger var ikke muligt. Han trættedes og blev i stedet forstander for det danske børnehjem i Chicago. Her døde han i juli 1887.

Han var et produkt af kredsen omkring *Kristen Kold* (1816-1870). Selv var Kristen Kold født i Thisted, men fik jo, efter en kort

lærergerning i Øster Jølby samt en tur til Tyrkiet, særligt sit virke på Fyn, hvor han oprettede Ryslinge, Dalby og Dalum folkehøjskoler. Det var i øvrigt på Kristen Kolds initiativ, at *Anders Kr. Povlsen Dal* (1827-1899) i 1864 oprettede Galtrup Højskole på Mors, og i tilknytning hertil landets første efterskole i Øster Jølby. Skolerne blev i mange år midtpunktet for den grundtvigske bevægelse på Mors og hermed også den uddannelse og vidsyn, der krævedes af unge udvandrere. I hvert fald har vi set, hvorledes udvandringen blev særlig kraftig netop i sognene nord for landevejen mellem Nykøbing og Vilsund. Selv tog Anders K. P. Dal af sted den 1. september 1886 med »Hekla«, 59 år gammel, med kone og 7 børn mellem 1 og 19, efter religiøse stridigheder på Mors. Efter 10 år som landmand i Iowa kunne han i 1895

UDVANDRING FRA THISTED AMT 1868-1910 PÅ KØBSTÆDER, HERREDER OG SOGNE

Antal 1868-1910, procenter af folketal 1890

Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%
V. HANHERRED	539	6	HUNDBORG	2372	19	REFS H.	946	9	MORSØ SDR.	887	7
Kollerup	107	11	<i>THISTED</i>	<i>1597</i>	<i>29</i>	Vestervig	373	16	<i>NYKØBING M.</i>	<i>460</i>	<i>13</i>
Hjortdal	38	8	Tilsted	34	8	Agger	13	3	Lødderup	55	5
Kettrup	34	4	Skinnerup	16	4	Hurup	97	14	Elsø	10	3
Gøttrup	18	2	Sjørring	117	10	Heltborg	67	8	Frøslev	42	8
Klim	62	6	Thorsted	26	9	Boddum	33	7	Møllerup	25	8
V. Torup	38	6	Skjoldborg	104	14	Ydby	126	11	Tæbring	31	10
Vust	10	3	Kallerup	14	6	Helligsø	21	6	Ovtrup	38	8
Tømmerby	47	5	Vang	46	6	Gettrup	43	8	Rakkeby	18	7
Lild	46	5	Hundborg	343	20	Hvidbjerg	87	4	Karby	52	5
Øsløs	62	8	Jannerup	37	13	Lyngs	22	4	Hvidbjerg	28	4
Vesløs	51	13	Nørhaa	38	6	Søndbjerg	16	3	Redsted	34	4
Arup	26	6				Odby	39	6	Vejerslev	24	5
						Jegindø	9	2	Blidstrup	7	4
									Ljørslev	7	2
HILLERSLEV H.	408	5	HASSING H.	1281	15	MORSØ NR.	842	10	Ørding	21	4
Ræhr	24	3	Snedsted	309	23	Tødsø	58	7	Ø. Assels	27	3
Hansted	6	2	Sønderhaa	39	7	Erslev	52	8	V. Assels	8	2
Vigsø	13	5	Hørsted	32	14	Galtrup	56	10			
Nors	33	4	Harring	66	17	Ø. Jølby	26	9			
Tved	23	6	Stagstrup	141	15	Dragstrup	22	7			
Vester Vandet	20	3	Skyum	129	19	Skallerup	31	7			
Øster Vandet	4	2	Hørdum	139	15	Solbjerg	58	8			
Hillerslev	66	5	Hassing	48	13	Sundby	80	13			
Kåstrup	19	9	Villerslev	38	7	Flade	83	13			
Sennels	123	14	Visby	31	14	Bjergby	105	14			
Hunstrup	8	2	Bedsted	171	16	Alsted	12	3			
Østerild	47	6	Grurup	39	15	S. Dråby	56	14			
Hjardemål	22	4	Hvidbjerg	44	7	Sejerslev	115	12			
			Ørum	51	16	Ejerslev	28	6			
			Lodbjerg	4	3	Jørsby	60	22			

Herreder	% 1890 FT
V. Hanherred	6
Hillerslev	5
Hundborg	19
Hassing	15
Refs	9
Morsø Nørre	10
Morsø Søndre	7

vende tilbage til Mors med penge nok til at købe en ny gård.

Afslutning

Udvandringen fra Thisted amt, Thy, Mors og V. Hanherred i årene 1868-1910 var en del af de store bevægelser i befolkningen, der ændrede det danske samfund fra et landbrugssamfund til et land, hvor befolkningen først og fremmest boede i byerne.

Der var i denne sammenhæng en betydelig afvandring af fødselsoverskuddet fra Thisted amt. Dels til de større byer i Danmark, men også i udstrakt grad til USA. Det var der også fra andre dele af landet, særligt Nordjylland, Lolland-Falster og Bornholm. Men udvandringen fra Thisted amt kom senere i gang og kom først rigtigt til at betyde noget, da transportmidlerne, dampskibe og tog, blev tilstrækkeligt stabile fra omkring 1870.

Udvandrerne store flertal var ganske unge mennesker under 30 med en tydelig overvægt af unge mænd. Omkring 1870-1885 var det særligt landbrugsområderne i USA, der trak, og da udvandrerne fra Thisted amt kom senere af sted, måtte de finde ledig jord længere mod vest, først og fremmest i Nebraska. 1885-1910 prægedes udvandringen i højere grad af de amerikanske byer,

og udvandringen til disse blev relativt større fra Thisted amt.

Mekanismen i udvandringen var oftest, at nogle få landmænd tog af sted som frontløbere. Etablerede sig, hvorefter de sendte bud efter yderligere arbejdskraft hjemmefra. Det særlige for Thisted amt var dog, at andelen af landmænd og faglærte var relativt mindre end andre steder fra, mens der var flere landarbejdere og ufaglærte, end hvad der var almindeligt i udvandringen fra Danmark. Mange udvandrere fra Thisted amt måtte rejse til de steder, hvor der var lønnet arbejde at få. Dels for overhovedet at komme videre vestpå fra USA's østkyst, dels for at tjene sammen til at få fod under eget bord på landet.

At der derfor var så relativt mange, der måtte slå sig ned, hvor de kunne få arbejde, ikke hvor de havde tænkt sig at tage hen, betyder, at der i vore dage ikke er særligt store eller bevidste bosættelser i USA med efterkommere, der føler sig knyttede til Thisted amt. Det skyldes også, at indvandrerne i så stort et tal var unge ugifte mænd. De stiftede familie med kvinder af anden etnisk oprindelse og havnede derfor hurtigt i den almindelige amerikanske etniske smeltedigel. De blev meget hurtigt amerikanere og hermed borgere i det nye land med samme rettigheder og pligter. En af disse pligter var værnepligten, der betød, at danske indvandrere og deres efterkommere ofte først vendte tilbage til Europa som soldater under første eller anden verdenskrig.

Henning Bender

Født 1944. Magister i historie fra Københavns Universitet. Fra 1974 til 2008 stadsarkivar i Aalborg. Fra 1989 til 2008 tillige leder af Udvandrerarkivet i Aalborg.

Den store ankomst- og registreringshal på Ellis Island ved New York. Fra 1892-1954 passerede der her over 12 millioner indvandrere. I 1990 blev hele bygningskomplekset indrettet til det store amerikanske indvandrer museum. Foto: Henning Bender, 2001.

Kilder og litteratur:

Kilden er i første række den danske udvandrerdatabase på www.emiarch.dk/search.php3?l=da, der med fordel kan kombineres med ankomstlisterne på Ellis Island – www.ellislandrecords.org samt mormonernes www.familysearch.org/ På www.aemi.dk findes en oversigt over andre passager- og skibslistes.

Et godt oversigtsværk er Erik Helmer Pedersen: »Drømmen om Amerika« (1985) og samme »Pionererne« (1986), Politikens Danmarkshistorie. Herudover er særligt benyttet:

Sharon Hintze: *Faith in their Faces, 19th Century photographs of Danish Mormons* (London 2002) A historical Directory of Pastors who served in the American Evangelical Lutheran Church 1871-1993 – Enok Mortensen (1962), Thorvald Hansen 1993.

I Vestergade der bor en bager – en udvandrers erindringer af Olga Habersaat, Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1992, s. 51-66.

Karin Michaëlis: *Danske foregangsmænd i Amerika* (1911).

Samt egne publikationer:

Udvandringen fra Aalborg amt 1868-1903, i Hist. Årbog for Himmerland og Kjær Herred, Aalborg 1996.

Udvandringen fra Nordslesvig, i Sønderjysk Månedsskrift, juli/august 1997.

Svenske udvandrere via Danmark 1868-1904, i Kulturhistorisk Samarbejde omkring Øresund, Farum 1998.

Udvandringen fra Sønderjylland efter 1864, Slægt & Stavn, 19,1 - København 2000.

Udvandring fra Bornholm, Bornholmske Samlinger 2000, Rønne 2000.

Kilder til og formidling af dansk emigrationshistorie, Historie og Samfundsfag nr. 3, Fredericia 2003.

Udvandringen fra Vejle 1868-1908, Vejlebogen 2003, Vejle 2003.

Udvandringen fra Randers amt 1852-1914, Historisk Aarbog for Randers amt 2005.

Det danske Udvandrerarkiv i 75 år, Nordisk Arkivnyt 2006, 2.

Udvandring fra Århus og Skanderborg amter, Årbog Historisk Samfund Århus, 2007.

Fra Vangså til Amerika

af Tage Grønkjær

– fortalt til Flemming Skipper

Fem piger ud af en søskendeflok på ti udvandrede. En af dem måtte angiveligt ikke få naboens »Ajjes«. Men han fulgte senere efter, fandt hende i South Dakota – og de blev gift.

Et minde fra min barndom står tydeligt i min erindring – så mange år efter. Vi boede i Klitmøller og havde nogle år min bedstemor hos os. Jeg har vel været omkring fem år og stod i døren til hendes værelse. Ved siden af mig stod min lidt ældre bror og en søster. Sammen iagttog vi i spænding, hvad bedstemor var i gang med. Landposten havde netop afleveret en pakke, hvis oprindelsessted vi for længst havde spottet. Det var en pakke, der ikke lignende nogen af de i øvrigt ikke mange pakker, vi fik inden for døren i løbet af et år. Det var en pakke fra familien i Amerika. Ikke USA, men netop Amerika, der var noget helt andet. Pakken blev omhyggeligt pakket ud, både omslagspapir og selve pakken blev behandlet med forsigtighed, for det kunne alt sammen bruges igen. Indholdet blev lagt frem på bordet. Der var også slik og noget tyggegummi, vi ikke før havde set i Klitmøller, og det var dét, vores øjne havde klæbet længst ved. Endelig tog bedstemor et par stykker i hånden og rakte os dem. Dagen var reddet med en smag af fremmede lande – af *Amerika*.

Amerika havde en stor plads i familiens forestillinger og bevidsthed, og hvordan kan det være andet, når fem af min fars søstre i deres tidligste ungdom havde taget turen over Atlanten omkring 1910-15.

I Amerika stiftede de familie. De kom ikke alle hjem til Danmark og Thy på besøg, men nogen af dem gjorde, og det var store begivenheder. Fire af deres sønner – vores fætre – blev

soldater i den amerikanske hær under Anden Verdenskrig og deltog i invasionen i Normandiet i 1944 – D-dagen. En af dem var med ved befrielsen af de nazistiske koncentrationslejre. En oplevelse der prægede ham for livet. Da han kom til Thy og fortalte familien om begivenhederne, blev han altid overvældet af de voldsomme minder, har min far senere fortalt. To

Oline Andersen Grønkjær og et barnebarn foran fiskerhuset i Vangså. Det er vinteren 1946. Den unge amerikaner var stationeret i Tyskland efter at have deltaget i den amerikanske invasion i Normandiet i 1944 – D-dagen. Fire unge fra de amerikanske familier var soldater under Anden Verdenskrig eller kom til Tyskland for at deltage i genopbygningsarbejdet.

af mine fætre kom til Danmark efter krigen, idet de deltog i genopbygningsarbejdet i det besejrede Tyskland. Og de så det lille fiskerhus i Vangså, hvor 10 børn var vokset op, hvoraf de fem piger var udvandret. Huset stod i øvrigt indtil for få år siden, da det blev revet ned og på stedet opført et større hus.

Lykken var andre steder

Vangså var i begyndelsen af 1900-tallet et lille fiskerleje med mange børnerige familier.

Fremtidsmulighederne for både de unge piger og mænd var ikke store på egnen. Lykken lå måske i et fremmed land, og hver dag kunne man i de lokale aviser se annoncer, hvor agenter over hele Thy bød sig til. De kunne sørge for transporten og meget mere til først og fremmest Amerika. Og de lokkede med godt arbejde på den anden side Atlanten, hvor man kunne være sin egen lykkes smed.

Det var nybyggerlandets filosofi og kunne blive til virkelighed for alle, der ikke var bange for at tage fat.

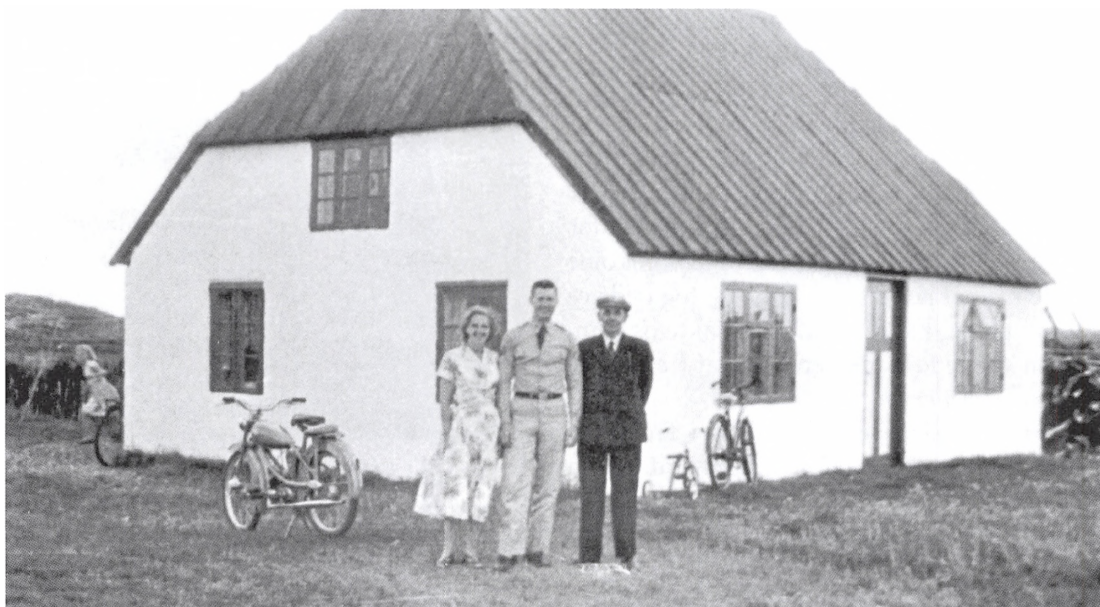
Og dét var man ikke, når man kom fra Thy.

Det var måske ikke ligefrem guld og grønne skove, der blev lokket med; det var en ny verden med nye muligheder, en ny begyndelse, selv om den kunne være barsk - i begyndelsen. Men det blev lykken for de fem piger fra det lille fiskerhus i Vangså - og for deres senere familier.

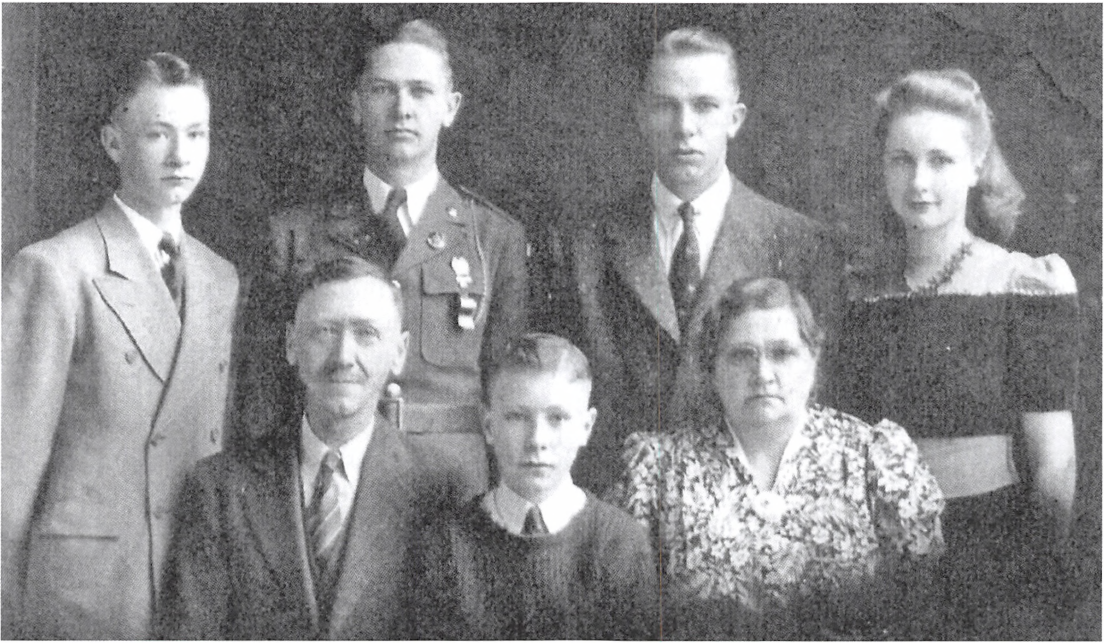
Tre søstre blev på egnen: Maja, Christella og Paula Andersen Grønkjær.

De to brødre, Anders Brandi Grønkjær og Peder Christian Andersen Grønkjær, min far, forblev også danskere.

Min far sejlede i de unge dage og blev derefter fisker i Klitmøller. Anders gik også søens vej, blev styrmand og siden kaptajn og sejlede som sådan under Anden Verdenskrig. Han

Christella og Peder Andersen Grønkjær foran barndomshjemmet i Vangså i 1958 sammen med en af de amerikanske nevøer, der som soldater var stationeret i Tyskland. Huset blev i øvrigt revet ned for fire år siden og på stedet bygget et nyt.

Familiebillede. Anders – »Ajjes« – og Petrine fotograferet sammen med børnene engang i slutningen af 1940'erne. I Amerika blev Anders til Andrew.

blev torpederet to gange, men overlevede. Da han gik i land, blev han havnefoged i Nørre Sundby.

Min far var født 1904 og døde i 1963. Han var den yngste i den store børneflokk, så han kendte næsten ikke sine søstre, men selvfølgelig deres historier, som de var blevet fortalt gennem mange år. Og det var især en af søstrenes livshistorier, der gjorde indtryk på os.

Petrine og nabosønnen

Min bedstemor hed Oline. Hun var en lille dame med en stor og stærk personlighed. Jeg husker hende tydeligt, for hun flyttede som nævnt til Klitmøller og boede hos os fra 1948 til 1953, da hun kom på plejehjem.

Petrine var en afhendes døtre. Hun begyndte i en tidlig alder at få et godt øje til naboens søn Anders. Petrine var kun 16 år og bedstemor mente ikke, at han var et godt parti.

Fremtidsmulighederne i Thy for de unge var jo ikke de bedste. Derfor tog hun sagen i egen hånd og fik det arrangeret sådan, at Petrine blev sendt til Amerika. Over til de søstre, der allerede var kommet i land i New York. Hun måtte forlade hjem, kæreste og fædreland.

Den unge mand, som Petrine havde det gode øje til, var Anders Pedersen. Han kom også af trange kår – der var 11 børn i hans familie. Han havde været ude at tjene som syv-årig. Senere forsøgte han sig med fiskeriet, men efter to vintres hårde kamp mod vejret og de magre forhold for fiskerne i det hele taget måtte han give op og tog ud at sejle.

Men inden det var kommet så vidt, havde »Ajjes« – som han blev kaldt – været hos Petrines mor og meddelt hende, at om han så skulle Jordan rundt resten af sit liv, skulle han nok finde Petrine.

Det var i sejlskibenes tid, da man var på søen i op til 78 dage ad gangen. Han sejlede

som marinesoldat på De vestindiske Øer, der dengang var en dansk besiddelse. Han var bl.a. udstationeret på Sct. Thomas, hvor han om bord på skoleskibet »Ingolf« lærte drengene sømandskab.

Efter overstået tjeneste i marinen vendte Anders Pedersen ikke hjem til Vangså for at blive. I 1914 tog han til Amerika, for han skulle jo finde Petrine. Det gjorde han også. Det skete i South Dakota, hvortil mange danskere var søgt og især mange fra Thy. Og de blev gift.

Tilbage i Thy

Anders – eller »Ajjes« – blev til Andrew, og som sådan var han på besøg i Danmark i august 1978 for at besøge familien i Thy. Petrine var

død 17 år tidligere. Andrew fejrede sin 90 års fødselsdag hos familie i Klitmøller, og han blev i dagens anledning interviewet af den lokale avis. En nevø var fisker Henning Bak Pedersen.

»Det er snustobakken, der holder mig i live«, betror han Thisted Dagblads udsendte. Han viser med et grin den runde dåse med påskriften »Copenhagen Snuff« frem. Og den har gjort det godt, snustobakken. Andrew kan i næste måned fejre fødselsdag for 90. gang, og det sker med det gode humør i behold.

»På den måde kan jeg fejre fødselsdag to gange, både her og i USA«, siger Andrew Pedersen. »Jeg ville lige se Danmark og familien endnu en gang. Det bliver nok den sidste«.

»Ja, det siger du jo hver gang«, bemærker Henning Bak Pedersen.

Klitmøller august 1978. Andrew Pedersen havde meget at fortælle sin nevø, fisker Henning Bak Pedersen, og dennes datter, Susanne, om forholdene i Amerika. Her hygger de sig på kanten af en båd på landingspladsen i Klitmøller.

Det var hårde betingelser, der ventede nybyggerne i South Dakota, hvor »Ajjes« fra Vangså slog sig ned for at arbejde på en farm.

I løbet af få år fik han sit første sted i nærheden af, hvor tv-serien »Det lille hus på prærien« senere blev optaget. Thyboerne levede dengang netop under de forhold, som tv-serien – og bøjerne bagved – skildrer. Han arbejdede til han var 83 år, og sønnen Edgar overtog gården, et større landbrug med en kvægbesætning på 150.

Da Andrew Pedersen var i Danmark i slutningen af 1970'erne, kunne han fortælle om en udvikling inden for landbruget i USA, der ikke adskilte sig meget fra, hvad der var sket i de samme år herhjemme. Landbrug var blevet slået sammen, og mange måtte tage tilfældigt arbejde i byerne, for kun meget få af de store farmere havde behov for hjælp. Alt var mekaniseret. Ja, alting var forandret! Ikke altid til det bedre:

»Man behøver bare at se på Nixon-tidens USA for at forstå, hvad jeg mener. Kun de store overlever, og begge Kennedy-brødrene, som ville noget for småfolk, blev skudt. Nu er præsident Carter så kommet til, han er en ærlig mand, men kan intet udrette mod de store selskaber, der har den økonomiske magt ... Så, nu tør jeg ikke sige mere! Ellers kommer Uncle Sam bare efter mig!«

Sagde »Ajjes« fra Vangså siddende på kanten af en jolle på landingspladsen i Klitmøller en sommerlig augustdag 1978 sammen med nevøen, Henning Bak Pedersen, og dennes datter, Susanne.

Næde aldrig hjem

Af de fem søstre fra Vangså, der rejste til Amerika, var det nok Petrine, der havde den hårdeste start i det nye land.

Men de, der langt senere besøgte »Ajjes« og Petrine, kunne bagefter berette i familien, at

Henning Bak Pedersen og »Ajjes« (Andrew Pedersen). Billedet fra kirkegården er fra begyndelsen af 1980'erne. Petrine døde i 1960, og der er på stenen gjort plads til Andrews sidste årstal. Han døde i 1984 som Anders, der var det navn, forældrene havde givet ham i Vangså 1888.

»de måske var fattige på jordisk gods i mange år, men de var rige på fællesskab og omsorg«. Under en af sine ture til gamle Danmark besøgte »Ajjes« min bedstemor, og de blev »forsonet«, som man sagde. Hun var blevet klar over, at hendes datter havde fået et godt liv, selv om hun havde ment, at de ikke havde nogen fremtid foran sig, men det var jo Thy, hun havde tænkt på.

Historien om »Ajjes« og Petrine er for os i familien en af de historier, der lever videre. Min tante nåede aldrig at gense Thy og Vangså, men »Ajjes« har som nævnt flere gange været på besøg. Senest i 1978 som 90-årig. Han døde i 1984.

Olga – en anden af de fem søstre fra Vangså – blev også gift med en ung mand fra Vangså – sådan da. Tilfældighederne ville, at hun og Edwin Larsen mødtes i den samme kirke i Amerika uvidende om, at de begge stammede fra Vangså.

Unge fra Vangså mødtes i USA

Thisted Amts Tidende fortalte i 1964 historien om de to unge fra Vangså, der mødte hinanden i Amerika: Olga og Edwin Larsen.

Olga Andersen Grønkjær var taget over til en søster, som var udvandret nogle år tidligere. Edwin Larsen var født i Amerika ganske kort efter, at hans forældre var udvandret fra Vangså. De to unge giftede sig i 1923. I 1964 var de for første gang taget hjem for sammen at opleve Thy – deres slægts egn. De boede i Lake Norden i Syd Dakota, hvor de havde levet hele deres liv som farmere. Den ene farm var nu blevet solgt, mens de havde beholdt farm nr. to. En datter boede i New Jersey.

Olga og Edwin Larsen boede under deres besøg i Danmark hos Olgas niece og dennes mand, Richard Bach, på Borgmester Iversens Vej i Thisted.

Vorherres gave

Olgas søster, Mette Andersen Grønkjær, sendte omkring 1948-50 et sanghefte på dansk hjem til sin gamle mor, der på dette tidspunkt sad som enke.

Jeg fandt dette hefte ved et tilfælde i 1993. Mette har med håndskrift skrevet en hilsen til sin mor: »Kære moder her i Lake Norden er der en del dansk kvinde som mødes med deres Syning eller Hækling saa læser Præsten dansk fortællinger for os og så synger vi dansk, det er vor lille Sangbog som vi bruger vi mødes hver anden tirsdag Bogen er fra mig og Olga kærligst Mette. Tænk ogsaa paa mig naa du synger danske sange Mette«.

Under »I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme« og »Vort modersmål er dejligt, det har så mild en klang« har Mette bemærket følgende: »Jo jeg er stolt af at være dansk, Moder, da Le Moyne kom hjem kunde du se at vi holde til vor Modersmaal«.

Sønnen Le Moyne kom med de amerikanske invasionsstyrker til Tyskland efter Andens Verdenskrig og aflagde besøg i Vangså, hvor han er blevet fotograferet med sin bedstemor foran det lille hus i Vangså.

Under en tredje sang har søsteren Olga skrevet: »Dette Sang bringer min hilsen til dig når du synger den så tænk på mig din Datter Olga«.

To af versene lyder:

Saa langt, saa langt rækker Tanken frem,
til gamle Mor og mit Barndomshjem.
Jeg ser de Enge ved Søens Bred
og Bøgeskoven paa Klinten med,
og Hjertet svulmer, og Øjet blinker –
i Stolen sidder du jo og vinker.
Jeg sender, Moder, min Hilsen frem.
Den gælder dig og mit Barndomshjem.

Gud signe dig i din Aftenstund!
Jeg trykker Kys på din gamle Mund,
jeg løfter op mine kære Smaa,
at de maa skønne og ret forstaa,
de fjernt bag Havet, i Danmark, have
en Bedstemoder, Vorherres Gave.
Vi sender alle vor Hilsen frem.

Mette Andersen Grønkjær og hendes familie i 1950'erne. Det var på dette tidspunkt, hun sendte et sanghefte på dansk hjem til sin gamle mor i Thy. En søn kom med de amerikanske styrker til Tyskland efter Anden Verdenskrig og aflagde besøg i Thy.

»Stakkels lille pige«

Min søster, Edna Ørskov, Klitmøller, var i 1993 i South Dakota for at besøge familien og se de steder, hvortil søstrene fra Vangså var kommet. Lokaliteterne har navne som Lake Norden, der er den største sø i South Dakota; det er i dette område, Olga, Mette og Julia boede, da de havde solgt farmene. Besøget gælder den gamle faster Julia i Lake Preston:

»Hun er en lille dame, og hun blev meget glad for vores besøg, hun vil snakke dansk og er meget god til det. Vi bliver der et par timer, og den lokale avis kommer og fotograferer os«.

Til min søster fortalte faster Julia, at hun rejste til Amerika i 1913. Hun var 14 år. Hun havde hjemmefra fået besked på, at hun ikke

måtte tale med fremmede. Hun skulle over til Mette i South Dakota. Da hun kom til New York, skulle hun med tog – tre dage og nætter varede turen. Hun havde en lille pose med tørt brød, det var hvad hun levede af, og hun kunne naturligvis ikke et ord engelsk.

»Stakkels lille pige«, hedder det i min søsters dagbogsoptegnelser fra Amerika-turen.

Beretningerne om udvandringen til Amerika er en del af familiens historie, vi forsøger at give videre til de næste generationer. Det er også en del af kilden til historien om forholdene i Thy i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det nye århundrede, der tvang så mange af sted til det fremmede. De blev nok amerikanere, men beholdt også det danske sprog og tilknytningen til Thy livet igennem.

Halvdelen af familien udvandrede

»Skønt brolægger Jensen i Thisted havde en stor familie med 13 børn, var det svært for forældrene den ene gang efter den anden at skulle tage afsked med et af børnene. Seks drog til Amerika, men til sidst kunne den tålmodige mor ikke bare sig for at sige: »Nu må det endda også ha' en ende -«. Det blev også sidste gang. Datteren, der dengang drog ud, er for første gang i et halvt århundrede hjemme i Thisted«.

Sådan kunne man læse i Thisted Amts Tidende i august 1966. Marie Jensen besøgte sammen med sin bror, Andreas Peter Jensen, der var hjemme for første gang i 57 år, en søster, som med sin familie boede i J.P. Jacobsensgade 12.

Andreas Jensen drog af sted i 1908, da han var 21 år. Der var dengang to brødre i Amerika. Han var uddannet murer, men gav sig i Amerika i kast med lidt af hvert. Under Første Verdenskrig kæmpede han som amerikansk soldat i Frankrig. Oplevede bombardementerne af fronterne i Verdun.

Han havde været gift med en dansker, født i Amerika, men var nu enkemand og boede på et dansk alderdomshjem. Ikke langt fra søsteren, der var gift med en dansk farmer.

Marie Jensen var taget til Amerika som 17-årig uden at kunne sproget, men med stor lyst til at opleve noget. Hjemveen var det værste. En ung mand fra Silkeborg fik hende dog til at glemme hjemve og længsel. Hun blev farmerkone og mor til ti børn.

»De to aldrende søskende taler på trods af det halve århundrede i Amerika stadig et utvetydigt thybomål med et enkelt amerikansk ord nu og da – lyde som falder så ubemærket godt ind i thyboernes særlige dialekt«, skrev den lokale avis i august 1966.

Efter tre uger i Danmark gik turen for de to søskende atter til Amerika. Blot en syv-timers flyverejse. I forhold til udvandringens strabadser på skibsrejsen i begyndelsen af århundredet var det en let og behagelig rejse, som kun af hensyn til økonomien og den amerikanske familie måtte vente så længe på at blive realiseret.

De formåede også at give denne arv videre. Det viser de besøg, som deres børn aflagde i Thy i forbindelse med deltagelsen i Anden Verdenskrig og en af de begivenheder, der kom til at ændre krigens gang afgørende – invasionen i Normandiet i 1944.

Det kan heller ikke undgå at gøre indtryk at se hengivenheden over for forældrene – og ikke mindst moren – sådan som det fremgår af kommentarerne i sangheftet og de udvalgte vers.

Oline og Christian Andersen Grønkjær sendte fem døtre af sted til Amerika. Det var

kun her, de kunne se en fremtid for pigerne. Det var ikke alle, de fik at se igen. Fra Amerika var Thy langt borte – også økonomisk. Først fra 1960'erne var Danmark rykket nærmere, men Christian døde allerede i 1942 og Oline i 1954.

Tage Grønkjær

Født 1943. Tidligere fiskeskipper og missionær i Thy.

Danmarks Titanic og Thisted-matrosen

af Flemming Skipper

Kristen Mogensen, senere dampskibsformand og vognmand i Thisted, overlevede i 1904 udvandrerskibet Norges forlis i Atlanten – og skrev en beretning om de dramatiske døgn.

Historien om Titans forlis i 1912 kender de fleste. Utallige er de artikler, der gennem snart 100 år har fyldt aviser og blade. Mange bøger om Titanic-mytologien har fundet vej til læsere over hele verden. Flere film er det blevet til, for historien om skibet, der ikke kunne synke, men alligevel gjorde det, lægger op til det romantiske og dramatiske, til kærlighed og død, som til alle tider har tag

i et stort biografpublikum. Senest for få år siden med blandt andre Leonardo di Caprio på rollelisten.

Men hvorfor – undskyld udtrykket – gå over åen efter vand, når man kan gå på det lokale arkiv og læse om et udvandrerskibs forlis og med en thistedbo på rollelisten? En thistedbo der oven i købet var heldigere end Titanic-filmhelten.

Forholdsvis kort efter Norges forlis kunne det populære ugeskrift *Illustreret Tidende* – over to sider – bringe dette maleri, der viser skibets dramatiske endeligt. Det er blevet til efter øjenvidneberetninger. Maleren har dog med den høje søgang føjet lidt til for egen regning. Forliset skete i roligere vejr.

Det danske udvandrerskib SS Norge mødte sin skæbne 28. juni 1904, da det som følge af navigationsfejl ramte et af Rockall-klippens undersøiske skær langt ude i Atlanten. Mindre end en halv time senere var det på vej mod havets mørke. Af de 795 ombordværende (blandt dem 223 børn) af flere nationaliteter overlevede kun 160.

Der var otte redningsbåde og en redningsflåde. De blev straks forsøgt sat i vandet. Kvinder og børn havde førsteret. Men kun fem både nåede bort fra skibet. Redningsflåden kunne trods flere forsøg ikke sættes i vandet. To af de overfyldte både blev knust mod skibssiden. En tredje redningsbåd sank senere. Alle omkom. Der var ikke plads i de andre både.

Der var ikke redningsmateriel til alle om bord. Loven krævede det ikke. Misforholdet omtales ikke med ét ord i den dom, der blev afsagt i efterspillet i sø- og handelsretten.

Kaptajnen hed W. J. Gundel. Han stod på broen sammen med førstestyrmanden og en matros som rorgænger, da skibet stødte hårdt. Klokkeren var 7,45 (nogle opgiver 7.30). Alle passagerer sov under dækket. Vandet trængte med det samme ind i forskibet. Bunden var revet op af det undersøiske skær, og han var med det samme klar over, at skibet var fortabt. Panikken bredte sig. Der var kamp om pladserne i redningsbådene. En jernhård justits var nødvendig fra kaptajn, officerer og øvrige mandskab. Kaptajnen optrådte »med stor koldblodighed, indtil vandet slog sammen over hovedet på ham«, hed det senere. »Kaptajnen og førstestyrmanden stod på kommandobroen, da skibet sank lidt over kl. 8, og der herskede nu en næsten højtidelig ro blandt de mange ombordværende efter de panikagtige scener omkring redningsbådene«, kan man læse i en anden af de mange beretninger om forliset.

Illustreret Tidende, et dansk aktualitetspræget ugeblad, der blandede nyheder, un-

derholdning og litterært stof, bragte kort efter forliset flere sider med tekst, tegninger og fotos af skib, kaptajn Gundel og skibslæge Elle, og et maleri over to sider baseret på øjenvidneberetningerne:

»Hvert øjeblik kunne være det sidste«, skrev tidsskriftet med den – også efter nutidsforhold – store læserskare over hele landet.

»I vild panik styrtede folk til redningsbådene. Hvad der her er foregået, ved kun dén, der har oplevet noget lignende, og han véd det vel ikke en gang, fordi han aldrig selv har kunnet være en koldblodig iagttager af dette selvsamme skuespil, hvor alle bånd slippes og kun det rene og skjære selvopholdelses-instinkt får lov at råde. Også fra denne gang fortælles der om disse sceners frygtelighed, men ingen pen og ingen fantasi vil være i stand til at udmale dem i hele deres rædsel«.

Nærmest mirakuløst reddede den 40-årige kaptajn Gundel livet. Da skibet gik ned, fik han sin fod i klemme i brogelænderet, men det lykkedes ham at komme fri, og da han kom op til overfladen, nåede han at se skibets agterende synke i havet. Da han havde svømmet rundt i næsten to timer, fik han øje på en af redningsbådene.

Og en kaptajn er der altid plads til.

Største ulykke

Forliset er til dato dansk søfarts største ulykke. Skibet var afgået fra Larsens Plads i København 22. juni med forventet ankomst New York 10. juli. I Kristiania (Oslo) og Kristianssand var der blevet samlet passagerer op. Og i Kristianssand havde der været »foretagen lovpligtig besigtigelse« – som det senere blev udtrykt. Der havde »intet været til hinder for skibets afgang med det ombordværende antal personer«.

I virkeligheden var skibet forsynet med så få redningsbåde, at der i bedste fald kun var plads til halvdelen.

Kristen Mogensen, Thisted-matrosen der overlevede Norges forlis i Atlanten. Han er her fotograferet som marinesoldat. Ikke lang tid efter mønstrede han i 1904 ud med udvandrerskibet for tredje gang. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Ruten for skibet med de i alt 727 passagerer og 68 besætningsmedlemmer gik vestover og førte det først igennem det smalle stræde Pentland Firth, der adskiller Orkneyøerne og Skotland, og derfra videre ud i det åbne Atlanterhav.

Thistedboen er Kristen Mogensen, han levede fra 1876 til 1950, og blev efter tiden som matros dampskibsformand på havnen i Thisted og senere også vognmand i købstaden.

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune fik – ad omveje – for en halv snes år siden indleveret en række personlige papirer, dokumenter, avisudklip og billeder med Kristen Mogensen og hans søn, Osvald Mogensen (1904-1990). Sønnen havde i 1930 fået meddelt såkaldt »borgerskab« og kunne nedsætte sig

som købmand. Han havde tidligere arbejdet hos kaffegrosserer N. L. Spangberg. Ifølge skatte- og adressebogen for 1930-31 boede familien Mogensen i Strømgade 7. Kristen Mogensen stammede fra Torslev i Nordjylland. Han kom til Thisted i begyndelsen af forrige århundrede. Det fremgår af en bevaret skattebog vedrørende ejendomsskyld.

Men det vigtigste i denne sammenhæng er en flere sider lang håndskrevet beretning om thistedboens oplevelser i Atlanterhavet 28. juni 1904 og dagene efter i redningsbåd.

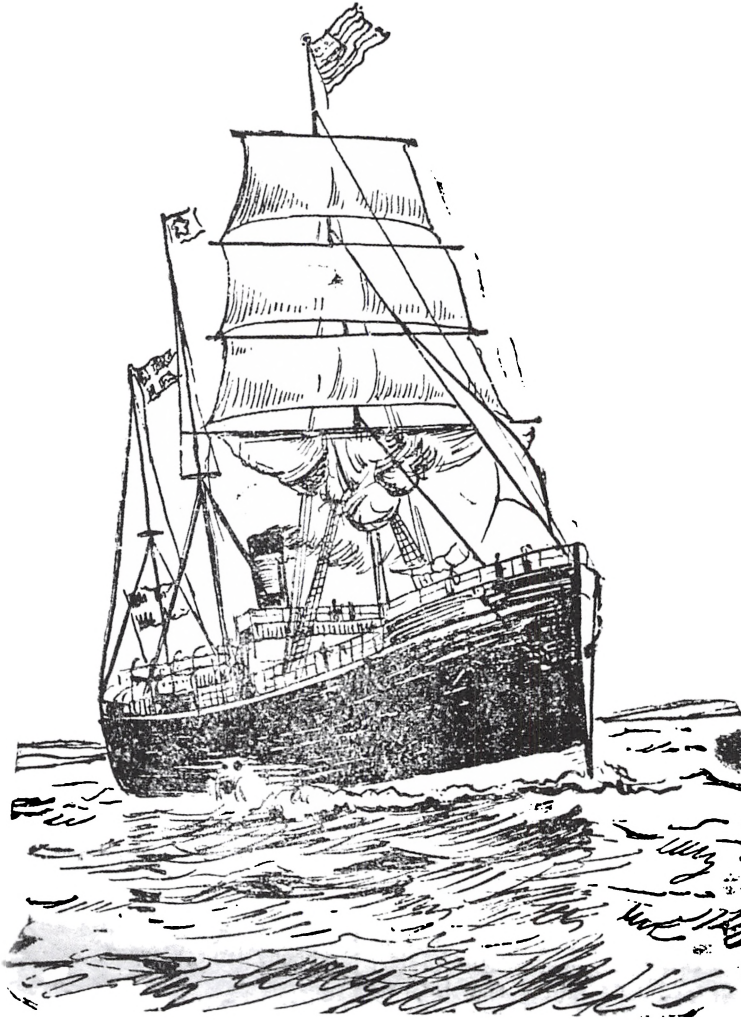
Det er usikkert, hvornår Kristen Mogensen fattede blyanten og gav sig til at skrive. Omhyggeligt og på store hvide ark. Er det sket umiddelbart efter – eller da det hele var kommet lidt på afstand? Han har måske haft et stærkt behov for at delagtiggøre andre i de traumatiske oplevelser, der kan have plaget ham gennem et langt liv? Eller måske er det kommet i stand i et samarbejde med sønnen og derefter lagt til side som et dokument til eftertiden. Som udgangspunkt for en artikel i den lokalhistoriske årbog – hvem véd? Vi véd det ikke!

Men det er en mand, der stadig er påvirket af begivenhederne, der fortæller.

Kristen Mogensen var matros på udvandrerskibet Norge i 1901 og 1902, derefter indkaldt til marinen, hvor han sejlede med krydseren Hekla og så igen med Norge på den katastrofale sejlads i 1904. Han var blevet gift få måneder forinden.

Langt ude i Atlanten

Det var 500 km fra den nærmeste kyst, Norge løb ind i den isolerede klippe Rockall. Med en højde på kun 20 meter over havets overflade og en omkreds på 100 meter er Rockall et af de arealmæssigt mindste og mest isolerede steder på verdenskortet. Kontakt til omverdenen og andre skibe var udelukket. Så hurtigt gik det. Hvis Norge havde haft mulighed for at tilkalde

„Norge“.

Thisted Amtsavis bragte denne tegning af udvandrerskibet Norge i sit nummer for 6. juli 1904. Tre dage efter, at de første overlevende fra forliset var blevet bragt i land.

hjælp fra andre skibe i området, var det mere end tvivlsomt, at de kom frem i tide.

Norge og de mange udvandrere var prisgivet skæbnens kolde vand. Det var en kamp mod tiden at få redningsbåde i vandet. Men med det mangelfulde redningsmateriel var det ikke kun tiden, der arbejdede mod en redning. For

de 160 overlevende, der havde formået at redde sig fra det synkende skib, var prøvelserne først lige begyndt.

Skrigene fra de mange mennesker, der lå i vandet, ebbede ud. Flere end 600 mennesker lå enten druknede i overfladen eller i det sunkne skibsvrag.

En af de overlevende fortæller mange år senere, at de i 24 timer drev rundt mellem lig og vraggods:

»Hvert minut med døden for øje«.

Et lille stød af et stykke vraggods var nok til at sende dem ud i bølgerne – og den visse død.

150 af de døde var danskere. Passagerer - og langt de fleste udvandrere – fra otte nationaliteter havde været med Norge: Danmark, Norge, Sverige, Finland, Rusland, Polen, England og Amerika.

Regn, vind og bidende kulde gjorde sit til, at opholdet de følgende dage i de åbne redningsbåde på åbent hav var udmattende. Manglen på vand og mad gjorde heller ikke mulighederne for overlevelse større. Desuden var alle i redningsbådene alt for let påklædte. De var kommet op på dækket i det tøj, de havde sovet i. Et mareridtsagtigt drama.

Sådan bliver det beskrevet.

Hver enkelt redningsbåd forsøger at kæmpe sin egen sag. Det bliver alles kamp mod alle. Meddelelsen om katastrofen nåede først frem til omverdenen mange dage senere, da den første redningsbåd blev opdaget og de skibbrudne bragt i havn.

»Sig farvel til denne verden!«

»Vi afgang fra København 22. juni. Stemningen var en del trykket. Næsten en forudfølelse af, at der ville ske noget. Men dagene gik ...«

Sådan begynder thistedboens beretning. Nøgternt.

Om katastrofen - og den forholdsvis korte tid fra det undersøiske klippeskær rammer skibet og til havet og bølgerne tager det til sig i et dødeligt favntag - skriver han:

»Vejret blev skyet og usigtbart i løbet af natten, jeg havde vagt fra kl. 7 aften til 12 nat, jeg gik derefter ned til køjs og sov godt, da jeg 7 ¼ vågnede ved, at skibet med fuld kraft

løb hen over noget, som oprev bunden. Skibet rystede forfærdeligt. På vej op til dækket møder jeg bådsmanden, der siger, at nu kunne vi godt sige farvel til denne verden - han blev også derude, jeg så ham vistnok et par timer senere på en sammentømret flåde med nogle andre«.

Kristen Mogensen var blandt de besætningsmedlemmer, som det lykkedes at få en af de alt for få redningsbåde i vandet. De panikslagne passagerer var styrtet op på dækket til den fortvivlede kamp på liv og død. Og han havde – forklarer han – sammen med andre styrke til at sørge for, at der ude på det oprørte og kolde hav ikke blev trukket flere om bord, end båden kunne bære.

Det noteres igen ligesom nøgternt.

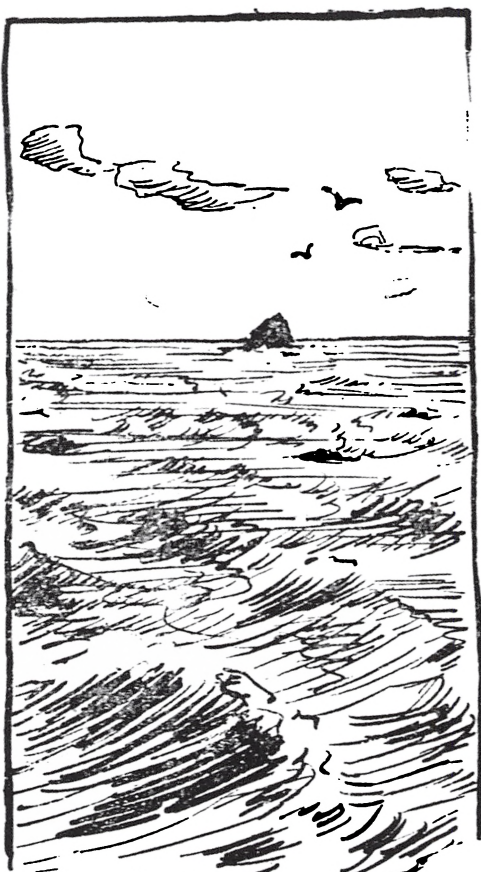
Virkeligheden den dag midt i Atlanten har været anderledes barsk. Han fortsætter: »Vandet var oversået med mennesker, som kæmpede for livet og råbte om hjælp. Men båden var ikke ret stor, så vi roede væk derfra, og snart kunne vi hverken høre eller se dem, der lå i vandet«.

Det har været rystende scener. Børn svømmer rundt mellem mængder af lig og tryller forgæves om en plads i de allerede fyldte både. En sætning der dukker op flere gange i Kristen Mogensens beretning. Han kan ikke komme fri af den. Sådan virker det på en nutidslæser.

En frelsende engel

Senere hedder det i beretningen om de mange timer på det urolige hav, sultne og forkomne var de, udmattede og langt fra noget land i sigte:

»Vejret var tåget og meget koldt, hænder og fødder svulmede op, det blæste efterhånden stærkt og søen gik temmelig højt, vi måtte passe godt på vores lille skib, for det var hårdt lastet, at det ikke skulle fyldes med vand. Aften

Rockhull „Norge“s forlis.

Telegrammer fra Riksaus Bureau.

Kjøbenhavn, 6. Juli.

Det forenede Dampstibselskabs Bestyrelse har ifølge „Dannebrog“ igaar

Den farlige klippe i Atlanten synede ikke af meget. Heller ikke på denne tegning i Thisted Amtsavis.

kom og vi fik stærke haglbyger (..) Vi var nu tre både ikke langt fra hinanden, men det var kun den ene, der havde proviant, og derfor holdt vi os til den og ventede på, at vind og sø skulle blive så rolig, at vi kunne komme den så nær,

at vi kunne få lidt brød (..) Vi roede dag og nat, vi lavede et lille primitivt sejl af sejldugen på redningsbælterne (..) Der kom hård søgang, og da vinden havde lagt sig igen, kom vi tæt på en anden båd, den var større end vores, og der var mange folk deri, kvinder og børn, det var tredjedagen efter forliset, de bad os om lidt vand og brød, fordi de havde et barn, der ville dø, om det var sandt eller det kun var et påskud for at få noget vand og brød af os det ved jeg ikke, vi kunne ikke give dem noget, for vi havde ingenting (..) Vi var sammen til 4de dag, så roede vi fra dem, vi var stærkere mandskab trods sult og tørst, og vi mente, at når vi kunne komme til land, så skulle vi nok skaffe dem hjælp«.

Endelig dukker der en trawler op!

Kristen Mogensen og de andre i redningsbåden ser efter fire døgn trawleren flyve dem i møde som »en frelsende engel«. Snart højt oppe på en bølge, snart langt nede. Men lige pludselig vender den om og sejler i en anden retning – havde den alligevel ikke set dem? De havde tidligere set skibe i horisonten, enkelte gange som et fatamorgana, der opløste sig efter nogen tid, men denne trawler var virkelig og så tæt på.

»Til alt held opdagede vi en bøje, som hørte til trawlerens fiskeredskaber – den roede vi hen til, så kom de nok tilbage«, skriver Kristen Mogensen.

Og dét gjorde den – denne frelsende trawler.

Norge og Titanic

SS Norge blev bygget i Clyde ved Glasgow i 1881. Skibet havde bruttotonnage på 3.358 tons. Skibet var 105 meter langt og 12 meter bredt. Det sejlede for et belgisk rederi indtil 1889, da det blev solgt til Thingvalla Linien, som på dette tidspunkt stod for en stor del af udvandrertrafikken mellem Skandinavien

og Amerika. Herefter kom skibet til at hedde Norge. I 1898 blev Norge handlet for sidste gang med DFDS' overtagelse af Thingvalla-selskabet. Dette selskab blev stiftet i 1880 som en dansk Amerikalinie, men dets skibe blev gang på gang ramt af uheld eller direkte forlis. Det var utvivlsomt en del af baggrunden for, at selskabet blev overtaget af DFDS. Norges søsterskib Danmark var forlist.

Ulykken med Norge slog dog ikke benene væk under udvandrer-trafikken. Det har sikkert også været en god forretning. Få år senere sejlede de danske udvandrerskibe United States, Oscar II og Hellig Olav på Amerika.

Hvis det var lykkedes at fylde redningsbåde og redningsflåden efter de gældende bestemmelser på udvandrerskibet Norge – » i henhold til specifikationerne« – ville der stadig være flere end 500 passagerer om bord, som under ingen omstændigheder ville have et sted at søge tilflugt, når skibet sank.

»Det var stort set Titanic-historien om igen, bortset fra at Norges forlis skete otte år tidligere«, som det konstateres i en af de mange hjemmesider på internettet, der beskæftiger sig med den største skibskatastrofe i dansk civil søfartshistorie.

»Havde Titans konstruktører lært af Norges forlis, kunne mange menneskeliv ombord på luksuslineren måske have været reddet. Datidens regler og opfattelsen af sikkerhed til søs var imidlertid helt anderledes end den, der råder i dag, og først langt senere blev det som bekendt lov, at der skulle være redningsmateriel til alle«.

Norges forlis har ikke samme »status« i historien som Titanic, men er langt fra glemt.

Bøger og artikler om dette sorte kapitel i den skandinaviske søfarts- og udvandrerhistorie dukker op med jævne mellemrum, og ikke mindst på internettet er der en livlig udveksling af oplysninger og materiale om skib, besætning og passagerer. Og efterlysninger.

Thingvalla Linien.

Direkte

Post- og Passagerbefordring;
mellem

Kjøbenhavn og New York

med danske Skibe og dansk Besætning.

Ingen Omskiftning

undervejs, og ingen Extraudgifter. Sengklæder og Spiserekvisitter **frit**. **Garanti** for Bagage. Behageligt Reiseselskab sikres, idet Skibene kun befordrer **Skandinaver**. Rigelig, **veltillavet dansk Kost**. Den danske Linie har det **bedste Ry** for omhyggelig og hensynsfuld **Behandling** af sine Passagerer. **Talrige anbefalinger** foreligge.

Veiledning og Oplysninger vedrørende Reisen faaes ved **Henvendelse til**

Liniens Passager-Afdeling
paa Larsens Plads. Kjøbenhavn, K.
eller hos følgende Herrer Agenter:
Kjøbmd. **Chr. Sørensen** og
Træhandler **P. Andersen, Thisted**,
Ekviperingshdr. **L. Thing, Hvidbjerg**,
N. Nielsen Smed, Helligkilde, Hvidbjerg,
A. Bendixsen, Skibstedgaard, Ydby,
Malermester **P. Andersen, Hundborg**,
Bager **A. Kjær, Fjerritslev**,
Lærer **Bjørndal, Foghsminde, Vestervig**,
Johannes Worm, Bedsted,
Jens Mortensen, Frøstrup, Bjæret.

Det var oprindeligt Thingvalla Linien, der ejede Norge. Selskabet blev i 1898 overtaget af DFDS. Annoncen er fra en af Thisted-aviserne i slutningen af 1800-tallet. Som det det fremgår, var der agenter spredt over Thy og Han Herred.

Liv og død på Atlanten

I Kristen Mogensens papirer på Lokalhistorisk Arkiv findes et avisudklip fra juni 1929 – 25 året for Norges forlis. En af de overlevende, musiker Chr. Madsen fra Aalborg, fortæller til den lokale avis:

»Straks efter at skibet var gået ned, mødte vi en af de store redningsbåde, som kunne rumme 50 mennesker, men der var kun højest en halv snes deri. Vor fører bad dem om at tage nogle fra vor båd over i deres, men de skyndte sig at ro bort fra os, som om vi kunne være pestbefængte. Endnu en begivenhed, som har fæstnet sig dybt i mit sind, er denne: Da vi lå og drev rundt der, så vi en mand stå på en omvendt båd og vinke efter os. Han var et godt stykke borte. Vi kunne ikke hjælpe ham. Vor båd var overfyldt. Vi måtte overlade ham til hans skæbne«.

Mange er interesseret i mulige nye efterretninger om familiemedlemmer og andre, der var på skibet den skæbnesvangre dag i juni 1904.

De første overlevende fra Norges forlis blev landsat 3. juli i Grimsby. Blandt dem Kristen Mogensen. Der gik således fem dage, før omverdenen fik kendskab til forliset, og nyheden

gik snart verden over i aviserne. Først 4. juli nåede historien frem til Danmark og aviserenes forsider. Thisted Amts Tidende og Thisted Amtsavis havde også - efter datidens avisforhold - de store bogstaver fremme af skufferne. Efterhånden som de første overlevende nåede frem til Amerika, blev det også dér en stor nyhed.

Kristen Mogensen, matrosen der reddede livet i dramaet på Atlanten, bliver en respekteret borger i Thisted Købstad i første halvdel af det 20. århundrede. Historien med de voldsomme oplevelser fra udvandrerskibets forlis holder han for sig selv, og man kan forestille sig, at der må mange tilløb til, før han er i stand til sammen med sønnen at få det hele ned på de store hvide ark - uvant som han er med længere skriftlige redegørelser i det daglige.

Men vi véd det ikke. Vi kan konstatere, at han har efterladt en beretning, der ikke kan undgå at påvirke en læser anno 2009.

Et dokument spændende som en roman og en del af vores fælles historie.

Flemming Skipper
Født 1939. Lokalhistoriske bøger og artikler.

Fritz Rosenkrantz – et tilbageblik

af Svend Sørensen

Fritz Rosenkrantz voksede op i Thisted som søn af amtmand Gottlob Rosenkrantz. Denne opvækst i midten af 1800-tallet fortalte han om i de erindringer, han senere skrev til sine børn og børnebørn. Uddrag af disse erindringer er omdrejningspunktet i denne artikel.

Da Gottlob Rosenkrantz i 1843 blev amtmand i Thisted, var han 40 år gammel og kunne allerede se tilbage på et begivenhedsrigt liv. Han blev født i Hessen, hvor hans far Jørgen Rosenkrantz tjente som officer. Faderen opholdt sig her, fordi han var blevet afskediget for en disciplinær forseelse ved den danske officers-skole (Landkadet-akademiet).

Jørgen Rosenkrantz var en temperamentsfuld mand, lidt af en eventyrer, og i 1808 indlod han sig på en sammensværgelse mod Napoleon. Sammensværgelsen blev afsløret, og Rosenkrantz blev dømt til døden. Det lykkedes ham imidlertid at slippe væk, og efterfølgende slog han sig ned på Djursland. I 1821 overtog han Sophiendal Gods, der ligger i søhøjlandet mellem Ejer Bavnehøj og Himmelbjerget. Her blev han boende til sin død i 1831.

Gottlob Rosenkrantz blev student fra Herlufsholm og i 1827 juridisk kandidat. To år senere fik han ansættelse i Rentekammeret for at uddanne sig til dommer (auskultant). Efter en udlandsrejse til Tyskland og Frankrig i 1835-36 var han i to år ansat hos stiftamtmanden over Lolland-Falsters Stift, dog uden at opgive sin stilling i Rentekammeret. Han blev i de følgende år konstitueret dels som stiftamtmand over Aarhus Stift, dels som amtmand over Ringkøbing Amt.

Året 1843 blev et markant år for Gottlob Rosenkrantz. Han flyttede til Thisted som amtmand, og den 1. september blev han gift med sin kusine Elisabeth Louise Rosenkrantz.

Da han ankom til byen i februar, blev han i den lokale avis betegnet som Hofjægermester Baron von Rosenkrantz. 23 år fik han i dette embede, hvor han fik rig anvendelse for den praktiske indsigt i landbrugsforhold, som han tidligere havde erhvervet sig ved bestyrelsen af familiegodser. Særlig bivejenes forbedring, redningsvæsenets udvikling og regulering af vandområder i amtet huskes han for.

Amtmand Gottlob Rosenkrantz (1803-84) efter en radering trykt i 1854. Den og de øvrige billeder i artiklen er udlånt af Niels Henrik Rosenkrantz.

Elisabeth Louise Rosenkrantz (1821-1911) efter en radering trykt i 1854.

I 1866 overtog Gottlob Rosenkrantz embedet som stiftamtmand over Viborg Stift og amtmand i Viborg Amt. Han sad på disse poster i 13 år, indtil han i 1879 søgte sin afsked fra statens tjeneste. Derefter tog han ophold på Sophiendal, hvor han døde 1884.

To godser

En tid efter faderens død købte Gottlob Rosenkrantz sammen med en bror godset Sophiendal på auktion i 1833. I de første mange år blev godset styret af broderen, der var ritmester ved dragonerne. I 1853 solgte han sin part til Gottlob Rosenkrantz, der således blev ejer af et historisk sted, det middelalderlige Veng Kloster. I 1875 lod han hovedbygningen nedrive og opførte i de følgende år de bygninger, som folk kan opleve, når de besøger nutidens slotshotel. Sophiendal kom til at spille en stor rolle som feriemål for amtmandsfamilien i Thisted. Det

fremgår tydeligt af de erindringer, vi skal stifte bekendtskab med.

Erindringerne er skrevet af amtmandssønnen Fritz, der fra dåben var udstyret med fire fornavne ligesom faderen, hvis fulde navn var Gottlob Emil Georg Frederik. Fritz bar også navnene Iver Verner Christian, og selv om Sophiendal kom til at betyde meget for hans barndom, så var det et andet familiegods, der blev en stor del af hans liv. Vi taler her om godset Liselund, der ligger længst oppe i det nordøstlige hjørne af Møn som nabo til Møns Klint. Allerede i 1843 arvede Gottlob Rosenkrantz godset Liselund, og efter hans død blev Fritz Rosenkrantz ny ejer. Han var den næst yngste af amtmandens fire børn. Han blev født i Thisted i 1850, men det var på Møn, størsteparten af hans liv udfoldede sig.

I 1887 opførte Fritz Rosenkrantz den bygning, der i dag er kendt som Liselund ny Slot. Det er placeret på en bakketop i havens vestlige ende med udsigt over anlægget og havet mod øst. Haven er anlagt i engelsk stil, mens slottet er i fransk stil, tilsammen et af landets fineste romantiske park- og haveanlæg.

En stor del af parken forsvandt ved et skred i 1905, bl.a. et kapel og et badehus. I 1960'erne var slottet imidlertid blevet så umoderne og dyrt at drive, at familien rykkede ud. Efter nogle år som lejrskole og vandrerhjem blev slottet i 1980 solgt fra til staten med et tilhørende areal på en halv hektar. Huset stod tomt i flere år, og man overvejede nedrivning. Heldigvis endte det med et salg i 1989, hvorefter slottet blev gennemrenoveret og indrettet til slotshotel.

Selve godset ejes fortsat af familien Rosenkrantz, siden 1970 af Niels Henrik Rosenkrantz. Han opbevarer en kopi af sin oldefars erindringer, som han velvilligt har stillet til årbogens rådighed. Forbindelsen er kommet i stand via Ib Nord Nielsen, Tved, der har haft et mangeårigt venskab med Liselunds ejer.

I ^{ste} Hæfte

(1850-1870)

Et Tilbageblik

på

Det midtløbende Aarhundredes sidste Halvdeel.

Lidt af det tilhørende Aarhundredes Begyndelse.

(En selvskildret Livsoplevelse for Børn og Børnebørn.)

af
Fritz Rosenkrantz

Forsiden til det første hæfte af Fritz Rosenkrantz' håndskrevne erindringer, format ca. 17x22 cm.

Fritz Rosenkrantz' erindringer er skrevet i fire hæfter, som nu er afleveret til Rigsarkivet i København. Museet for Thy og Vester Hanherred har modtaget en kopi af første hæfte og en maskinskrevet udgave af alle hæfter.

Fritz Rosenkrantz kaldte erindringerne »Et Tilbageblik«, og i en parentes hedder det: »En selvskildret Livsoplevelse for Børn og Børnebørn.« Fra familien har vi fået tilladelse til at bringe uddrag fra det første hæfte, der består af 50 håndskrevne sider. Gengivelsen her i artiklen er bogstavret, dog med den undtagelse, at der benyttes små begyndelsesbogstaver i navneord samt bolle å, og »ville« og »kunne« er skrevet uden d.

Fødebyen og amtmanden

»Fødebyen Thisted, Amtshovedstad i Jyllands nordligste del, er langt smukkere beliggende end de fleste troe, som ikke have seet den; på er jævn skråning tager den sig særlig godt ud

fra søsiden, når man med dampskibet i stille vejr sejler ind i dens fortrinlige havn, ved Limfjordens Bredding, opkaldt efter byen.«

Sådan indleder Fritz Rosenkrantz sine erindringer. Herefter beskrives byens plantage og dens historie med amtmand Faye som grundlægger. Fritz husker den som »en fortryllende lille skov« med en skovbund af løvetand, »hele landsdeles fremherskende urt.«

Senere gensyn med barndommens skov har dog ikke kunnet leve op til forventningerne: »Med en noget misforstået lyst til forandring, ere i de senere år store åbne pladser huggede i plantagen til forlystelser og anbringelse af tvivlsomme kunstværker, en vandalisme, der dog med tiden nok bliver rådet bod på ved passende tilplantninger.«

Afslutningsvis hedder det om plantagen: »Umiddelbart op til denne lille skov, med bekvem adgang til den, lå mine forældres prægtige hjem med tilstødende smagfulde have, marker og eng, alt ret stort og frodigt.«

Om sin far skriver Fritz Rosenkrantz: »Som amtmand var min fader en fuldstændig lille konge på stedet.« Han beskrives som en mand, der havde en »usædvanlig myndig, bestemt, om end yderst medgjørlig optræden.«

Amtmanden var »overordentlig meget på færde i sit amt« i det daglige, men også ekstraordinære begivenheder kaldte på hans opmærksomhed:

»Ved strandingerne var han strax tilstæde og erholdt tilkjøbs billigt store mængder af alle slags strandingsvarer ved auctionerne, således fortrinlige vine, hvoraf han var en fiin kjender, smukke sølv- og engelske pletvarer, tobak, kaffe og lignende.

Dengang var tilstrømningen ved strandingsauktionerne fra store handelshuse i købstæderne umulig på grund af de besværlige kommunikationsmidler, så priserne for gode varer, vare selvfølgelig små, ofte erindrer jeg, at hele kasser appelsiner, for eksempel, kjøbtes for

Det var ikke blot minderne, familien Rosenkrantz tog med sig fra amtsgården i Thisted. Også et nyt fotografi blev der plads til, da familien i 1866 flyttede til Viborg. Siden har årene slidt på billedet.

spotpriis, ligesom at min broder og jeg engang, efter et appelsinskibs strandning, hvor vi vare tilstæde, så hele kysten overstrøet med disse herlige sydfrugter, som ingen af Vesterhavsboerne brøde sig om at tage op, thi når de en gang forsøgsviis havde bidt i dem, som man gjør i et æble og fået den bitre smag af skallen, fristedes de ikke oftere til at tage dem op eller smage på dem.«

Når amtmanden var ude i embeds medfør, benyttede han ridehest eller hestevogn. Hver dag red han en tur, og »altid meget stærkt.« Stalden var derfor velforsynet med heste. Den rummede altid et firspand af brune vallakker og et par rideheste. Dertil kom én eller flere reserveheste samt køreheste, som også arbejdede i mark, have og eng. Børnene havde deres egne

trækdyr, først et par mulæsler, der senere blev afløst af et par små heste, såkaldte ølændere.

Rejsen til Sophiendal

Det årlige sommerophold på Sophiendal var en stor begivenhed i familiens liv. Rejsen gik over Mors og Viborg, og den var ifølge Fritz Rosenkrantz på 22 mil (ca. 165 km). For hans vedkommende foregik rejsen i en tung wienervogn trukket af fire heste. Til vognen var der lavet specielle kufferter, som var spændt på både ovenpå, nedenunder, foran og bagpå. Også inde i vognen var der trængsel:

»Først indvendig anbragtes min moder, den ikke spinkle lærerinde på bagsædet forlæns, så baglæns kammerjomfruen og barnepigen og

endelig mindst to, ofte tre af de kjære urolige børn, deels på skjødet, deels stående og trampe de voxne på fødderne, stadig utålmodige og spørgende, om hvor langt vi nu vare og om hvorlænge det varede, inden et af de mange bedesteder undervejs nåedes.«

Når det var varmt, var det ikke behageligt, at vognen også var proppet med puder, tæpper og sjaler. Dertil kom, at der også var hatteæsker, kappekurve, parasoller og paraplyer, som var anbragt i et net under taget, »hvor det stadig faldt ned og forulempede den eller de ulykelige, som vare slumrede blideligt ind.«

Foran på vognen sad kusken Peder Lund, »han var den smukkeste karl på en høj buk, som jeg mindes nogensinde at have set; som hjemsendt hestegardist med smukke fine træk, skulderbred og velvoksen som få, førte han mesterligt uden at fortrække en mine, selv under de vanskeligste forhold, sin pidsk til knald eller straf.« Ved siden af kusken sad ofte »jæger tjeneren Anders, kaldet Ais Baron, en type for sin tid, styg, klodset og bondsk, men hengiven, tro og morsom som få.«

Fritz Rosenkrantz husker især en rejse, hvor vognen væltede. Da første etape kun gik til Højriis, rejste man først til aften og afpassede afrejsen efter færgen i Vildsund. Først var amtmanden kørt i en kalechevogn med sine grå rideheste Mirtza og Lotte forspændt. Hos sig havde han sin ældste datter Charlotte, der sad stolt ved hans side. En halv time senere kørte staldkarlen med æselvognen, der blev trukket af to æsler og en lille, brun ølander, Mustapha, som Fritz brugte som ridehest i mange år. På denne vogn var foruden stuepiger og andre piger en del kufferter og kasser.

Efter yderligere en halv time var tiden kommet, da den tunge wienervogn skulle af sted. Vogndøren blev lukket af den gamle husholderske eller gartneren, som var de eneste, der skulle blive tilbage. Nu gjorde et specielt forhold sig gældende. Netop i disse dage var der

langs vejen til Vildsund opsat høje stænger til en ny telegrafledning (etableret i 1856). Disse pæle var meget lyse og let at følge, så kusken Peder ville ikke høre tale om at tænde lygter, selv om det var blevet mørkt og regnfuldt.

Det gik raskt fremad, og børnene sov allerede trygt, da køretøjet pludselig lå i den dybe og våde landevejsgrøft. »Det utrolige var sket, Peder havde tydeligt set telegrafpælernes retning og fulgt den, men man havde bare glemt at fortælle ham, at de ikke altid fulgte vejens krumninger og derved undertiden bleve til forvildelse istedetfor vejledning.«

Uheldet skete i Silstrup ud for en stor gård, hvorfra man fik hjælp. Men det var ingen let sag at få det tæt belæssede køretøj på ret køl. Den tililende kone fra gården var kendt af familien, og efter nogen rådslagning blev det besluttet at tage imod hendes gæstfrihed og overnatte på gården, »hvis antal af senge og særlig sengeklæder langt overgik, hvad vi behøvede. Et sådant sengeklæde-hav havde jeg dengang aldrig prøvet at betro mig til, men ikke desto mindre sov vi alle fortræffelig.«

Peder sov dog ikke denne nat. Da vognen var bragt ind til gården, måtte han først sørge for hestene. Derefter lånte han en ridehest på gården og red til Højriis for at orientere amtmanden om, hvad der var sket.

Næste formiddag fortsatte rejsen mod Vildsund, og vi giver igen ordet til Fritz Rosenkrantz: »Efter ovennævnte kjøretour og påfølgende overfart over sundstedet, som skjønt det var ret smalt, ofte kunne volde besvær nok på grund af den hyppige blæst og den rivende strøm, der altid var, nåede vi ud på aftenen den første hvilestation på vejen, herregården Højriis, hvis mageløs gjæstfrie beboere, justitsråd Gjedde og hustrue, født Nyborg, modtog os med åbne arme og ikke tillod at rejsen fortsattes før tidligst efter en dags ophold.

Foruden øen Mors' daværende matador var den tykke justitsråd med sit ravjydske sprog

Amtmandsfamilien i Thisted omkring 1860. Bagest står børnene Charlotte og Jørgen, mens Herluf er ved sin mors side og Fritz ved sin fars.

og sin originale måde at være på, en af mine forældres intimeste omgangsvener, ligesom hans frue, der i dannelse langt overgik manden, var min moders særlig gode veninde, for hvem moder desuden var lidt bange, idet hun var en usædvanlig streng dommer, der ikke lagde skjul på sin mening; men særlig den ælste datter Maren holdt min moder og forøvrigt også min Fader overordentlig meget af, lige til sin destoværre ret tidlige død af brystsyge, kom hun i mit hjem som datter af huset. Hun blev endnu før jeg kan huske, gift med en meget begavet og elskværdig mand, kapitain Nyholm.«

Omtalte ingeniørofficer Nyholm blev i øvrigt vejofficer i Thisted, hvor hans kone Maren havde sin daglige gang i amtsgården.

Når afrejsen fra Højriis skulle ske, gik der tidligt om morgenen bud til færgestedet for at høre, om vind og strøm tillod overfart. Selv om det var en stor færge med to mand ved hver af de to kolossale årer, så var det ikke nogen let sag at fragte vogne og heste over. Peder kørte i forvejen med bagagen og tjenestefolkene og blev sat over i én eller to omgang afhængig af blæstens styrke. Efter en solid frokost kørte justitsrådets gallakøretøjer familien og dens stab ned til Sallingsund, hvor alle blev fragtet

over i en sejlbåd. Fritz Rosenkrantz erindrer, at de to forreste heste engang blev bange og tog magten fra Peder og sprang i vandet. De blev holdt fast i grimen og svømmede efter færgen til land.

På den videre rejse mod Viborg blev der gjort ophold i Fiskbæk Kro, hvor hestene fik noget medbragt brød og en spand vand. Det sørgede kuskene for: »Ofte husker jeg, når de tvære tunge krokerle ikke hurtigt nok kom med vandspandene til hestene, hvor Peder kunne få sat fart på sådan en staldkarl. Det var for os børn en reen fryd at høre, hvor stor respekt han blot ved et par ord kunne indgyde de folk.«

I Viborg var der i forvejen bestilt plads på Preislers Hotel, hvor man beslaglagde mange værelser. Efter omklædningen tilbragte herskabet aftenen i amtsgården hos baron Bretton, og næste dag gik rejsen videre med ophold i Ans og på kroen i Anbæk syd for Hammel. Glæden var stor, når man inden aften nåede til vejs ende:

»Ankomsten til Sophiendal var en stor fest for alle stedets beboere ligesom for os rejsende, gamle som unge. Glæden over at gjense alle de kjendte ansigter var hos os børn ubeskrivelig. I en lang række på hver side af den lave indgangsdør midt på huset med et stort R i ruden over døren, stod opstillede i rækker både de kvindelige og mandlige funktionærer med den ældste, titulær skovrider Nielsen, i spidsen. Han oplukkede vogndøren og bad i alles navn velkommen.«

For en dreng som Fritz Rosenkrantz var jagt og fiskeri selvfølgelig et spændende område, der fylder en del i hans erindring. Om sommeren var det især andejagt, og fisketurene på Ravnsø kunne være store familiebegivenheder. Han nævner dog også et eksempel på, at jagt og fiskeri kunne forenes:

»På Ravnsøens vestlige ende, kom vi over en høj bro over vandløbene fra Knudssø, her så

min Fader en sjælden stor aborre stående for at sole sig, og længe varede det ikke før den var skudt og blev beundret af alle for sin sjældne størrelse.«

Skole og kammerater

Amtmand Rosenkrantz var sammen med en købmand og den lokale folketingsmand initiativtager til oprettelsen af en realskole i Thisted. De første 37 elever begyndte den 1. december 1856 i en nybygget skole, som senere blev udbygget (nu Plantagehuset). Også Fritz Rosenkrantz havde sin skolegang her:

»Som altid, når tiden forløber ret ensartet, gik de første børnear i Thisted ret hurtigt for min yngste broder og mig i Thisted Realskole, hvor vi havde til rektor den senere ret bekendte, meget dygtige N. V. Müller fra Tønder i Slesvig, som blev inspektør for samtlige landets realskoler, i hvilken anledning vi senere

Rektor N. V. Müller. Bagpå er billedet signeret af Müller i februar 1863.

her på Møen så ham som gjæst, når han inspicerede Magleby Realskole (...) Müller var selv af den tids lærere en meget streng mand, men hans dygtighed tillige med hans strenge retfærdighed gjorde ham afholdt af os alle, hvorom hans fortrinlige byste, der nu står uden for skolen, og er skjænket denne af hans gamle elever, noksom vidner.

Foruden Müller havde vi blandt andre i de første år en komisk fyr, der hed Lund og altid kaldtes »Araber Lund«, fordi han mod sædvane havde kastet sig over studiet af det arabiske sprog, hvor han senere blev af husker jeg ikke.

En anden meget smuk tiltalende ung mand var vor historielærer lieutenant P. G. Møller, som efter krigen blev forsat andetsteds hen, vist nok fordi han var noget mere levelysten end godt var for en lærer. I gymnastik, blandt andet, havde vi lieutenant Clubin som lærer, han var en af de første officerer, der faldt i den ulykkelige krig 1864.

En anden senere ret bekendt mand havde vi til matematiklærer nogle år, - den brystsvage Jacobsen, som kom til Kjøbenhavn og til sin død, for øvrigt ret tidligt, bestyrede den nylig oprettede frøkontrol, som under ham tog svært opsving.

Vor dygtige naturhistorie- og fysiklærer Lauritzen blev senere bestyrer af en realskole på Fanø og virkede der i mange år til sin død.

Vor sproglærer Matzen derimod var ligeså udygtig som uskikket til at være lærer, hvad der tildeels også gjalt den snurrige lærer Vinde, der dog i alle sine dage vedblev at blive ved skolen, indtil han som gammel mand døde i 1906, efter at skolen under bestyrer Børresen var heelt omdannet og var bleven forsynet med to stkværk.

Af skolekammeraterne sluttede vi os til adskillige, blandt andre den senere berømte I. P. Jacobsen, lidet anende dengang, at det ganske vist noget aparte barn, som han var, engang

skulle blive så stor en forfatter. Hans fader var skipper Jacobsen, der boede i en stor toetages bygning ved havnen, men som, så længe jeg kan huske, aldrig sejlede selv, men vist nok var en ret stor reder; desuden havde han et betydeligt jordareal, som han meget ivrigt selv drev, i det mindste husker jeg tydeligt, at når hans kobesætning kom koblet gennem byen om morgenen og aftenen, forbavsede den os ved sin størrelse, for alle havde de stort landeri, ligesom endnu i alle provinsbyerne, men hans besætning var usædvanlig stor og smuk, og desuden havde han en stor fedestald med stude, der fededes som overalt i Jylland dengang og sendtes til slagting i Hamborg.

Foderet var affaldet fra Jacobsens dampbrænderi, som han også tjente gode penge på, alt i alt var han vistnok en mere end almindelig velhavende mand. En fin mand var han derimod ikke, han gik altid på havnen og gaden med træsko på, i meget gamle klæder og talte ravjydsk. Sønnen Peter havde vistnok sin digteråre fra sin moder, ligesom destoværre vistnok også brystsygen, der så tidligt bortrev ham, stammede fra hende.

En søster, som var meget smuk, blev gift med konsul Christian Andersen, men også hun døde ret ung af brystsyge.

En yngre broder lignede i alle henseender mere faderen end de andre to, men han gik destoværre heelt tilgrunde af drik.

Peter var i skolen meest tilbøjelig til at søge ensomhed, han var ivrig botaniker og naturforsker. Han blev, som lille dreng, inden han kom i skolen, opdraget af to frøkener Gorm, der vist havde en stor fortjeneste af hans senere udvikling. Efter professor Müllers senere udsagn, var, allerede fra første færd, Peter Jacobsens danske stile usædvanlig velkrevne, hvilket Møller, som lærer i dansk, tidligt havde blik for.

Af andre kammerater fra den tid, blev særlig William Verner senere en dygtig ingénieur,

der sammen med Winkel og andre entreprenører har bygget en mængde af vore baner her i landet. Hans fader var en stor original, købmand i byen og en slem Don Johan, hvilket dog noget undskyldtes, når man så hans hustru, der nærmest havde form som en kugle og var ustyrlig morsom, når hun stadig brugte fremmede ord, men altid med forkeert betydning.

Også den senere store postmand Wittendorff var dengang mellem vore legekammerater, der altid i fritimerne mødte til leg med os på landevejen til Tingstrup, der gik mellem vor store have og baggården. Her spilledes langbold, kørtes med gedebukke for en vogn, der særlig var indrettet til at hente løvetandsplanter, hvoraf der i Thy er en forbavsende mængde, hvorfra hidrører Thybo-ostens aparte velsmag, men vi samlede den nærmest for at fodre vore kaniner med dem, af hvilke vi havde mange, rigtignok ikke så fine racekaniner, som man nu har, men derfor ligeså morsomme for os.

Forøvrigt var, som rimeligt, soldaterlegen dengang en af vore bedste, det var jo omkring krigsåret -64 denne periode faldt, og mangt våbengny, ganske vist af træsabler og træbøsser, hørtes i de år på Tingstrupvejen, der nydeligt slyngede sig mellem den usædvanlig høje tjørnehæk på den ene side, der omgærdede amtsgårdshaven og med den smukke plantages gærde på den anden side.«

Jødekager og smukke piger

I sine erindringer går Fritz Rosenkrantz over gaden til den købmandsgård, hvor Laura Holst tidligere var vokset op, inden hun blev gift med brygger Jacobsen:

»Før omtalte konsul Andersen, der var gift med Peter Jacobsens søster, var dengang handelscommis i amtsgårdens gjenbo-købmandsgård, den såkaldte Lyhnes Gård, der nu tilhørte en brystsvag købmand Jensen, som havde giftet sig forretningen til med Lyhnes enke. An-

dersen var søn af en fattig husmand ude ved havet, men hans sjældne handelstalent bragte ham hurtigt til at blive sjælen i denne store forretning, som han nogle år senere blev ejer af tillige med flere andre, således at han i 1907, da jeg var hans gjæst, ubetinget var byens største forretningsmand, men opslidt af arbejdet var ifærd med at lade alle sine ejendomme overgå til et aktieselskab, hvoraf jeg selv senere er bleven ejer af en aktie. Den er uden værdi!

I den gård tumlede vi, som om vi vare hjemme. Fik vi en skilling forærende, var der kun tvivl om vi i butikken skulle købe lakrids eller hos brødkonen, der stod i et hjørne af butikken, købe en kage.

Ja, brødkonen, gamle Maren Mumtoft, det var også en snurrig gammel mumie med sit rystende hoved, anbefalede hun altid de friskeste jødekager bagte i snegleform med dejligt sukker på; dengang generede det os ikke, at brødklædet og hendes hænder konkurrerede med jorden i farve.

En slem konkurrent fik Maren i de sidste år i en bager Rose, en tysker, der lavede nogle herlige æblekager, som vi holdt særlig meget af, men ligeså meget troer jeg forresten, søgte vi forretningen for at træffe hans kjønne lille datter, der var på vor alder og som alle vi drenge havde forlobet os i.

Det var nu forresten ikke vor eneste forlibelse dengang. Både den fornøjelige byfoged Gads døtre Mette, Pylle (Ingeborg) og Bolle, hvis rigtige navn jeg ikke husker, betog os både ved deres skønhed og ved deres lyst til at deltage i drengelegene, og den senere borgmesters døtre Emilie, Julie og Agnes Skov, var vore første sværmerier, særlig Gadderne, som langt vare de smukkeste, men hvis skjæbne senere blev ret bedrøvelig.«

Fritz Rosenkrantz kommer kort ind på Gad-døtrenes brudte ægteskaber, det han kalder deres bedrøvelige skjæbne. Mest kendt er det nok, at Mette Gad i nogle år var gift med den fran-

ske maler Paul Gauguin (1848-1903). Hvis vi supplerer med andre kilder, kan det oplyses, at Ingeborg Charlotte Gad først blev gift med den norske maler Fritz Thaulow (1847-1906), og i 1887 blev hun Edvard Brandes' anden kone, et ægteskab der også blev opløst. I ægteskabet med maleren blev hun mor til den kendte skuespiller Else Frölich, der spillede et hav af roller i stumfilm i perioden 1911-18.

Lidt senere skriver Fritz Rosenkrantz: »En god ven havde vi i flere år af skoletiden i Victor Vittrup, der boede hos sin svoger jernstøber Bonne. Hos ham kom vi meget i støberiet. Han kom senere til Skanderborg og etablerede sig der som købmand, men solgte forretningen efter at have tjent godt der. Hans niece, jernstøber Bonnes datter, blev senere gift med den meget bekendte stiftfysikus professor Heiberg i Viborg, der først var distriktslæge i mange år i Thisted, efter at have mistet sin første kone dér (født Sara Krieger).«

Familien Rosenkrantz kom en del hos provst Palludan-Müller og justitsråd Berthelsen, fordi datteren Charlotte havde sine to bedste veninder i disse familier. De to veninder nævner Fritz også i sine erindringer. Benedikte Palludan-Müller beskrives som begavet, men meget lidt køn, hun »var den, der ved sin begavelse meest beherskede den familie. Hun var den ældste af døtrene og da faderen mest studerede og moderen (født Thryde, datter af stiftsprovsten) ikke var meget huslig, lå husstyrelsen i hendes hånd. Hun var en prægtig person, men har siden gennemgået meget.« Om den anden veninde hedder det: »Den smukkere Amalia Berthelsens skjæbne var blidere, skjønt hun i de sidste år lider af kræft i brystet. Hun blev gift med en søn af byfoged Nellemann i Thisted, som senere blev auktionsholder i Århus og senest vist forligelseskommissær der.«

Fritz Rosenkrantz kom en del i provsteboligen, fordi han gik i skole med to af sønnerne. Den ældste søn Bernhard var ven med hans sto-

rebror Jørgen og blev senere slotspræst i Frederiksborg. »Men der morede vi os aldrig som hos Berthelsens (amtsforvalterens), der var mange unge, alle livlige og fornøjelige og morsomme. Det var alle musikalske mennesker, hos dem spillede komedie og dansedes ofte og i den gamle store gård (nu byens største hotel Aalborg), med den herlige have ved havnen, var det vor største fornøjelse at komme som gjæster.« Fritz og hans bror gik i skole med amtsforvalter Berthelsens yngste søn Johannes, der senere blev rektor for en realskole i Struer.

Broderen Herluf Rosenkrantz blev i øvrigt døds syg, da han var otte år gammel. Han ledsagede familiens private lærerinde frk. Raffenberg på en rejse til Tjele og Viskum, da han blev ramt af »mavebetændelse«, som holdt ham til sengen i næsten et år. »Først ved juletid 1861 kom han tilbage i slæde til Thisted endnu meget svag. I denne trange tid boede jeg i provstegården hos Palludan-Müllers for ikke at forsømme skolen, men stor var glæden, da jeg atter fik lov at komme hjem. Amtsgården var morsommere, der var ikke så megen lærdom til huse.«

Krigen 1864

»Så i 1864 kom det drøje krigsår.« Sådan indleder Fritz Rosenkrantz sin omtale af krigen. Han husker tydeligt daværende kronprins Frederik, den senere Fr. d. 8., som var indkvarteret på Mors. Men han kom også til Thy: »For at underholde den unge kronprins under besøget i amtsgården, og hans følge, lod fader foretage redningsøvelser ved Vorupør station, idet båden med raketter og alt tilbehør blev prøvet, dengang var nemlig amtmanden chef for redningsvæsnet.«

Fritz Rosenkrantz skriver lidt om baggrunden for krigen, som han betegner som håbløs og meningsløs. Derefter vender han blikket mod lokale forhold: »Også til Thisted nåede

de. En stille eftermiddag besattes byen først af østrigske ryttere, der med staben satte af midt i amtsgården, hvor chefen oberst Eliaçheck tog hovedkvarter med sine stabsofficerer og oppassere samt heste.

Min fader var på den tid i rigsrådet i København, så obersten blev modtaget af hans fuldmægtig Fritjof Sørensen, en meget dannet og begavet mand, som roligt og fornuftigt forhandlede med chefen for disse Windischgrets dragoner, og ret hurtigt fik ham stillet tilfreds. Fornemlig ønskede de heste, men dem havde de fleste i forvejen ladet føre bort, særlig dem, der duede noget, hvilket ærgrede dem meget. Således så de min faders stald omtrent tom, idet der kun var tilbage min broders og mine små ølændere. Resten, firspandet og 2 smukke rideheste, vare forlængest gemte ude i en havboerhytte ved Vesterhavet. De snuste svært omkring for at finde dem, men lykkeligt blev de uopdagede, skjønt de passede godt på, når Peer Lund om natten med ølændingene kørte ud med havre og halm til dem, men han forstod så snildt at narre dem ved at kjøre ad omveje, så de bleve lige kloge.

Rimeligvis af arrigskab herover beslagnede de en dag vore små heste og kørte til Aalborg med dem, men ved fuldmægtig Sørensens og vore forenede bønner, lykkedes det at få dem tilbage.

Omtalte oberst var en ret skikkelig mand, men en rigtig gammel brumbasse, dog Sørensen lærte snart at omgås ham. En ret morsom spøg havde de aftalt sammen. Obersten, der ligesom alle østrigerne var kjed af denne krig imod et folk, som de i virkeligheden intet havde imod, havde aftalt med Sørensen, at han ikke ville tage sit skjæg af, før der blev sluttet våbenstilstand. Endelig langt om længe stak han en morgen tidligt sit glatbarberede ansigt ind af Sørensens vindue, uden at sige noget, men denne vidste strax besked og blev meget glad.

Amtsfuldmægtig Fritjof Sørensen.

Få dage efter forsvandt ganske rigtigt østrigerne, men nogle dage forinden var der ankommen en stor styrke preussisk infanterie. De bleve rasende over at træffe østrigerne og mangen en hård kamp udkæmpedes i kvartererne mellem folkene, der grundigt hadede hinanden, hvad krigen nogle år senere mellem Østrig og Preussen noksom beviste.

Her blev imidlertid resultatet at preusserne et par dage efter fortrak og da kort efter også østrigerne afmarcherede, var det en befrielse for byen, der særlig foruden penge, fødevarer og foder var blanket ganske af for alt, hvad der hed tobak.

Efter oberstens afrejse blev min søster Charlotte ikke lidt fortvivlet over at opdage, at oberstens oppasser, formodentlig af hævn over et eller andet, med en kniv havde skåret alle hendes stadskjoler itu, som hængte i et formodentlig dårligt aflåset skab i den stue, hvor

obersten boede, nemlig min søsters sædvanlige værelser, men derved var intet at gjøre.

En stor lettelse var det naturligvis at være fri for de besværlige gjæster, men det må siges til deres ros, at de vare så hensynsfulde som man billigvis kan forlange af fjender i et undertrykt land. Meest østrigerne, men også preusserne vare ret manerlige, hvad der hovedsagelig skyldtes den strenge disciplin, som herskede.

Imidlertid kom snart den ydmygende fred, som man jo nok kunne forudsige ville blive droj for vort stakkels lille fædreland, men at vi skulle af med omtrent hele Slesvig foruden Holsten og Lauenborg, havde man dog ikke ventet.«

Væk fra Thisted

I 1865 blev Fritz Rosenkrantz optaget på kostskolen Herlufsholm, hvor hans storebror Jørgen endnu manglede et år af sin skolegang. Det var dog ikke det helt rigtige valg: »Til studier har jeg aldrig egnet mig, skjønt jeg er glad over at have prøvet livet der et år.« I 1866 flyttede familien til Viborg, hvor Fritz kom til at gå på Viborg Katedralskole. Senere, i 1868, flyttede han til en onkel i Frederiksborg, hvor han læste privat hos latinskolens lærere.

I begyndelsen af 1871 gik Fritz op til præliminæreksamen på universitetet og havde derefter en militær løbebane, som han afbrød: »Deels på grund af sygdom, deels på grund af for lidt flid gik jeg ikke op til officersexamen det forår i marts 1876.«

Efter militæret blev Fritz »skovmand«. Han startede sin uddannelse januar 1877 i Høgildgård og Harreskov plantager øst for Kibæk og havde derefter ophold flere steder. I 1881 afløste han skovrideren på Sophielund og fungerede samtidigt som sekretær for faderen. Fritz Rosenkrantz blev i 1883 gift med Oluffa Krabbe og flyttede ind i skovriderboligen i Veng øst for Sophiendal. To år senere flyttede

Fritz Rosenkrantz som han så ud, da han skrev erindringer fra Thisted.

familien til Liselund. Moderen beholdt i første omgang godset, mens Fritz købte slottet for 380.000 kr.

På Liselund skrev Fritz Rosenkrantz for sidste gang på sine memoirer i juli 1925. I november fik han et ildebefindende, hvorefter han døde natten til d. 19. december. Han havde selv givet anvisning på, hvordan hans død skulle offentliggøres. Han ønskede sig omtalt som: Hofjægermester Baron Fritz Rosenkrantz, Liselund på Møn.

Modstående side: En amtmand havde mange ansvarsområder. Den sidste dag i året 1857 lagde han således navn til en efterlysning af tyvekoster fra »en på gaden i Thisted hensat reisesæk.« Ordet »sæk« må ikke forlede nogen til at tro, at ejermanden (eller snarere kvinden) var af jævn byrd - alene de værdiangivne ting beløber sig til ikke mindre end 105 rigsdaler.

Efterlysning.

Af en paa **Gaden i Thisted** hensat Reisesæk er ifølge derom skeet Anmeldelse bortfjaalet:

1 maasiv Guldfjæde	af Værdi	70 Rd.
1 Guldbrystnaal	" —	8 —
1 Par Guld-Lænkenaale	" —	4 —
1 Par Sølv-Haarnaale	" —	2 —
2de Haararmaand med Gulblaas	" —	10 —
2de Guldfingerringe	" —	5 —
1 lille Guldknap	" —	1 —
1 Gulduhrfrog	" —	5 —
2 Raabeshawler (1 af Flors og 1 med Chenille),		
3 Lærreds Lommeterklæder, mrkt. A. S.,		
1 Stk. blaat Silkebaand,		
1 Stør,		
1 Par nye Handsker,		
1 rødtærnet Forklæde,		
1 Snørlov,		
1 Stk. Linned,		
1 Par Underbeenklæder mrkt. H. S.		
og 1 Flaske eau de Cologne.		

Disse Gjenstande maa Amtet herved tjenstligst bede efterlyste, i Antræffelsestilfælde anholdte tilligemed deres Besiddere, saafremt disse ere mistænkelige Personer, og Byfogedcontoret i Thisted derom underrettet.

(Den vedkommende Politimester har andraget paa, at en Beskrivelse af de anførte Guldsager maa blive meddeelt Guldsmedene.)

Thisted Amtshuus, den 31 Decr. 1857.

Rosenkrantz.

Efterlysning.

Ifølge Begjæring af Byfogedcontoiret i Thisted maa Amtet herved tjenstligst. ubede Slagtersvend Anders Petersen Steen, — som, efter at have udøvet nogle Bedragerier og et Tyveri hos sin Mester, er bortgaaet uden at hans Opholdssted vides, — efterlyst.

Baagjeldende er 19½ Aar gl., middel af Bygning, har mørkt Haar, mørke Dine og taler med noget jydsk Accent. Han er ikke forsynet med Vandrebog, da denne er be- roende paa Politikammeret i Thisted.

I Antræffelsestilfælde bedes den Efterlyste anholdt og det nævnte Contoir derom underrettet.

Thisted Amtshuus, den 27de Juli 1858.

I Amtmandens Fraværelse.

Gad,

const.

Henry Theodor Gad var konstitueret amtmand, da denne efterlysning blev udsendt i 1858. Han var by- og herredsfoged i perioden 1855-60.

Da Stalin kom til Agger

af Eigil Steffensen

I dette erindringsessay graver forfatteren et spadestik dybere end i erindringsartiklen i årbogen 2007, i hvert fald når talen er om besættelsesårene 1940-45. Igen handler det om en drengs opposition mod det stærkt indremissionske miljø, han voksede op i. Men selv om hjemmet og hele miljøet omkring Indre Mission skildres både kritisk og indimellem ironisk, så tegnes der alligevel et indlevende og kærligt billede af forældrene. Men allerede fra barndommen valgte forfatteren en anden vej end forældrenes.

Det begyndte med Stalin, men det vidste jeg ikke. Tyskerne havde længe været i landet, men vi oplevede det ikke, som om vi var rigtigt med i krigen. Den var der i »Thylands Avis« – og i radioen for dem, der havde én, men vi havde ingen. Tyskerne var i landet, og de fleste sagde, de holdt med de allierede, selv om tyskerne betalte bedre priser for smørret, end englænderne havde gjort. Arbejdet på Atlanterhavsvolden, som tyskerne kaldte den, skred støt frem langs hele Vestkysten, og det medførte, at både heste og arbejdsvogne blev bedre udnyttet, end man havde oplevet i mange år.

Missionshuset besat

Det var først, da tyskerne bekendtgjorde, at de skulle bruge missionshuset til indkvartering af soldater, at krigen rigtigt kom til Vestervig og omegn. Nu var de Hellige hjemløse, og hvor skulle man så holde møder med de missionærer, der jævnligt kom tilrejsende og altid berettede så levende om deres virke i Herrens vingård, både herhjemme og lige indtil krigen også ude blandt negre og andre hedninger? Og hvad med helliggørelsesmøderne, hvor ildfulde talere rev hele forsamlingen med i en opløftende rus, der fik manganen en tunge sådan på gled, at de meldte deres forhærdede sjæle til tjeneste for den store sag?

Møderne flyttes til missionshuset i Agger

Vestervig Kirke kom ikke på tale. Den var for stor, ja næsten for overvældende, til at skabe det fortrolige rum, som var så fremmede for oplevelsen af et inderligt fællesskab. Der skulle mere end god vilje til at få taget på Vestervig kirke til at løfte sig – men hvad så med missionshuset i Agger?

Egentlig var det jo fiskernes, men i nødens stund måtte de troende stå sammen. Sådan blev det.

Da min far kom hjem fra det første missionsmøde i Agger, var det blevet sent på aftenen. Min mor havde, svagelig som hun var, lagt sig tidligt, men jeg hørte tydeligt, da han

Agger Missionshus i 2009. Foto: Aage Visby.

kom ind i soveværelset og oprømt begyndte at berette om, hvordan det hele var gået. Mange havde fundet vej, så langt var der jo heller ikke, og det var gået næsten som hjemme i missionshuset. Der havde været gode vidnesbyrd om Evangeliets forkyndelse, både ude og hjemme. Min far havde også sagt et par ord om de seneste tiders trængsler, og mange havde nikket samtykkende. Han havde også mindet de forsamlede om tydningen af Dyrets tal i Åbenbaringen, uden dog at nævne Hitler direkte. men da han så sluttede af med en forbøn for vore allierede, for deres ledere Churchill og Roosevelt og Stalin, var der blevet meget stille i forsamlingen. Min mor sukkede sigende og spurgte forsigtigt, om det nu også var klogt at komme ind på den slags i en større kreds. Senere vågnede jeg ved, at min far snakkede videre, men nu om Skriftens pælæg om, at mand

og kvinde skulle styrke hinanden i troen og blive som ét kød.

Det varede ikke så længe, før det viste sig, at min mor havde ret i sin bekymring. Allerede den næste dag havde min far mødt vaskerijeren, Søren Flip som han hed i folkemunde. Han var en stridens mand, hans verden var sort og hvid, ren eller beskidt, og han havde straks bragt mødet i Agger på tale. Han havde desværre ikke selv kunnet komme, men han havde hørt både dette og hint. Folk var blevet meget forskrækkede, for ikke at sige forargede. Og hvad i alverden mente min far med at bede for Stalin, den kommunistiske slyngel, en gudsbespotter værre end – ja han kunne selv gætte hvem. Min far, der politisk var venstremand som de fleste på egnen, havde forsøgt at forsvare sig med, at russerne nu var på vores side, og var der ikke noget om, at Stalin egentlig

Forfatterens far i 1958, året før han døde.

ville have været præst. Han fik kraftigt svar på tiltale. Havde min far ikke hørt, at bolsjevikerne forfulgte præsterne og slog dem ihjel for et godt ord. Hvis min far skulle være i tvivl, skulle han bare vide, at de Røde også spiste småbørn. Det var Søren ikke den eneste, der havde hørt om.

Konfirmation

Da min far bagefter berettede om dette nærmest ukristelige møde, var der især én ting, der fik mig til at spidse øren. Hvis Sørenes ord stod til troende, havde jeg måske en forbundsfælle i de gudløse russere. Jeg havde bestemt ikke noget imod, at de tog præsterne ved vingebenet. De måtte også gerne jævne nogle kirker med jorden, måske ikke lige den i Vestervig, men hellere end gerne missionshuset, når tyskerne engang havde forladt det. Og Vilhelm Beck, missionens høvding og utrættelige bibelbuk, med samt alle hans skinhellige missionærer.

Da disse begivenheder indtraf, var jeg fjorten år, og det trak op til, at jeg skulle konfirmeres. Det skulle blive stort, når jeg stod der i den store kirke og ville bekræfte min dåbspagt. Men jeg havde en hemmelighed, der trykkede, ja, den lå nærmest som en møllesten om min hals. Jeg ville ikke under nogen omstændigheder sige ja, når præsten spurgte om trosbekendelsen, og det var min tur til at svare. Til alt held for mig blev præsten syg, så biskoppen måtte rykke ud i stedet. Han kendte os ikke, så han nøjedes med at spørge os alle på én gang, så vi kunne svare i kor. De andre svarede ja til det hele, men jeg blev i hvert fald anset som værende konfirmeret.

Himlen og Helvede – og »købmandsbogen«

Jeg havde, næsten før jeg kunne stå på mine ben, fået indpodet, at der var to ting, ethvert

menneskebarn altid måtte forholde sig til. Den ene var himlen, og den anden var helvede, og det var Gud, der sad deroppe bag skyerne og holdt regnskab med, om vi handlede ret eller forkert, så han kunne dømme retfærdigt på den yderste Dommens dag. Ville vi blive lukket ind i paradiset og lykkeligt udsynge hans pris sammen med alle englene, eller ville vi blive fordømt og kastet ned i helvedes ild, hvor der var evig gråd og tænders gnidsel. Jeg blev frygteligt bange, når min mor udmalede disse dystre syner og mindede om, at selv en lille synd ville blive optegnet i den store, sorte bog, og Jesus ville græde over min synd og skyld. Jeg kom til at tænke på købmandsbogen og forstod, at det nok var på samme måde, vor skyld blev husket, så vi ville komme til at betale vores evindelige gæld. Min far var egentlig mere optaget af de lyse bibelske sider, der berettede så forlokkende om, hvordan alle de, der blev frelst, ville komme til at vandre på guldbelagte gader, når de da ikke lige sad og hvilede sig i cedertræernes vederkvægende skygge. Han tvivlede aldrig på, at vi alle ville nå så vidt, hvis vi levede oprigtigt efter Herrens bud.

Jeg stittede fra første færd imod, at der skulle være et bestandigt vågende øje, der fulgte mig overalt. Jeg ville ikke finde mig i, at jeg skulle være bange for en frygtelig straf. Og var det overhovedet til at tro, at der sad en streng, gammel mand oppe i de høje skyer? Der var fugle deroppe på himlen, og de kunne flyve, men de døde jo også og faldt sommetider ned. Men ikke en af dem faldt til jorden, uden at det var Guds vilje. Sådan sagde min far, men jeg begyndte tidligt at tvivle på, hvad jeg fik fortalt. Alt hvad der stod i Bibelen, tog han helt bogstaveligt, og det skulle vi også gøre. Det var især dette krav om blind lydighed over for den almægtige Gud, der vakte min trods. Det hændte mangan søndag eftermiddag, at min far samlede os om det pænt ryddede bord i

stuen og læste op for os. Var det ikke en prædiken af Vilhelm Beck, var det en tekst fra den Hellige Skrift.

Abraham og Isak

Ved en af disse andægtige lejligheder drejede det sig om den helt bevægende beretning i Første Mosebog om Abraham, der fik befaling fra Herren selv om at drage til Moria Land med Isak, hans eneste søn, og ofre ham som et brændoffer:

»Så stod Abraham aarle op om Morgenens og sadlede sit Asen og tog to af sine Drengene med sig og Isak sin Søn; og han kløvede Veddet til Brændofferet og gjorde sig rede og gik til Stedet, som Gud havde sagt ham.«

Efter tre dage var de fremme ved det befalede sted. Abraham og hans svende byggede offerbålet, og da arbejdet var tilendebragt, tog Abraham fat i Isak og bandt ham og lagde ham oven på brændet. Isak forskrækkes og spørger sin far, hvor offerlammet er. Abraham forsøger at berolige den værgeløse dreng og *»Abraham rakte sin Haand ud og greb Kniven for at slagte sin Søn.«*

Men i det samme råber en engel fra himmelen og forkynder en ny befaling fra Gud: *»Læg ikke din Haand paa Drengen og gør ham intet; thi nu kender jeg, at du frygter Gud og har ikke sparet din Søn, din eneste, for mig.«*

Kunne det være en god og retfærdig gud, der stillede sådanne krav til menneskene og deres tro? Så skulle man jo finde sig i hvad som helst. Men min far lod sig ikke rokke. Abraham havde bestået troens store styrkeprøve, og derfor havde Herren været ham nådig.

Det blev en søndag uden forsoning. Jeg havde en voldsom lyst til at spørge ham, om hans gud i virkeligheden var god og nådig, for i Johannes Evangeliet, kapitel 3, vers 16, som var min fars absolutte yndlingscitat, handlede det jo også om et sønneoffer:

»Thi saaledes elskede Gud Verden, at han gav sin Søn den enbaarne, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortæbes, men have et evigt Liv.«

Også dette udsagn, som endda var fra Det ny Testamente og nedskrevet langt senere, handler jo om et sønneoffer, som i evangelieteksten oven i købet bliver fuldbyrdet. Jeg hverken ville eller kunne forsone mig med tanken, så meget mindre som jeg netop havde læst et gribende islandsk digt, det oldislandske heltekvad, der hedder *»Sønnetabet«*. Faderens grænseløse græmmelse og sorg virkede gribende og helt troværdig på mig. Men jeg undlod at tage endnu en nyttesløs diskussion den søndag, hvor jeg oven i købet havde fået lov til at blive hjemme fra kirke, selv om min far bad mig så mindeligt om det. Vi havde kun én cykel, og det fik lov at blive afgørende. Husfreden blev bevaret, men det blev en søndag uden forsoning.

Et nødstedt menneske

Men det var ikke kun i religiøse anliggender, min far satte sine egne normer, som jeg havde svært ved at begribe eller ligefrem acceptere. Lige så strengt han fortolkede fortællingen om Abraham og Isak, lige så medmenneskelig mildt kunne han handle mod mennesker i nød.

Det hændte en dag i foråret 1945, da det lå i luften, at krigen nærmede sig slutningen, at min far på vej hjem fra Vestervig fik øje på en ung mand, der gik så underligt haltende i den modsatte side af vejen. Fyren lavede nogle fagter. Min far stod af cyklen og ville netop til at spørge, hvad der var galt, men i det samme opdagede han, at manden bar en noget medtaget uniform, han havde intet våben, og huen sad skævt. Min far forstod kun ét ord af soldatens forsøg på at forklare sig, og det var Hanstholm. Men han forstod også, at den fremmede var

Forfatterens mor foran huset i Gykjær, hvor den unge tyske desertør fandt husly en nat i foråret 1945.

deserteret og vistnok bare ville hjem til Tyskland. Hvad der skete i hovedet min far i disse sekunder, får vi nok aldrig at vide, men han fik inderlig ondt af staklen og lod ham følge med. Undervejs forsøgte den unge soldat at fortælle, ved at tælle på fingrene, hvor gammel han var. Han rystede lidt på hånden, som om han frøs, men det var enten femten eller seksten.

Min mor blev frygtelig forskrækket, da min far trådte ind i køkkenet med dette fremmede væsen.

Hun anede ikke sine levende råd, men efter at min far havde forklaret sig lidt, begyndte hun nølende at finde lidt mad frem. Min far bedyrede, at den fremmede kun havde behov for at lægge sig og hvile sig lidt. Det var så småt ved at blive mørkt, ingen af naboerne syntes at have bemærket noget, så han fik lov at lægge sig på sofaen med støvlerne på, åbenbart for at kunne komme hurtigere af sted.

Det var blevet mørkt, børnene var sendt i seng, og den fortabte kriger sov stadigvæk som en sten.

Det lykkedes ikke at vække ham til fuld bevidsthed, og lysene gik langsomt ud hos de nærmeste naboer. Min far sad og læste i sin bibel, men til sidst slukkede min mor og gik stærkt bekymret i seng

Sognefogeden banker på

Der blev hvisket meget i den smalle forældre-seng denne sære nat, men tidligt næste morgen blev der banket resolut på yderdøren. Min far kom hurtigt på benene, og i det svage morgenlys så han i den halvåbne dør vores nærmeste nabo og sognefogeden fra Vestervig.

Naboen var fåmælt, men sognefogeden forklarede i myndige, velovervejede vendinger, at folk havde fået nys om den ulovlige handling og de skæbnesvangre følger, dette her kunne få, når tyskerne kom på sporet.

Fanget i denne klemme måtte min far se det uundgåelige i øjnene. Han lod myndigheden komme ind i huset, tyskeren blev vækket med støvlerne på, men uniformshuen var øjensynligt gået tabt.

Næste dag forlød det, at dens ejermand var blevet henrettet ved en militærdomstol i Hanstholm.

Det viste sig snart, at rygtet talte sandt.

Hverken sognefogeden eller politimesteren eller nogen anden instans indkaldte min far til nærmere forhør. Heller ikke tyskerne lod høre

Krigsforræderne får oprejsning

De tyske soldater, der under anden verdenskrig blev dødsdømt for krigsforræderi, bliver nu rehabiliteret 64 år efter krigens afslutning. Ved en enstemmig afstemning i den tyske Forbundsdag har parlamentarikerne erklæret tusinder af tyske soldater for uskyldige. Kun få overlevede.

Ritzau sept. 2009

fra sig. Der var åbenbart opstået en stiltiende enighed på egnen om, at intet var hændt.

Jeg undrede mig, både den gang jeg først hørte om hændelsen fra en af mine brødre og senere hen, over hvad der endnu en gang havde fået min far til at overskride almindeligt vedtagne grænser. Han havde konsekvent afvist at arbejde for tyskerne, selv om han kendte arbejdet godt fra en tid ved Vandbygningsvæsenet på Agger Tange. Frihedskæmper var han ikke, men han levede mange af sine vågne timer i en verden af bibelske forestillinger, så det kan måske have været beretningen om den barmhjertige samaritan, der har bragt ham ud af takt med den virkelige verden. Jeg tog tidligt afstand fra hans udlægning af Bibelen og den rette kristne tro og vendte mig til J. P. Jacobsen og hans roman om ateisten og gudsforægteren Niels Lyhne. – Men det er en anden historie.

Efterskrift

Efter at have skrevet det ovenstående blev jeg opmærksom på, at der stadigvæk er flere gammeltroende i dette land, end jeg havde

regnet med. Af en heftig polemik i »Kristeligt Dagblad« i august fremgik det, at en teologisk forsker ved Århus Universitet ved navn Troels Nørager havde forarget mange kristne danskere ved at argumentere for, at vi vænner os til at opfatte beretningen om Abraham og Isak som en gammeljødisk myte, ikke som en sand fortælling, således som min far også gjorde og følte sig forpligtet af. Den omstridte afhandling af Troels Nørager findes desværre kun på engelsk, men sproget er måske ikke så vigtigt, især ikke for nogle af de mest stridbare debattører, som skriver at de ikke har læst selve bogen. (Troels Nørager: Taking Leave of Abraham.- An Essay on Religion and Democracy. Århus Universitetsforlag 2009).

Eigil Steffensen

Født 1927. Magisterkonferens 1954, slavisk filologi. Dr. phil. 1967. Docent og professor. Udgav i 1993 på forlaget Vindrose erindringsbogen »En enkelt til Rungsted«.

1920'ernes kulturdebat i Thisted

af Lykke Olsen

Med udgangspunkt i to foredrag i Thisted Foredragsforening fortæller artiklens forfatter om kulturkampen i Danmark i 1920'erne. Danmark stod dengang i kulturkampens tegn. Nye moderne strømninger var trængt ind over grænserne, men de traditionelle træk i landet sad godt fast og gav sig ikke uden kamp. Brydningerne mellem nyt og gammelt gav også genlyd i Thisted Foredragsforening.

1920'erne var en turbulent tid, hvor meget forskellige strømninger bølgede frem og tilbage i det europæiske samfund. Den 1. verdenskrig var forbi, og de massive, meningsløse ødelæggelser og millioners død havde svækket den enkeltes tro på menneskets fornuft og de tekniske opfinders velsignelser. Flertallet var stadig religiøst, men det var nu blevet en mulighed at erklære sig som ateist. Kvinderne var endnu oftest hjemmegående, men krigen havde ført til og vist, at de også kunne have en plads på arbejdsmarkedet. Flere og flere havde mulighed for at tage en uddannelse eller i det mindste oplysende kurser.

Det politiske landskab bød på den relativt nye styreform demokrati, men fascistiske og kommunistiske bevægelser tilbød også andre veje. Tiden var præget af økonomisk nedgang, men samtidig klippede pigerne håret kort og kastede sig lystigt ud i at danse charleston med mændene eller hørte jazz. Det var en hektisk tid, hvor det enkelte menneske i højere grad end før havde mulighed for at vælge, hvordan han/hun skulle leve sit liv.

Myldret af muligheder og den desillusionerende krig medførte dog også, at mange oplevede en høj grad af usikkerhed og fremmedgjorthed. Sådan var det også i Danmark i 1920'erne. Det førte til, at nogle dele af det danske samfund afviste de nye tanker og muligheder (gerne kaldt det moderne eller mo-

dernet) og søgte tilbage til tidligere, traditionelle værdier – først og fremmest religiøsitet. Det moderne havde dog mange forsvare. Tidens strømninger og forskellige holdninger gav grobund for en heftig kulturkamp i Danmark i 1920'erne. Denne debat er blevet kaldt livsanskuelsesdebatten.

I livsanskuelsesdebatten i Danmark stod to skarpt optrukne fronter over for hinanden: en religiøs anskuelse og en videnskabelig. Der blev diskuteret en bred vifte af emner, bl.a. relativitetsteori, protestantisme, katolicisme, radikalisme og darwinisme. Særligt de to sidstnævnte fænomener blev udsat for hårde angreb fra religiøse kulturpersonligheder. Radikalismen, som litteraturforskeren og kritiker George Brandes havde været med til at introducere i 1870'erne, kritiserede en række grundlæggende træk i det danske samfund. Brandes kritiserede bl.a. religion og dens dominans, han var internationalist og fortaler for kvinders ligestilling og afviste ægteskabets ukrænkelighed. Brandes var rent ud sagt en torn i øjet på det pæne borgerskab, som anså verdenskrigen som et produkt af netop radikalisme og darwinisme.

Denne religiøse front anså en styrkelse af troens plads i samfundet som medicinen mod radikalismen. De mente, at radikalismen repræsenterede et individualistisk, materialistisk og destruktivt livssyn. Kritikken af Brandes

og ligesindede blev imødegået af f.eks. kulturradikale, som bl.a. forsvarede ateismen og videnskabens nyherhvervede plads i samfundet.¹ Dele af denne kamp kunne man opleve som tilhører ved Thisted Foredragsforenings arrangementer.

Thisted Foredragsforening

Foreningen så dagens lys i 1910, og i dens vedtægter kunne man læse, at formålet var »at virke for Afholdelse af oplysende og belærende Foredrag, samt Oplæsning.«² I de næste 22 år afholdt foreningen i gennemsnit 6 arrangementer i løbet af hvert forår og efterår. Det var mest foredrag, men oplæsning, filmforevisninger og ekskursioner var også at finde i dens program. Foreningen arrangerede både videnskabelige, litterære og samfundsdebat-terende foredrag, og derfor blev både videnskabsmænd, forfattere, musikere og præster inviteret til Thisted.

Foreningen var i flere år en stor og indflydelsesrig aktør i byen, hvilket kulminerede i 1918. Dette år oplevede den det største antal medlemmer i sin levetid, nemlig 832, og samme år var foreningen initiativtager til oprettelsen af et folkebibliotek i byen.³ Fra sidst i 1920'erne gik det tilbage for foreningen, og fra 1926 skete der et stort fald i antallet af medlemmer. Bestyrelsen diskuterede på bestyrelsesmøder og generalforsamlinger den kritiske situation, men ingen kunne se en løsning på problemet. Udviklingen fortsatte, og i 1932 blev bestyrelsen enig om at nedlægge foreningen i et års tid og håbe på, at interessen for den vendte tilbage. Det gjorde den ikke, og i 1948 så man sig nødsaget til at nedlægge den endeligt.⁴

Det var kendetegnende for Thisted Foredragsforening, at den tog sin målsætning meget alvorligt; foredragene blev gerne holdt af lærde mennesker med en målsætning om at videregive deres viden på et vist niveau – el-

ler deres holdninger. Derfor var det nok heller ikke tilfældigt, at foreningen under sin krise blev beskyldt for at afholde foredrag på et for højt niveau. En anklage, som foreningens mangeårige formand, læreren P. L. Hald, afviste i vrede.⁵

I det følgende vil jeg beskrive to foredrag, der blev afholdt i foreningen i 1920'erne og derigennem give en fornemmelse af kulturdebatten i Thisted på dette tidspunkt.

Helge Rode - 1926

Helge Rode (1870-1937) havde som ung haft en egentlig religiøs oplevelse af at være i forening med Gud – at være uden for tid og rum og at være fyldt af Gud. Den begivenhed gjorde, at han udviklede sig til en meget idealistisk-religiøs forfatter, der i sit forfatterskab og sine foredrag kredsede om forholdet mellem det materielle og det åndelige. Han anså desuden Brandes og Johannes V. Jensen som repræsentanter for en materialistisk og sjælløs modernitet, som han bekæmpede. Han mente, at disse nye strømninger var den egentlige årsag til Verdenskrigen.⁶

Modviljen mod Brandes' tanker fik tilhørerne tydeligt at mærke ved Rodes besøg i Thisted Foredragsforening i 1926. Ifølge for-

Allegade 4

18/6 - 16

Kære C. Nielsen:
For vi gerne
komme til Thisted
og holde foredrag
i forening. Hvis

I 1916 modtog Thisted Foredragsforening dette brev fra Helge Rode, som flere gange gæstede Thisted.

Thisted Foredragsforening

Onsdag d. 31. Oktbr. Kl. 8 pr. Hotel „Phønix“: Foredrag af Forfatteren Johan Skjoldborg om „En nybetonet Fædrelandskærlighed“.

Den 25. Novbr. taler Forfatteren Morten Korch.

Bestyrelsen.

Annonce for Johan Skjoldborgs foredrag i Thisted 1928.

fatteren havde Brandes' tanker allerede mistet indflydelse i 1880'erne, fordi folk havde indset, at hans ateisme ikke gav svar på livets gåder. Ateismens ensidige fokus på det jordiske liv gav en følelse af tomhed. Rode sagde, at »*man har forladt den Tro, at der af Aber er bleven Mennesker. Nu tror man på »pludselige Forvandlinger.*«⁷ Rode berettede også for forsamlingen, hvordan Brandes selv havde indset tomheden i sin ateisme og derfor var blevet en bitter mand - fordi han på trods af den erkendelse stadig ikke kunne tilslutte sig det religiøse verdensbillede.

Johan Skjoldborg - 1928

I 1928 besøgte en ganske anden type foredragsholder foreningen, og denne mand var forfatteren Johan Skjoldborg (1861-1936). Igennem hele sit forfatterskab beskæftigede han sig med husmændene på landet og fik derfor tilnavnet »Husmændenes Digter«. Skjoldborg var tiltrukket af bl.a. socialistiske tanker og Det Moderne Gennembrud, som Brandes stod bag.⁸

Foredraget, som han holdt i Thisted Foredragsforening 31. oktober 1928, handlede om »Nybetonet Fædrelandskærlighed«. Skjoldborg funderede over, hvordan synspunkter ændrede sig over tid – at holdninger, som tidligere var uacceptable, nu kunne formuleres offentligt.

Det var f.eks. tidligere en selvfølgelig sag, at kun de velhavende skulle lede landet, men nu havde bønder og arbejdere fået indflydelse.

Skjoldborg stillede to begreber over for hinanden i foredraget; nemlig »Fædrelandskærlighed« og »Fædrelandsegoisme«. Sidstnævnte havde ført til dårlige tider og skulle bekæmpes, mens han havde stor tro på førstnævnte. Den var baseret på fællesskabsfølelse og næstekærlighed. Forfatteren understregede, at fædrelandskærligheden ikke udelukkede internationalisme. Tværtimod var det nationale et trin på vejen mod det internationale og menneskelige – Skjoldborg troede på et kommende verdenssamfund. Han glædede sig desuden over, at han havde set sine ungdomsdrømme blive til virkelighed og nævnte her som eksempel kvinders ny erhvervede ret til at stemme.⁹

Rodes og Skjoldborgs forskellige standpunkter

Som det ses, var Rode og Skjoldborg to meget forskellige herrer. Rode brugte størstedelen af sit foredrag på at afvise Brandes' tanker. Han mente som sagt, at litteraturforskeren var endt som en bitter mand, fordi han havde indset tomheden i sine tanker. Denne bemærkning er værd at bide mærke i, fordi det var en direkte usandhed. Brandes udgav nemlig i 1925 og 1926 to bøger, som tog kampen op mod den

Johan Skjoldborg ses her til højre sammen med sin kone Louise og forfatteren Nis Petersen. Billedet er fra Café Nick i København og taget i forbindelse med udgivelsen af Nis Petersens bog »Spilte mælk« i 1934. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.

religiøse strømning i livsanskuelsesdebatten.¹⁰ Brandes døde ganske rigtig som en bitter mand i 1927, men bitterheden bestod ikke i, at han ikke længere var i stand til at tilslutte sig ateismen eller et religiøst livsbillede, men i det faktum at hans tanker generelt mødte modstand i Danmark. Rode var altså en deltager i livsanskuelsesdebatten på den modernitetskritiske side. Dermed var den side af kulturkampen nået til Thisted.

Skjoldborg bifaldt derimod en række moderne tiltag i de seneste årtier såsom demokrati og øget ligestilling. Hans tanker om internationalisme og forpligtende samarbejde mellem landene var et dugfriskt begreb, som var opstået i forbindelse med oprettelsen af Folkeforbundet i kølvandet på krigen. Skjoldborg

bifaldt dermed flere af den brandesianske radikalismes idéer. Derimod beskæftigede han sig ikke særligt med videnskabens plads i samfundet, som de radikale ellers brugte meget energi på at forsvare i livsanskuelsesdebatten.

Desuden benyttede Skjoldborg en retorik, som pegede tilbage mod det traditionelle samfund – Skjoldborg mente nemlig, at »fædrelandskærlighed« bestod af bl.a. næstekærlighed, hvilket jo er et kristent ord. Skjoldborg tog på ingen måde afstand fra religion i foredraget, og hans brug af ordet »næstekærlighed« tyder på, at han selv var religiøs. Fortalere for det moderne i livsanskuelsesdebatten var ellers ateister. Dermed var den religiøse side i livsanskuelsesdebatten stærkt repræsenteret i foredragsforeningen i kraft af Rode (og flere

andre). Skjoldborg havde flere lighedspunkter med den anden videnskabelige fløj, men han var ikke en egentlig repræsentant for fløjen.

Foredragene af Skjoldborg og Rode er formentlig et godt billede på netop styrkeforholdet mellem de to fløje i foreningen. En række af dens foredrag i 1920'erne havde nemlig en overvægt af modernitets-kritiske

folk, men ingen klare repræsentanter fra de radikales fløj.

Hvilken fløj tilhørte publikum?

Hvordan var holdningen omkring henholdsvis de traditionelle og de moderne værdier blandt foreningens publikum?

Hotel Phønix var rammen om mange velbesøgte foredrag i Thisted Foredragsforening. Det var her, Helge Rode og Johan Skjoldborg stod på talerstolen.

Begyndelsen til Hotel Phønix blev gjort i 1904, da kulgrosserer Hans Laursen byggede villaen Frederiksgade 18. Der gik ikke længe, før den fik to etager ovenpå, og så var det første Hotel Phønix en realitet. Hotellet gik så godt, at han i 1907 byggede et nyt hotel ved siden af på hjørnet af Frederiksgade og Dronning Louisegade. Det første hotel blev i 1908 udlejet til statstelegrafens, som var her indtil 1930. Billedet viser det andet hotel få år efter opførelsen. Hotellet blev senere kendt for de såkaldte »enkeballer«, der startede i 1960'erne. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Publikum rejste sig efter Rodes foredrag – meget tyder på, at de ellers sjældent gjorde det. Tilhørerne var altså enige i Rodes modernitetskritiske tanker. Avisreferaterne skrev om Skjoldborgs foredrag, at der var mange mennesker, men dog ikke fuldt hus. Publikum kvitterede med et varmt bifald. Det tyder på en sympati for hans tanker, men omvendt er et varmt bifald ikke overraskende den almindelige reaktion til foredragene. Undersøgelsen af foredragene viser desuden, at de modernitetskritiske foredrag generelt var mere velbesøgte end de moderne.

Meget tyder på, at publikums forskellige reaktioner på de to foredrag og foreningens overvægt af modernitetskritiske foredrag var symptomatisk for kulturdebattens forhold i

foreningen: De traditionelle værdier var stadig stærkest, men de moderne var langsomt ved at vinde fodfæste. Kulturdebatten var ved at tegne sig i horisonten over Thisted.

Lykke Olsen

Født 1982, cand. mag. i historie og nordisk. Artiklen er baseret på hendes speciale »Foredragsforeninger og andre kulturelle foreninger i Esbjerg, Frederikshavn og Thisted i 1920'erne«. Specialet skrev hun i tilknytning til Den Gamle By i Århus, hvor hun efterfølgende har været projektansat. Museet og Lokalhistorisk Arkiv er i besiddelse af specialet.

NOTER

- ¹ Kragh, Jesper Vaczy, »Kulturkamp i 1920erne«, *Slagmark*, nr. 50, 2007, s. 82-84 og 87-88.
- ² Thisted Museum, Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, s. 1.
- ³ »Folkebibliotek og Læsestue i Thisted«, *Thisted Social-Demokrat*, 29/4 1918 og Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, d. 6/6 1932.
- ⁴ »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Social-Demokrat*, 7/6 1932 og Thisted Foredragsforening, forhandlingsprotokol, d. 4/6 1948.
- ⁵ »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Amts Tidende*, d. 9/4 1927 og »Thisted Foredragsforening«, *Thisted Amtsavis*, d. 9/4 1927.

- ⁶ Mortensen, Klaus P. (red.), *Gads danske forfatterleksikon*, Gads Forlag, København, 2003, s. 555-556.
- ⁷ »Et Tilbageblik«, *Thisted Amts Tidende*, 24/1 1926 og »Forfatteren Helge Rodes Foredrag i Thisted«, *Thisted Amtsavis*, 25/1 1926.
- ⁸ Bech Cedergreen (red.), *Dansk Biografisk Leksikon*, Gyldendal, København, bd. 13, 1983, s. 442-444 og Mortensen, Klaus P. (red.), *Gads danske forfatterleksikon*, Gads Forlag, København, 2003, s. 592-593.
- ⁹ »En Nybetonet Fædrelandskærlighed«, *Thisted Social-Demokrat*, 1/11 1928.
- ¹⁰ Agger, Gunhild m. fl. (red.), *Dansk litteraturhistorie*, Gyldendal, København, bd. 7, 2000, s. 276.

Verden begyndte på Bakkevej i Thisted

af Niels Nørgaard Nielsen

Barndomserindringer fra Bakkevej, Solbakkevej, Dr. Louises Børnehave og Borgerskolen i Thisted. Tiden er fra slutningen af 1950'erne og cirka et årti frem.

Da mine forældre, Else Nørgaard Jensen og Helge Nielsen, i 1953 blev gift og far havde fået arbejde på Thisted Gymnasium og mor på Borgerskolen, købte de huset på Kronborgvej 13 af murermester Nørgaard, der selv havde bygget det nogle år før. Funderingen var åbenbart ikke helt god, for han kom til at lave en del gratis arbejde efter handlen var indgået. Der skulle mures mere fundament under ydervæggene. Det skete efter sigende under indædt salmesang.

Huset var i to etager: Øverst var der entré, gang, lille værelse, lille køkken, lille badeværelse, soveværelse og to stuer og så en dejlig altan med dør fra dagligstuen. Den dør var altid lukket om vinteren med en dobbeltklædning, foret med sammenkrøllede aviser. Døren fra køkkenet og ud var også lukket af om vinteren og trætrappen udenfor sat i kælderen.

Huset set fra Kronborgvej 1957.

I underetagen var der midt i huset et lille fyrrum med koksovn, en »kalorifere«. Den varmede huset op ad luftkanaler. Der må også ha' været en vandkedel, for i enkelte rum, nemlig mit værelse, køkkenet og badeværelset, var der radiator. Det hændte, at fyret skød låget af. Et ordentligt »puff« og en klappen, når låget faldt ned igen. Så fik far travlt. Der var foruden almindelige kælderrum og koksrum (under mit værelse) en stue (under dagligstuen), som kun blev benyttet til gæsteværelse – først og fremmest når morfar var på besøg. Han boede en gang imellem hos os en uges tid. Så skulle der gerne være »Bror Kalle« eller »Svend Nicolajsens orkester« i radioen. Det var nok meningen, at jeg med tiden skulle overtage dette værelse som mit, men vi flyttede inden jeg blev stor nok til at bo dernede i kælderen. Under spisestuen og altanen var der en garage, som før vi fik Anglia'en var roderum og værksted, som dog ikke blev brugt så voldsomt meget, da ingen i familien var særligt praktisk begavede. Dog husker jeg en gang, jeg sammen med min far lavede en slags legetøjsbil. Så vidt jeg husker en meget særpræget konstruktion. Nogle klodser (af købt høvlet træ) blev også fremstillet her. En af disse endte i øvrigt nogle år senere i udboret tilstand som pibe, der stoppet med tørrede egeblade sendte en ven og mig grønne i hovederne i gulvet.

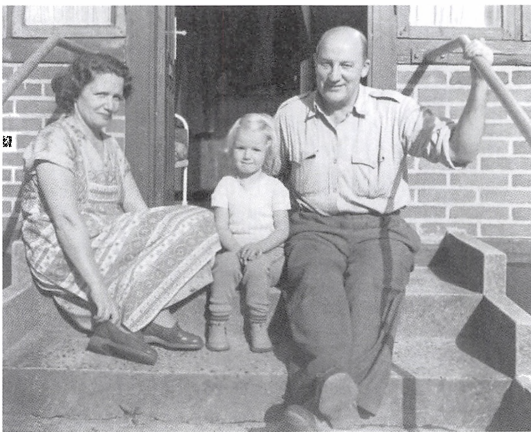
Huset havde godt nok adresse på Kronborgvej, men man havde mere på fornemmelse, at det hørte til Bakkevej, som var et lille kvarter for sig, bestående af vores hus, et hus mere

Dagligstuen 1959 – far, mor og mig.

og gården Solbakken, som var nedlagt som gård. Både stuehus og udbygninger var nu beboelser.

Lige oven for os, i den ende af huset der vendte ned mod os, boede Carl og Grethe Nielsen. Carl var varmemester på sygehuset og Grete arbejdede også dér, vistnok som ele-

Grethe, Inger Marie og Carl Nielsen 1956.

vatorfører, men det var vist først senere. Deres datter, Inger Marie, der var et års tid eller to ældre end mig, legede jeg meget med. Det var altid dejligt at komme på besøg hos Carl og Grete, her var hyggeligt. De havde et isskab. Sådan et havde jeg aldrig set før og heller ikke siden. Carl hentede isblokken nede på Andelsmejeriet, svingede den op på skulderen og kørte på cyklen hjem med den og kom den ned i isskabet, hvor den så stod og kølede, mens den smeltede. Skabet må have været gammelt. Der var løvefødder på skabet. Der var også løvefødder på deres badekar. Carl var ivrig fritidsgartner på et jordstykke nord for huset, der hvor kapellet nu ligger. Fra dette jordstykke havde han gennem en låge nem adgang til arbejdet på sygehuset. Han avlede masser af kartofler, hindbær og sikkert meget andet. »Kartøflerne« købte vi altid af ham, når han havde dem nye og nyopgravede.

I den anden ende af huset, længst væk fra os, boede familien Elkjær. De havde bil, en

Hansa stationcar. Han var vist forsikringsmand. Senere blev parret afholdte bestyrere på Søbadet.

Oppe ovenpå boede Torben, der var lidt yngre end mig, sammen med sin mor. Senere flyttede de over i længen længst ud mod Solbakkevej. Torben legede jeg også en hel del med. Han blev senere slået ihjel, da han en sen aften på sin motorcykel kørte ind i en harve efterspændt en traktor uden lys.

I det gamle stuehus boede familien Sunesen, der passede Gulf-tanken nede på havnen. Han var en hyggelig fætter, fru kan jeg ikke huske. De havde et par piger på min alder, nemlig Pia og Søs, som jeg legede en del med. De flyttede til Viborg, hvor han blev bestyrer af en tankstation.

I en bygning længere ovre mod sygehuset boede Langballe, der var medejer af farvehandlen Langballe og Jensen på Storetorv. Han var rødhåret og cyklede altid energisk til og fra arbejde. En familie mere må have boet i det hus, men dem kan jeg ikke huske.

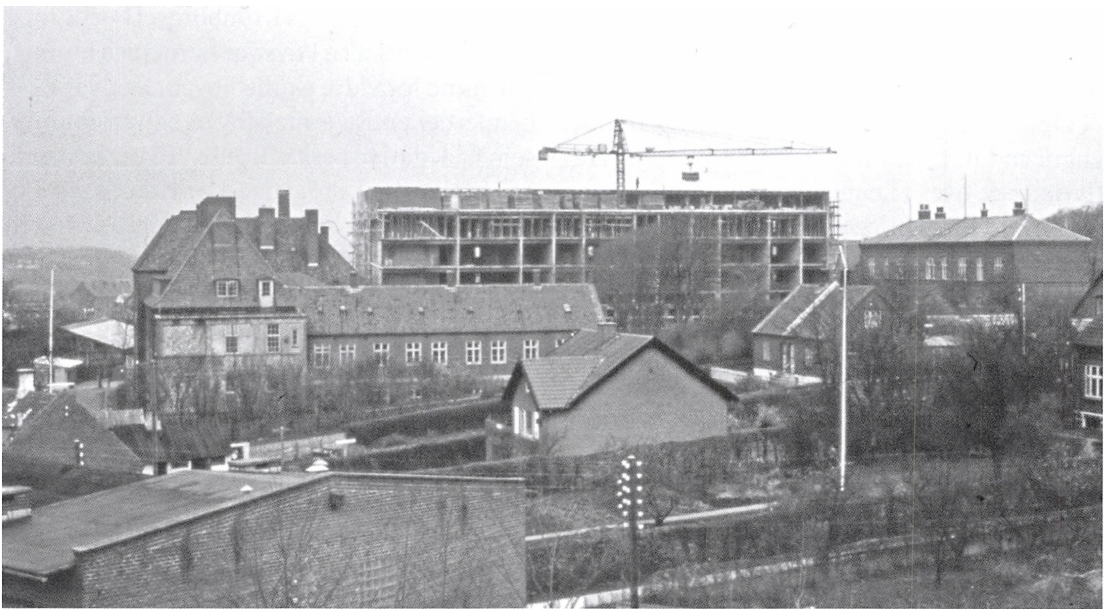
Jeg snakker med fru Povs 1956. Æggepakkeriet i baggrunden.

I husene nede langs Kronborgvej boede først familien Povs. Fru Povs var barnepige for mig, når mine forældre skulle i byen. Det var også hende, der pudsede messing og sølvtøj for mor, som hadede den beskæftigelse. Jeg var kun inde hos fru Povs enkelte gange. Det virkede utroligt gammeldags derinde. Manden, der var fisker, lå og sov på sofaen. Det var også fru Povs, der passede hus og potteplanter, når vi var væk i længere tid. Særligt glad var jeg, da hun havde stillet en lille kaktus til mig, da vi havde været i Harzen i 1958. Kaktussen blev siden meget stor og havde enorme hvide blomster – sommetider flere på én gang. Jeg havde den og dens aflæggere i mange år.

Nabo til Povs var familien Beck, som vi ikke havde meget med at gøre. Fruen hængte altid, iført storblostmret kjole, vasketøj op i lange baner, mens radioen gjaldede ud over kvarteret med sangen om Klaus Jørgen og andet af samme skuffe. Så var hun ligesom stemplet efter mors univers. Et par sønner arbejdede i byen, vistnok på slagteriet, og så vældig stærke ud. De kunne bl.a. cykle op ad Bakkevej så let som ingenting – og dengang var der ikke noget, der hed gear på cyklerne. Manden var »usynlig«. Kun en enkelt gang husker jeg at have været inde hos dem. Det var en Skt. Hansaften, hvor der blev brændt bål. Der var også noget med at smide benzin på bålet og slukke en cigaret i en kop benzin. Råt!

Ovenpå Povs og Beck boede en forhutlet, ældre kvinde. Der gik mange rygter om hendes meriter under krigen og om hendes trang til flasken. Vi børn opfattede hende nærmest som en slags heks. Hun havde gråt tjavset hår, bundet op af et tørklæde med knude i panden.

Der var nogle flere huse nede ad vejen, men hvem der boede der, husker jeg ikke. Allers længst nede, på vej mod Grønningen, lå sygekasskontoret, som så ret kedeligt ud. Hertil gik min verden. Min verden sluttede ved det store træ, der stod i fortovet ved vejen op til

Yderst til venstre Povs' hus, vores i midten. Langballe boede i den ene del af dobbelthuset til højre for os. Yderst til højre ses Solbakken. Billedet er fra 1957. Sygehusbyggeri i baggrunden.

sygehuset. Her gik jeg ned og ventede, hvis vi fik besøg af nogen, der kom med rutebil. Det kunne være faster Agnete fra Erslev eller morfar fra Tødsø.

Smiths fabrikker

På den anden side af Kronborgvej, op mod gymnasiet lå Smidts fabrikker. Det var én af byens største arbejdspladser, hvor der blev fabrikeret skjorter. Det vidste jeg nu ikke så meget om. Det, der optog mig mest, var de store bogstaver, der dannede fabrikkens navn »VAL-DEMAR SMITH« udenpå bygningen. Det var af dem, jeg lærte at kende de store bogstaver. De manglende lærte mor mig, så jeg kunne rimeligt tidligt alle de store bogstaver og kunne derfor skrive brev både til tante Margrethe i Tødsø og faster Agnethe i Erslev. Omhyggeligt dikteret bogstav for bogstav.

Det andet, der var spændende ved fabrikken, var, at den havde en hest og en hestevogn, som

de brugte en gang imellem til transportopgaver i byen. Om det mest var for sjov, står hen i det uvisse. Men spændende var det, hvis man fik øje på, at porten lige overfor os blev lukket op, og hesten kom klappende ud forspændt en vogn med gummihjul. Af én eller anden grund stod kuskene op, når han kom kørende.

Den tredje ting, der gjorde fabrikken berømt, var dens kasser. Hvordan man fik fat på sådan én ved jeg ikke, jeg var aldrig selv så heldig, men dem der fik fat i sådan én, en Smith-kasse, havde masser af materiale til sæbekassebiler og hulebyggeri.

Neden for Smiths fabrik lå æggepakkeriet. En stor rød bygning, hvor æggene blev kontrolleret, stemplet og pakket til salg. Nede på hjørnet, lige overfor det store træ, havde Spangbergs kafferisteri til huse. Tit kunne man lugte, hvad der foregik. En liflig duft, der dog sommetider blev lidt branket – måske havde de haft lidt for meget fut i risteriet. Tænk at kaffe kan brænde på.

På Kronborgvej, efter den var drejet mod nord, lå en mølle uden vinger. Jeg havde som helt lille fået at vide, at den var gået i stykker, omdøbt til »døkker«, så det var Døkkermølle. Den blev raget ned og en slagterbutik bygget på stedet. Eneste minde om møllen var et gammelt møllehjul placeret ved slagterbutikken.

På Kronborgvej var det altid Post-Mads (eller var det Post-Madsen), der kom med breve og Jyllands-Posten. Han havde rød uniformsjakke, sorte bukser, sort kasket og en stor lædertaske. En ældre, lun herre, som desværre blev afløst af mere anonyme fremtoninger. Når Jyllands-Posten var kommet, skulle der læses »Ridder Rap« og de andre tegneserier.

Om hverdagene kom posten med Jyllands-Posten og om eftermiddagen kom et avisbud med Thisted Amts Tidende. Søndagsavisen derimod måtte vi selv hente. Da jeg blev omkring 7 år, blev det mit job. Jeg skulle købe rundstykker hos bager Enggaard og Aalborg Stiftstidende fra kiosken ved siden af. Den solgtes ud ad vinduet i Østergade. Det var nemlig sådan, at kiosken ikke måtte have åbent om søndagen. Den ret var forbeholdt bagere og kirken, så en ældre herre sad ved vinduet og solgte avisen. Jeg skulle strække mig alt, hvad jeg kunne for at nå op til ham med de 50 øre, avisen kostede og for at få den udleveret. Omgåelse af lukkeloven, tja. En gang var avisen steget i pris, uden at vi vidste det. Jeg fik lov at skylde de 10 eller 25 øre til næste søndag. Senere blev der stillet en kasse med aviser op ved kioskens indgang, og man skulle putte penge i en blå metalkasse hængt på siden af den.

Solbakkevej

Ude på Solbakkevej var der anlagt kolonihaver. De fleste grunde var kun bebygget med typiske kolonihavehuse af træ, men på nogle af grundene var der bygget rigtige huse, enkelte endog temmelig gamle. Drypvist må de være

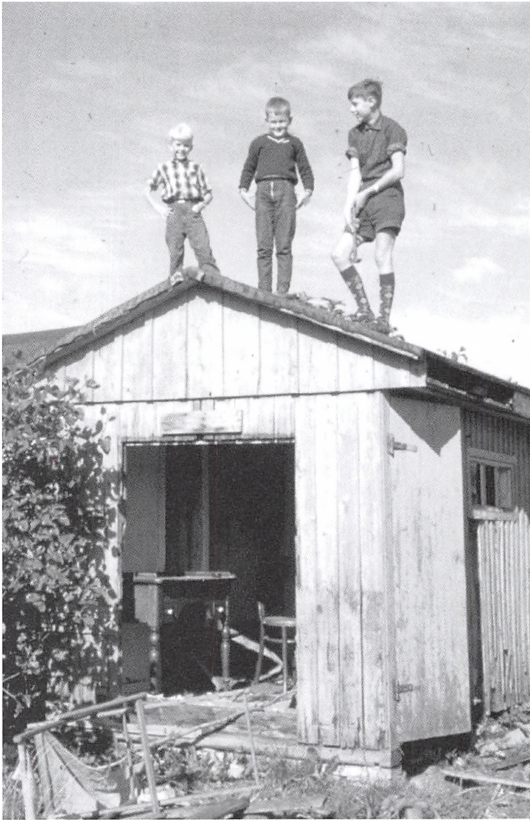

Bakkevej var først en grusvej. I 1957 blev den asfalteret.

kommet til. F.eks. boede Olga-Palæ længst ude i noget, der må have startet som et kolonihavehus. Lidt længere ude var der stadig regulære kolonihaver. Nabo-Claus kaldte dem Slagger-haver, et navn der ikke giver mening. Der hvor Sidevejen drejer fra, skiftede Solbakkevej karakter fra asfalteret vej med fortove til grusbelagt kolonihavevej. Over indkørslen var der opsat et stort hvidt skilt.

Da huset på Kronborgvej blev solgt til sygehuset, og vi sad til leje i eget hus for god betaling, begyndte familien at se sig om efter et nyt sted at bo. Der blev i første omgang kigget efter huse til salg, men ingen var helt »rigtige« til os. Enten for store, for gamle eller for små eller også lå de et forkert sted i byen. Et hus blev afvist som mulighed, da fru i huset skældte voldsomt ud på sine børn. Der var vel heller ikke noget, der hastede.

Dog kunne det snart konstateres, at planerne om sygehusets udvidelse og deres køb af vores hus på Kronborgvej 13 blev mere konkrete, og da det ikke syntes muligt at købe eksisterende huse, købte mine forældre, nok i 1960 eller 1961, en stor grund ude på Solbakkevej. Den lå mellem nr. 42 og nr. 48, altså tænkt som en dobbeltgrund. Skulle den være delt op, ville det være blevet til to meget tynde og lange tarme.

Jeg, Claus og Henning på taget af havehuset 1963.

Da nummeret 46 for min mor var urent (udlejningsbiler havde kendetallene 46!) blev det til nr. 44. Den forrige ejer var gået i gang med at grave ud til kælderens til et hus, men var aldrig kommet ret langt. Han havde sandsynligvis med håndkraft og trillebør gravet et gevaldigt hul et godt stykke ned i kridtet og dyngerne af kridt og jord lå og rodede ved siden af. Der var mange frugttræer og buske på grunden. Ud mod vejen var en række æbletræer og længere tilbage bl.a. et pæretræ – det eneste der senere fik lov at blive. Bagest på grunden var anlagt en lille have med et gult træhus. Huset bestod af et lille hyggeligt rum og et siderum, som nok har fungeret som køkken. Der lugtede på én gang muggent og hyggeligt derinde. Vi brugte det aldrig, når vi var derude, jeg tror mor syntes

det var ulækkert. Senere brugte jeg det som legehus og jeg kom til at holde meget af det. Jeg og kammesjukkerne så mange muligheder i det, navnlig hvis det blev ombygget en smule. Vores aktiviteter medførte dog på en måde, at vi efterhånden nedbrød det. Blandt andet lavede vi hul i taget, så vi kunne komme op og kigge over til naboens høns. Materialerne brugte vi senere til at afstive en delvist underjordisk hule, vi byggede.

Da der i løbet af 1961 kom realiteter i et kommende husbyggeri, kiggede vi først efter tidens modedille, nemlig typehuse, bl.a. Højslevhuset, som blev bygget mange steder. Det var dog heller ikke helt »rigtigt«. Vi kom i kontakt med tømrerfirmaet Mortensen og Sønner, der også havde slået sig på typehuset. Arbejdsdelingen i firmaet var den, at gamle Mortensen gik og hyggede sig og snakkede med folk. Én af sønnerne, der boede på Kornvej, var arkitekt og en anden var tømrer. Der var vist også en tredje søn, det kan have været noget med økonomi han passede. Far og mor var i hvert fald faldet for et hus, de havde bygget og kontaktede derfor firmaet. Det med typehus skulle man nu ikke tage så tungt, for mine forældre tegnede nu lige så meget på store stykker papir, som arkitekten gjorde. Arkitekten omsatte det så til praktisk husbyggeri. På den måde var huset et Else-Helge-Mortensen typehus. Det var murermester Hebsgård fra Kronborgvej, der stod for murerarbejdet, Mortensen for tømrerarbejdet, installatør Pihl for det elektriske og en VVS-installatør (Handest?) for rørinstallationerne. Malerarbejdet har sikkert Hyllested stået for.

Fjernvarmen

Da vi skulle bygge huset på Solbakkevej 44, var der planer om at lave fjernvarme. Fjernvarmen var allerede etableret i nogle områder, men agenten for foretagendet (han havde kontor

Far lægger mønter ved grundstenen. Murermester Hebsgaard kigger til. 1962.

i Rosenkrantzgade) lovede, at anlægget ville være udbygget til også at omfatte Solbakkevej, når vi skulle flytte ind. Det kom nu ikke til helt at gå sådan. Derfor var vi nødt til allerede hen på efteråret, mens huset blev bygget, at stille et koksfyre op. Problemet var jo, at der ikke var skorsten i huset. Det løste håndværkerne ved

at mure en sokkel til skorstenen inde i baggangen, hvor fyret skulle stå og oven på soklen at hejse et tykt eternitrør ned gennem taget, som blev tættet så godt, det nu kunne lade sig gøre rundt om skorstenen. Da skorstensfejeren kom og skulle syne anlægget, fik han nærmest grineflip: Noget så ulovligt havde han da aldrig set før – så på den konto fik vi lov at bruge det vinteren over! Far skulle så hver morgen og aften gå turen ud på Solbakkevej nede fra Kronborgvej for at fyre og på den måde holde huset varmt, indtil vi flyttede ind 24. november 1962 – og vinteren igennem. Først om foråret blev fjernvarmerørene gravet ned, og vi blev koblet på. Rørsystemet i baggangen skulle jo så stilles om fra koksfyret til fjernvarmen. Det var vist yngste lærling, der fik den opgave. Han skruede og savede rørstumper til og satte det ene knæk ved siden af det andet, så det lignede noget, Robert Jacobsen ville have været stolt af. Da lærlingen glad præsenterede sit værk for smedemesteren, fik staklen grinende at vide, at sådan en installation da kun plejede at fylde det halve.

Rørene ude i gaden blev lagt ned af murermester Andersen. Han havde før kun haft en

Der harves med forspand af nordbagger 1963.

Claus med Doggi, far rydder sne – og jeg sidder i en hule. 1966.

lille geschæft, men han bød ind ved licitationen, og han var billigst. Der blev gravet grøfter i fortove og veje, støbt render og lagt rør ned og derpå isolering og lukket af med betondæksler, inden hele herligheden blev dækket til, og der blev asfalteret. Det lave bud, eller manglende kendskab til fjernvarmeledninger, resulterede i utallige brud og navnlig at fortovene, hvor der var fjernvarmerør, normalt om vinteren aldrig skulle ryddes for sne – den smeltedes af de dårligt isolerede rør, lagt ned i en meters dybde!

Da vi skulle have anlagt have på Solbakkevej, gik vi ikke til byens største gartner, nemlig Gade, der boede nede på Nørre Allé. Af én eller anden grund tvivlede mine forældre på hans evner. F.eks. sagde far at han sprøjtede for augustmider med Thisted-øl. Derimod fik de fat i en ældre gartner, Thorsen, som møjsommeligt gik og anlagde haven, efter at en mand med nordbagger, plov og harve havde gjort det grove arbejde. Der blev lagt mursten som kant på plænen, som blev anlagt med bløde sving

og enkelte rette vinkler. Udenom blev der sat stauder og ind langs huset noget stedsegrønt og stikkende. Nede bagved okkuperede jeg den del, der egentlig var tiltænkt køkkenhave. Det var der ikke nogen, der gjorde indvendinger imod – nok nærmest lettelse over at så slap de da for plagen med at skulle passe en køkkenhave. I baghaven lavede jeg og gutterne først Troldeby med støbt bassin til skibene, byggede huler og til slut en knallertbane.

I nr. 48 boede terrazzo-mester Søren Nielsen og Eva med de mange børn: Connie, der blev damefrisør, Preben der læste meget, Frede, der efter et forsøg som købmandslærling blev bogtrykker, den krølhårede Hannah og endelig Claus, der blev min meget gode ven.

Søren Nielsen havde sit terrazzo-værksted hjemme, så det både larmede og støvede ovre fra ham. Han havde både anlæg til tørslibning og til vådslibning. Foruden ham selv arbejdede Åge, der boede på hjørnet af Solbakkevej og vejen længere ude, i firmaet. Snart købte Søren Nielsen dog en lille industrigrund ude i det nye

industriområde, og så blev forholdene mere civiliserede på Solbakkevej. Til arbejde havde han altid en lille lastbil og en stor grå Vauxhall til at transportere familien rundt i. Familien havde hund, en cockerspaniel. Den første, som jeg husker de fik som hvalp, var sort. Da den var helt ny, havde den tøjklammer i ørerne, når den skulle spise, for ikke at få hår i maden. Det var nok den familie på Solbakkevej, vi fik mest at gøre med. Herligt ukomplicerede og ligefremme. Godt nok kunne Søren være noget brysk i sin fremtoning, men der var ikke ondt skabt i ham – man skulle blot vænne sig til hans facon.

På den anden side, i nr. 42, boede også en familie Nielsen. Manden kørte som vognmand for DSB. Han gik altid i blåt arbejdstøj og havde en sort DSB-kasket på hovedet. Konen var mest kendt for sit råberi fra trappen til familien: »Æ eed æ færre« kunne hun finde på at råbe, når det var spisetid. Datteren Karen Marie var et par år ældre end mig, så det var begrænset, hvor meget vi havde med hinanden at gøre. I deres kælder boede der folk til leje. Én af dem havde for vane at stille sin blå-rustne Hansa-stationcar foran vores grund. Det var far og mor ikke så begejstrede for, men måtte jo finde sig i det. Lige til en dag bilen stod der uden nummerplade. Så var det for galt, og far gik om og talte lige ud af posen. Så kom bilen væk.

I nr. 50 boede en familie, vi aldrig rigtigt fandt ud af. Moderen hed June. Manden kørte vist lastbil, men vi så næsten ikke noget til ham. De havde et par børn, en lille fyr der hed Kalle – han ville aldrig klippes, så han så tit ret Beatlesagtig ud. Der var også en pige, lidt yngre end jeg, Lilly eller noget i den stil hed hun. Vi legede en gang imellem sammen, i hvert fald hvis Claus var med. Oppe på loftet boede »Den Gamle«. Det var bedstemoderen. Hun gik altid helt i sort, havde knold i nakken og havde ry for at være usædvanligt galsindet. Derfor var det

os en stor fornøjelse at skyde ærter på hendes vindue med pusterør. En gang gik der rygter om, at »Den gamle« ville tale med os. Vi fik gevaldigt travlt med at komme væk. Det viste sig, at det var Claus' mor, der åbenbart i huset også gik under den betegnelse, så vi slap med skrækken.

Skråt overfor ned mod byen boede hr. og fru Schultz Jacobsen. Han var erhvervsvejleder, et job der i hans verden havde stor betydning, så han opførte sig med værdighed, tit noget af et skuespil. Det var et syn for guder, når han om morgenen gik ud til sin hvide Renault Dauphine, som holdt ved fortovskanten. Han låste omhyggeligt bilen op, stillede tasken ind i bilen, afførte sig sin frakke, sin bløde hat og sit grå halstørklæde og lagde det alt sammen pænt ind på bagsædet, inden han roligt gik udenom bilen og satte sig ind, startede bilen og kørte på arbejde. Samme opvisning, nu i modsat rækkefølge, når han hen på eftermiddagen kom hjem fra arbejde. Der var vist også et par børn, men dem så vi aldrig noget til.

Overfor os på Solbakkevej boede mekaniker Nørgaard, der havde værksted bag huset. Her fik vi bilen ordnet, efter at mor ikke længere var så gode venner med Ford, som hun havde været til at begynde med. Nørgaard havde en datter, Lotte, som var lidt yngre end mig. Det var sjovt at lege i de udrangerede biler, der stod rundt om værkstedet. Navnlig husker jeg en gammel Ford A, som vi holdt meget af. Senere slog han sig ned som bremse- og koblingsspecialist – så måtte der findes et nyt værksted. Hans kone, Musse, døde af kræft. De nåede lige at holde sølvbryllup.

Mellem Schultz Jacobsen og mekaniker Nørgaard boede Elly Skyth, der var Søren Nielsen søster. Hun boede der sammen med sine to døtre Helen og Karin. Elly passede fragtindleveringen på rutebilstationen, den ene af døtrene blev sygeplejerske og den anden vist noget på kontor.

Gik man ad grusvejen forbi Nørgaards værksted, lå en lille landbrugsejendom. Her boede Kronborgmanden Kjeldsen. Han havde før ejet Kronborggård, men havde på sine ældre dage købt stedet her. Jorden blev lejet ud og efterhånden bebygget med boligblokke. Lige overfor Kjeldsens gård lå en stor lagerbygning, som efter sigende rummede bærer, nødrationer og andet, der kunne blive brug for i tilfælde af krig eller naturkatastrofer. I en periode stod der her udenfor en ældgammel brandbil, som vi børn legede i. Det havde den nok ikke så godt af. Man må håbe den i tide havnede på et museum og blev gjort i stand, inden den blev helt splittet ad.

I børnehave

Det sidste år, før jeg skulle i skole, gik jeg i børnehave. Det var Dr. Louises Børnehave, der lå ved Grønningen. Leder var fru Knudsen. Hendes søn Lars legede Henning en del med. Der var i børnehaven tre stuer. De små havde en tussegammel børnehavelærerinde. De mellemste havde fru Schlei – måske hed hun Schleimann eller sådan noget, men hun gik under navnet Schlei. Vores »lærerinde« i den store afdeling hed frk. Salqvist og var ret ung. Hende kunne vi godt li'. På legepladsen havde de fået en gammel bus slæbt ind. Den legede vi meget i. Det var strengt forbudt at kravle nedenunder og ind i det tomme motorrum – men det var spændende. Det at lege inde i bussen havde dog også sin charme. Vi kørte langt omkring.

Midt på formiddagen var det madpakketid. En dag, mens vi spiste, udrød min gode ven Per tilsyneladende helt umotiveret: »Go' mor'n, sure pat«. Uheldigvis stod fru Knudsen lige bagved ham og opfattede ordene som møntet på hende. Han blev trukket op i én arm og kom øjeblikkeligt op i seng. Han så meget forbavset ud i det øjeblik, han blev trukket op.

Første dag i børnehaven 1. september 1960.

Hvis nogen bandede, skulle de skrubbe mund – vistnok dog ikke med brun sæbe, som vi ellers blev truet med.

De børn der blev hele dagen sov til middag ovenpå i køjesenge. Jeg fik lov at prøve en enkelt gang – jeg var kun formiddagsbarn. Her ovenpå fik vi også sommetider lov til at komme op og lege. Rummet var lige så stort som »Mellem« og »Stor« tilsammen fraregnet skunken, som blev udnyttet til træk-ud-køjer. Fru Knudsen havde nok lejlighed i den anden ende, over »Lille«.

Det skete, vi var ude at gå. Pænt stillet op i to rækker og så ned i skoven, eller hvor det nu var. En gang havde Bent (med den knækkede fortand) fødselsdag. Vi blev alle sammen inviteret med til Eshøj. Hans far var vognmand, så vi blev alle proppet i en stor bus og kørt derud, hvor vi legede hele dagen. En herlig dag i godt

vejr. Noget med kager og saftvand står også i min erindring fra den dag.

Thisted Gymnasium

Far havde sit arbejde på gymnasiet, der lå kun et par hundrede meter fra, hvor vi boede. Det var nemt. Tit gik vi derom om aftenen, hvis han skulle finde noget frem til næste dags undervisning. Da han underviste i fysik i mellemskolen, var vi tit omme for at afprøve forsøgene inden, så han selv vidste, hvad han skulle gøre – han var vist ingen ørn til det fag. Oppe i biologi-lokalet var det vældig sjovt at kigge på alle de udstoppede dyr: Aber, fugle og sikkert en hel masse andre, så jeg lærte tidligt mange dyr og fugle at kende. Det var også sjovt at få lov at puste i apparatet til at måle lungekapa- citet – noget med en gummislange og noget der lignede en mælketransportspand, der via et snoretræk og lodder hævede sig, når man pustede af sine lungers fulde kraft. Geogra- filokalet var vældig spændende med kortene og modellen af solsystemet, som kunne køre rundt, når man drejede et håndsving.

Tegnesalen, der lå inde bag biologi, var vi en gang imellem inde og kigge på. Man skulle gennem dobbelt-døre for at komme derind.

I snak med en abe. 1957.

Da mellemskolen blev nedlagt, fik vi alle deres vandfarver. Vi har vist stadig nogen af dem. Det allerbedste var filmlokalet. Et lille lokale med vakkelvorne bænke. Der var altid mørk- lagt. Vi så tit nogle film, der var kommet til skolen. Hvis far mente det var noget for mig, gik vi derover om aftenen og så dem. Der var film om besættelsestiden, om olieeftersforsk- ning, om vilde dyr og beretninger fra fjerne egne. En billig underholdning. Hvis filmen egnede sig, så vi den også baglæns – desværre uden lyd. Når filmen skulle spoles tilbage, fore- gik det på et apparat drevet med et håndsving. Der var noget ved håndsving dengang.

Lærerværelset var stort. Gode stole med armlæn og et langt bord. Hver lærer havde sin faste plads. Der var også en lille sofa. Den kunne de ivrigste lærere kapre i de større fri- kvarterer og få sig en lille lur. Åge Elming var efter sigende fantastisk til at snuppe sig en lur på få minutter, hvorefter han rejste sig og var vågen som altid. Hver lærer havde også sin egen kop, medbragt hjemmefra. Da der ikke var varmt vand på lærerværelset, og da ingen gad vaske op, blev koppen kun skyllet af og sat ind på sin plads i skabet. En gang eller to om året havde far koppen med hjem. Så stod den i blød i saltlage et døgn tid, inden den kunne vaskes op på normal vis. Han brugte sukker i kaffen, så det har nok været en lettere betændt sag. Når en af lærerne havde fødselsdag, gav vedkom- mende kringler. Det blev adviseret ved, at et kunstfærdigt skilt, som tegnelærer Skov sirligt havde tegnet, blev trukket ud af sit hylster – det viste en kringler. Når det var halvt trukket ud, betød det kringler i morgen – på dagen blev det helt trukket frem – så kunne man på forhånd disponere madpakkens størrelse. Ved siden af det lille køkken var lærerværelsets telefon. Den kunne i en snæver vending bruges privat, men det var ikke noget, man gjorde. Fra den anden ende af lærerværelset kunne man gå ind i læ- rerbiblioteket. Fra lærerværelset var der en flot

Afsløring af gymnasterne ved Gymnasiehallen 1963.

udsigt over fjorden og til Mors. Denne udsigt var selvsagt endnu flottere fra biologilokalet ovenpå.

Nede i kælderen i østfløjen boede pedel Olsen og hans kone. Hvis man kom om aftenen på skolen, var det helt sikkert, at Olsen kom for at skifte håndklæder eller noget andet – han passede godt på skolen. Af ham lånte far en gang en stige og fik den ikke leveret tilbage. Da han endelig kom i tanke om at få den leveret tilbage, ville Olsen ikke ha' den, for skolen havde fået et nyt og bedre stigesystem.

På et tidspunkt blev der afsløret et kunstværk ved den nybyggede hal ved Gymnasiet. Jeg syntes det var nogle underlige stive figurer. Hallen dannede også rammen for den årlige gymnasiefest. Far og de andre lærere samt ægtefæller (og altså nogle dertil hørende børn) var med. De første år var det et jazz-band, der spillede. De fik af lærerne skyld for at spille

utilladeligt højt. Snart var det et pigtrådsorkester, der stod for de musikalske udfoldelser. Så vidt jeg husker, hed de Moneymakers. Dem blev der heller ikke sagt mange rosende ord om fra lærerside.

Thisted Borgerskole

Borgerskolen bestod af tre afdelinger. En lille, hvor de små holdt til. Det var nok den ældste afdeling. Den store gamle ud mod Skolegade var for mellemtrinnet, mens de store holdt til i den ny fløj. Dertil var faglokaler i en fløj bygget sammen med den ny og to gymnastiksale, hvoraf den ene var lige så gammel (Hestestalden) som den gamle fløj. Senere blev der bygget en ny stor og flot sal med scene.

Inden sommerferien blev jeg skrevet op til at komme i 1. klasse. Det var frk. Schelle, der stod for det. Der vankede et bolche. Om det

var fast kutyme, eller det var fordi hun kendte mor ved jeg ikke, men det tiltalte mig, at skolen gav bolcher.

Første skoledag startede med, at vi blev stillet op klassevis med de nyindkøbte lædertornystre på ryggen. Alle os med de grønne sløjfer skulle gå i 1. C, have frk. Steffensen til dansk og klasselærer og fru Jessen, præstefruen, skulle vi have til regning og kristendomskundskab.

Vi havde godt nok vores eget klasselokale, men vi skulle dele det med en 3. klasse. Det foregik på den måde, at 3. klasse gik i skole om formiddagen og vi små i 1. klasse mødte klokken 12 og gik så i skole til klokken 15. Derfor var der rimeligt god plads til os i frikvartererne. Denne noget specielle ordning kom sig af, at Borgerskolen var alt for lille til alt for mange elever. Miseren var, at byen fra en gang sidst i 1920'erne havde haft to rimeligt store skoler, nemlig Borgerskolen og den nybyggede Østre skole. Da byrådet i slutningen af 1940'erne fik trumfet et gymnasium igennem, stillede man Østre skole til rådighed for denne institution og klumpede alle folkeskolebørnene sammen på Borgerskolen. I årene derefter havde man forsømt at få bygget en ny Østre skole. En sådan blev først bygget først i 1970'erne omme på Kronborgvej.

Frk. Steffensen, som jeg husker som en ung og meget sød lærer, rejste imidlertid til Vejle efter de første to år. Hun havde fået arbejde i Vejle og skulle vist også giftes på de kanter. Kurt Bak Jensen var så ham, der overtog. Vi fik at vide, at han mest var vant til at undervise de større klasser, så vi var noget bange for det skift. Han var imidlertid en utrolig dejlig lærer. Godt nok kunne han give en balle, men det var på en afdæmpet og dog meget bestemt facon. Opførte man sig ellers rimeligt, var han alle tiders gode lærer. Han var rigtig god til at forklare tingene på en ligefrem og jordnær måde. F.eks. når det drejede sig om bøjninger af udsagnsord, fik han os til så vidt muligt

at gøre tingene og sige, hvad vi gør i dag, og hvad vi gjorde i går. Så han fik lampen til at svinge og os til at hoppe, hviske, grine osv. Da vi var færdig med 3. klasse, skulle vi igen skifte dansklærer, for Kurt Bak Jensen var blevet »kurator«. Hvad sådan én lavede, vidste vi ikke, men sådan var det altså. Det blev så Aase Søndberg, der overtog os i dansk. Hende havde far for øvrigt haft som elev på gymnasiet, dengang under navnet Aase Kielsgaard. Hun var en herlig, frodig kvinde, som vi holdt af og respekterede. På et tidspunkt, måske i slutningen af 4. klasse, fik hun en søn, Claus, og vi må så have haft en vikar i en periode. Om det forløb har jeg ingen erindring. Fru Søndberg havde vi som lærer, til vi gik ud af 7. klasse og splittedes op i en realafdeling på Borgerskolen eller på gymnasiet eller dem, der gik i 8. kl. I hele perioden til og med 7. kl. holdt fru Jessen fast i os i regning og kristendom. Så

Per Frostholt og jeg første skoledag 1962.

længe det drejede sig om regning gik det fint. Nok kneb det lidt mere for hende, da vi kom til matematikken, det at regne med bogstaver. Hvorfor vi skulle regne med bogstaver, blev aldrig helt klart for os. Fru Jessen kunne godt være noget distræt. Et par gange gik hun hjem før tid, så vi måtte hjem og hente hende i præstegården. Én af gangene tog det lidt tid at få hentet hende, for hun var gået i gang med at bage leverpostej og stod og var godt i gang med kødhakkeren. Så skulle der jo lige ryddes lidt op, inden hun kunne komme op til os. Måske har vores sendebude, Tove og Birgit, heller ikke været for hurtige.

Efterhånden fik vi også andre lærere. Da vi begyndte på engelsk, blev det med en lærer »på græs«. Hun kunne slet ikke styre klassen, så det var noget rod. Fru Søndberg fik dog nys om forholdene og gav os en ordentlig omgang. Det hjalp, da den værste ballademager og et par andre smårødder kom en tur gennem vridemaskinen. Den ene »på græs« afløste den anden. Først da vi fik Kurt Kristensen i 7. kl., fik jeg lært noget engelsk. Han var godmodig, men havde faste grænser, og vi var trygge ved ham.

Historie – og udflugt

Faget historie kom også ind. Vi fik Bjarne Søndberg til faget. Der var godt nok meget udenadslæren, men på én eller anden vis fik jeg meget stor interesse for faget, men den havde jeg vist i forvejen, for jeg havde andre steder læst det, vi hørte om. Interessen for historie stammede vist fra første gang, jeg hørte Tjajkovskys 1812-ouverture og af far fik fortalt historien, som den illustrerede. Jeg læste en del historiebøger, men det var først, da jeg i løbet af 6. kl. læste hele Grimbergs Verdenshistorie, at min viden kom op på et rimeligt højt niveau. Fag som biologi og geografi kom også ind. Geografi var en kedelig omgang med

lærer Bunk. Vi lærte danske byer og åer og tegnede af efter en nolle bog. Bunk havde måske mere travlt med sit kommende arbejde som leder af den nye Østre skole på Kronborgvej. Biologi var ikke så lidt mere spændende, idet lærer Svankjær, som i øvrigt var pedellens søn, var meget engageret i faget. Han fik os blandt andet til at fare land og rige rundt og samle planter ind, som vi bestemte og pressede til et herbarium, et hæfte, hvori vi klistrede de pressede planter ind og skrev op hvad de hed og hvor vi havde fundet dem. Det var noget af en dille den sommer.

Gymnastik var først noget, vi fik i de lidt større klasser (4. kl. vil jeg tro), for der var slet ikke kapacitet til, at alle kunne komme i gymnastiksalene, for der var nemlig kun to af slagsen til de 1400 børn. Da vi så fik faget, blev det startet af en lærer »på græs«. Dengang var seminaristerne ude i det virkelige skoleliv uden opsyn eller vejledning så vidt jeg kan se et halvt år. Han var småsadist. Vi løb rundt i salen, og hvis vi ikke var hurtige nok, kunne vi få et rap af en stump tov. Noget i stil med gymnastiklæreren i Gummi-Tarzan. Vi løb rundt, lavede arme-bøj-og-arme-stræk, hoppede over buk og andre redskaber. Sommetider fik vi lov at spille høvdingebold. Det gjorde nas at blive ramt af en tung, rød gummibold. Fodbold blev det også til om sommeren. Så skulle vi ta' cyklen og køre ned på Stadion, der lå hvor Kappelstensvej løber ud i Kystvejen. Da vi havde klædt om, blev vi som det første af læreren (en anden »på-græs'er«) sat på hold og fik tildelt vores pladser. Jeg skulle være venstre halfback. Hvad sådan én laver, er aldrig gået op for mig, men jeg blev god til taktisk at trække mig derhen, hvor bolden ikke var. Når vi var færdige med anstrengelserne, kunne vi få et bad. Det var mest koldt vand. Thisted Idræts Klubs klubhus havde godt nok noget gasopvarmning af vandet, men det havde vist ikke den store effekt på vandets temperatur. Men

blot vi havde lidt vådt hår at fremvise bagefter, gik det fint for et bad.

Sløjde fik vi også. Læreren var meget militaristisk, måske som kompensation for at han haltede kraftigt. Vi skulle save i takt og gå på række, når vi satte værktøj på plads. En gang listede vi savsmuld i hans pibe. Hvordan det smagte, fik vi aldrig at vide, men vi godtede os. At jeg fik lavet nogle meget fine ting i sløjde, er så en helt anden historie. Først en bordskåner, siden en teaktræspingvin og mesterværket, en serveringsbakke, har jeg stadig. Læreren forsvandt dog snart fra skolen. I første realklasse var det en anden lærer, der stod for faget. Vi skulle lave en klumpsy telefonhylde. Den endte på Skt. Hansbålet, da jeg efter endt bedømmelse fik den med hjem til sommerferien.

Vi kunne købe mælk til vores madpakker. Det var kvart-liters flasker med aluminiumskapsel. De blev sat inden for døren i trådkurve af budet fra mejeriet. Så var det

mælkeduksene, der skulle hente det afmålte antal til klassen.

Vi kunne købe sparemærker. En fin fidus for sparekassen. Når en bog var fuld, gik man ned i sparekassen på Storetorv og fik beløbet sat ind. En gang havde en pige fået en 100 kr.-seddel af sin bedstefar. Den svansede hun op og ville købe mærker for. Hun fik vist venligt besked om, at det nok var bedre, hun gik direkte ned i sparekassen med den. Så mange mærker havde vel fyldt flere sparemærkebøger.

Hvert år var skolen på udflugt. De små klasser (1. til og med 3. kl.) tog til Sjørring, de ældre til Aalborg. Turene til Sjørring begyndte med, at vi stillede op klassevis i skolegården, udstyret med fornuftigt tøj og madpakken i en lille taske. Fra skolen marcherede vi ad Kr. Koldsgade, forbi Frederikstorv og ned på stationen, hvor de i dagens anledning havde fyret op i det gamle damprangerlokomotiv, som var spændt for de gamle vogne, hvori vi blev fragtet de fem

På vej til stationen – frk. Steffensen forrest. 1962.

km ud til Sjørring station. Damptogene var på det nærmeste afskaffet i ordinær drift, så det var noget af en oplevelse at se røgen vælte ud af lokomotivet og forbi (og ind ad) vinduerne, mens vi sneglede os af sted. På røgen syntes jeg det så ud til vi kørte 100 km i timen, hvilket jeg glædestrålende meddelte de andre. Jeg blev straks opfordret til at kigge ned på jorden i stedet. Så blev jeg klogere og holdt mund. De medførte madpakker var vist spist, inden vi kom til Sjørring.

Fra stationen i Sjørring marcherede vi så over til Sjørring Vold. Klassevis satte vi vores tasker med madpakkerne, inden vi blev sluppet løs til det, der var meningen med dagen. Vi løb op på volden, trillede ned igen, løb op og trillede ned igen. Blev vi trætte af det, legede vi fangeleg eller bare løbe-rundt-leg mellem træerne udenom. Et sted i området var der en karrusel, som man kunne købe sig en tur i. Et af årene blev det regnvejr. Så legede vi en del af tiden sanglege (Bro Bro Brille og sådan noget) inde i en sal, som må have været kroens.

Hvis vi alle sammen skulle være derinde, må der ha' været proppet eller salen enormt stor. Hver årgang var på 5 klasser med 25 til 30 børn i hver, altså ca. 400 børn. Det må ha' krævet noget af de lærere, der var med, at holde styr på den flok.

Da vi kom i 4. kl., gik turen til Aalborg. Vi kørte igen med tog, Fjerritslevbanen, som i dagens anledning havde fundet noget af deres allerældste materiel frem. Til daglig kørte man med skinnebusser. Turen var lang, for der kørtes ikke hurtigt. De 100 km i sneglefart tager sin tid, så vi var vist temmelig uudholdeligt urolige. Fru Søndberg forsøgte dels at lade som ingenting, og dels forsøgte hun med vekslende held at få de værste uromagere til at dæmpe sig. Legen med at trække hinanden over stolesæderne fik vi lang tid til at gå med. Der foresvæver mig noget om, at Poul Michael var en tur i bagagenettet, men det er måske blot historien om turen, der blev bedre og bedre for hver gang, vi fortalte den til hinanden. I Aalborg marcherede vi ud til zoologisk have. Om

Damptoget med udflugtsvognene.

vi var andre steder, har jeg ingen erindring. Men turen var go'! Det var vist den sidste udflugt vi var på.

Da jeg startede i 1. klasse, var der enkelte kendte fra børnehaven. Der var i hvert fald Per. Ham kom jeg til at sidde ved. Poul Martin fra Nørregade kom jeg godt ud af det med og senere Per Møller ude fra lejlighederne på Fårtoftvej. Karsten fik jeg også meget med at gøre, men det var vist mest i de større klasser. Tove havde jeg set før, hun var datter af »den unge« træhandler Larsen – hende havde jeg set i butikken. I 4. kl. kom endnu en Per ind i klassen. Han kom fra Hønefoss i Norge. Han var vist ganske dansk, men havde en let norsk tone. Han var næsten afro-kruset og gik fattigt klædt. Jeg legede en hel del med ham. Selvom vi legede nede ved ham, han boede i Vestergade med indgang fra »Duttelgaden«, kom man aldrig ind hos ham. Måske skammede han sig over, hvordan de boede. Hans forældre havde vist et renseri. Senere havnede han i Folketinget. På samme tidspunkt kom Søren ind i klassen. Han var sort- og strithåret. Han kom fra Aalborg og var vist blevet kørt i skole den første dag. Han vidste i hvert fald ikke, hvordan han skulle finde hjem igen, så jeg fulgte ham hjem til, hvor han boede, ovre på Agerland, ikke ret langt fra hvor jeg boede. Det blev indledningen til et langvarigt venskab.

En tragedie ramte klassen, vel nok i slutningen af 4. klasse. Der var ved at blive stillet op til Tivoli nede på havnen. Mogens havde været nede og kigge på det. I krydset ved Toldboden overså han en bil og blev dræbt på stedet. Hele klassen var med til begravelsen. Fru Søndberg havde solbriller på. En mørk pige fra Tivoliet gik i vores klasse de få dage, de var i byen. Hun havde den største buket blomster med. Som alle vi andre kastede hun den ned på kisten. Ulykken må have gjort et stort indtryk på tivolifolkene.

Hvis vi ikke opførte os ordentligt, kunne vi få en omgang skæld-ud. Hvis det var værre, fik vi en tur i skammekrogen. Det var nu ikke brugt særligt meget. Jeg havde en enkelt gang den ære. Hvad jeg havde gjort, erindrer jeg ikke. Sikkert snakket med Per. Udenfor døren blev også brugt. Hvis man smed med sne i frikvartererne, vankede der eftersidning. En gang overså jeg, at Kodriver (lærer Jensen) kom bagfra, mens jeg var i gang med den sport. Det var kedeligt at sidde der en time, efter alle de andre var gået hjem. Vi skulle bare sidde der og glo op på tavlen i 50 minutter. Poul Pedersen sad ved katederet, læste og småblundede imens. Min gode ven Henning havde også haft Poul Pedersen – hans klasse var det en gang lykkedes at snige sig væk fra timen, da den gode Poul var faldet i en dyb slummer.

Brødudsalget

Overfor Borgerskolens indgang ved Hestestalden lå en lille slikbutik eller måske snarere et brødudsalg halvvejs nede i kælderen. Det var strengt forbudt at gå derover, men da gårdvakterne som regel ikke var alt for tidligt ude, var det en udbredt sport at rende derover i frikvartererne og forsyne sig. Det var som regel jødekager, det drejede sig om, men almindeligt slik blev også hentet. På et tidspunkt gik der blandt de »store piger« mode i at købe et lille halvt franskbrød, som de udhulede og stoppede fulde af flødeboller. Mindre modige (som jeg) forsynede os på den måde, (jeg mener nu aldrig jeg havde ret mange penge til den slags narrestreger), at vi fik andre til at løbe derover mod at gi' dem noget af rovet. Når disse modige fik samlet ordrer fra mange, var der en god fortjeneste. Selvfølgelig gik det galt en gang imellem, når gårdvakterne, enten tykke Poul Pedersen eller spidsnæsede Preben Pedersen dukkede op. Så vankede der svedere. De mest modige cyklede ned til Mønsterbageriet

overfor stationen, hvor de købte jødekager, der var meget større end dem hos mutter over for skolen.

Gårdvakterne i den store skolegård havde for vane at tilbringe det meste af frikvartererne i pedellens værksted, kaldet »gaskammeret«. Det lå lige inden for døren til højre i den ny fløj. Så var vi i fred for dem.

Gårdvagten i den lille skolegård hed Jensen, men gik aldrig under andet navn end »Kodriver« – hvem der så havde fundet på det navn. Han forlangte, som man gjorde på den tid, at vi skulle stå klassevis pænt på rækker, to og to, når det ringede ind. Stod man og fjollede, snakkede eller så'en, kunne han finde på at hive ungerne i de små nakkehår. Det gik ikke så godt, da han forsøgte med min ven Per, for han var så plysset, at han ikke kunne få ved. Det grinede vi noget af – bagefter. De klasser, der stod pæneste, fik lov til at komme først ind. Når det var tid til, at timen skulle begynde, bad gårdvagten én af de større drenge om at ringe med klokken, der hang ved indgangen til »Den Mellem«. På et tidspunkt blev den erstattet med et elektrisk ringeapparat.

Var det regnvejr, stod vi alle sammen som sild i en tønde under halvtaget eller opholdt os så meget som muligt på gårdtoiletterne. Der var endog nogen, der røg derinde!

Hver morgen sang vi morgensang. Da vi gik i »Den Lille«, foregik det lige inden for indgangsdøren. Lærer Gade eller lærer Berg spillede for på violinen, stående et par trin oppe ad trappen. Lærer Berg spillede godt. Lærer Gade spillede og sang på én gang. Det lød ikke godt. Pladsen var trang, så vi stod som sild i en tønde.

Vi har sikkert også sunget morgensang, da vi senere kom over i »den gamle« fløj, men det kan jeg ikke huske noget om. Derimod husker jeg, at vi også sang morgensang, da vi kom over

i »den ny« fløj. Her var det først og fremmest lærer Per Knudsen, der stod for det musikalske. Han sang godt – jeg mener også han spillede klaver til, men det er ikke helt klart. Senere, da jeg fik ham til musik i 1. og 2. realklasse, blev vi klar over, hvor dygtig en musiker og musiklærer han var. Før den tid var vi vist lidt bange for ham. Hvor uretfærdigt. Han var et klogt menneske og en stor pædagog. Han blev min højt elskede lærer i matematik, historie og musik i 1. og 2. real.

Thisted

... fra slutningen af 1950'erne til op mod 1970

Artiklen er en del af en samling erindringer på Lokalhistorisk Arkiv med dette billede på forsiden.

Niels Nørgaard Nielsen
Født 1955 i Thisted, lærereksamen 1978. Indsamler og formidler lokalhistorie for Støvring lokalhistoriske Arkiv.

Jens Rolighed – lærer og lokalhistoriker

af Bent Rolighed

Jens Rolighed (1893-1974) var lærer ved Klim Friskole 1922-1958 og fra 1944 til sin død medlem af Historisk Samfunds bestyrelse. I perioden fra 1942 til sin død var han en flittig bidragsyder til Historisk Årbog med hele 23 artikler. Endvidere udgav han otte bøger, overvejende om jyske digtere, det jyske sprog og Hanherred. Endelig var han en meget benyttet og højt skattet oplæser og fortæller. – I artiklen rister sønnen, Bent Rolighed, en minderune over sin far.

Jens Jensen blev født den 8. marts 1893 i landsbyen Vroue 15 km syd for Skive. Her havde hans forældre, Else og Jens Peder Jensen, et lille landbrug, og stedet hed fra gammel tid »Rolighed«. Det medførte, at drengen blev kaldt Jens Rolighed, og det navn fulgte ham op i voksenalderen, hvorfor han søgte om at få navnet stadfæstet, hvilket lod sig gøre mod en betaling af 33 kr. og 66 øre.

Skolegang og konfirmation

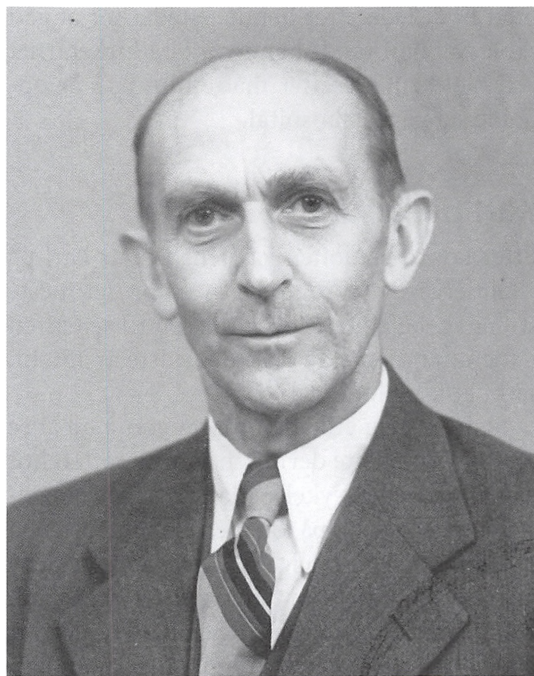
Som syvårig kom Jens i skole i Vroue, og den første dag fulgtes han med en lidt ældre dreng, som kendte vejen.

Undervisningen begyndte med morgensang, og dernæst fulgte forskellige skolefag, og dagen sluttede med H. C. Andersens »Lille Claus og Store Claus«. Den blev Jens så glad for, at han genfortalte den for sine forældre, da han kom hjem.

Hans lærer hed Peter Daugbjerg, og han satte det at fortælle for børnene i højsædet, og han sørgede for, at der kom kendte højskoleforstandere og præster til møder i skolen, og da Jens blev lidt ældre, var han blandt tilhørerne. Og skolebørnene holdt af deres lærer, respekterede ham og ville nødtigt gøre ham imod. »Han troede på det gode hos mennesker,« som der står på hans gravsten.

Jens gik til præst hos pastor Mogensen, en lille rank mand, der engang irettesatte Jens, der havde sat sig meget mageligt til rette på bænken, med ordene: »Tag hellere og ret dig op, Jens, du sidder jo der som en hel studepranger!«

Ved konfirmationen svarede Jens frimodigt på spørgsmålene, hvilket kvitteredes med: »Det var godt, Jens!«

Jens Rolighed 1893-1974.

Jenses mor

Om sin mor fortalte Jens, at hun tidligt havde lært ham bogstaverne, så han kunne læse, inden han kom i skole. Og sammen læste de Blichers »E Bindstouv«, som Jens især var glad for af den grund, at den var skrevet på den dialekt, som han selv talte.

Jenses mor var dygtig til madlavning. Og i en periode tilberedte hun mad til næsten alle gilder i miles omkreds. Så havde hun gerne noget godt med hjem til sine børn. Jens huskede også, at hans mor, mens hun arbejdede i køkken eller have, ofte sang. Det kunne være f.eks. »Midt iblandt os er Guds rige«, »Nu tak for alt ifra vi var små« eller »Dejlig er den himmel blå«. Den sidste ville hun, at Jens skulle lære udenad.

I begyndelsen af 1900-tallet begyndte moderens helbred at svigte, hun blev syg i sindet, sagde man. Det kunne medføre, at hun nu og da gik bort fra hjemmet, og Jens var engang med til at lede efter hende i stedet for at gå i skole, og han fandt hende oppe i kirketårnet ved klokken. Derefter måtte hun i 15 år opholde sig på statshospital.

Karl på landet

Efter konfirmationen var Jens i to år karl på »Søndergård« i Vroue. Det var for det meste strengt arbejde fra tidlig morgen til sen aften – men han tjente da også det sidste år 150 kr. samt kost og logi.

Som 16-årig ville han meget gerne ud at se sig om. Han lånte derfor en sommeraften hos en kammerat en cykel. Sådan én havde han aldrig prøvet at køre på før, men i løbet af aftenen blev han snart fortrolig med den. Siden cyklede han til Vinderup, hvor han fik plads på en gård. Han befandt sig godt i Vinderup, hvor der var gode hjem med jævnaldrende unge, som han gerne besøgte. På den tid var han blevet kendt

med Jeppe Aakjærs digte og fortællinger, som han var meget betaget af, for det var jo både om den egen og de mennesker, som han kendte, og så var det fortalt på den dialekt, der taltes på hans hjemegn.

Antagelig har han først læst for sine kammerater af Aakjærs værker, og dernæst inviterede han til egen oplæsning af disse på Vinderup Hotel, for han syntes åbenbart, at alle burde kende de for ham så værdifulde fortællinger og digte. Til oplæsningen kom der da også 40 tilhørere, som hver betalte 25 øre, og selv om værten skulle have 40 %, gav det penge på lommen og mod på mere.

Penge på lommen havde han også en dag, da han standsede ved fotograf Hans Povlsens udstillingsvindue i Vinderup, og det endte med, at Jens blev fotograferet, måske for første gang. Men senere, da fotografen var blevet folkeskolelærer i Støvring, hvor han også skrev digte på dialekt, fik de meget med hinanden at gøre.

Som 16-årig blev Jens Rolighed fotograferet af Hans Povlsen (1886-1973).

Af stor betydning var det for Jens, at han engang i de unge år ved et møde i Holstebro traf Jeppe Aakjær, talte med ham og fik indbydelse til et besøg på gården »Jenle«, hvor Aakjær nu boede sammen med sin hustru, Nanna. Af dem blev han venligt modtaget, og Aakjær viste ham op på sit digterværk til en meget berigende samtale, hvorunder digteren gav den unge mand god vejledning i oplæsning og senere en skriftlig anbefaling som oplæser.

Fra Jens Roligheds skrivebordsskuffe

»Jeg havde tænkt mig engang at blive lærer, men havde dårligt råd til en seminarieuddannelse. Jeg kom da på den tanke at læse på højskoler om vinteren, så kunne jeg om sommeren tjene til opholdet der. Jeg kom i forbindelse med Svenning Pedersen, Krabbesholm, der i 1911 begyndte som forstander på Uldum Højskole. Han tilbød mig at kvitte 50 kr. for opholdet, når jeg ville tage nogle oplæsningstimer for eleverne. Det var en herlig tid på Uldum Højskole, hvor Svenning og hans hustru Marie forstod at danne et dejligt hjem for os elever, der var der.

Sommeren efter havde jeg arbejde med tørvegravning i Uldum Kjær. De følgende tre vintre var jeg elev på Askov Højskole, hvor jeg også en sommer deltog i højskolelærerkursus. Om sommerene havde jeg ellers haft arbejde ved forskelligt: ved teglværk, ved jernbanen og ved landbruget. I 1915 under krigen blev jeg soldat, og som infanterist var jeg i sikringsstyrken i ca. 21 måneder. I den tid glemtes meget af det, man havde lært, skønt jeg af og til brugte en tid til læsning, der just ikke var beregnet dertil.«

Sidste afsnit minder mig om en episode, jeg her tillader mig at indskyde: Jens Rolighed havde lovet at læse op i et forsamlingshus en bestemt aften uden at sikre sig orlov. Han gik bare. Men uheldigvis blev hans kompagni kommanderet på natmanøvre, og så manglede

Jens Rolighed var indkaldt som infanterist i knap to år, 1915-17.

der en mand. Og det kom til at koste ham et døgn i arresten. – Den sag kunne han og hans voksne sønner senere mere sig meget over.

»I efteråret 1917 kom jeg til Elbæk Højskole, hvor Johs. Elbæk havde uddannelsesskole for lærere i friskolen. Jeg skulle, samtidig med at jeg var på dette hold, være lærer for højskoleeleverne og bl.a. undervise dem i dansk og regning, og på den måde var mit ophold uden betaling.«

Friskolelærer

Efter disse skoleophold blev Jens Rolighed i 1918 lærer i Tømmerby Friskole, netop en skoleform han havde ønsket sig, og her var han 3½ år. I den tid havde han på et friskolekursus truffet Margrethe Mogensen fra Galten ved Århus, et lykkeligt træf, der endte med bryl-

lup 11. juli 1922, hvorefter de begge fik plads i Klim Friskole.

Det var omkring ved den tid, Jens tilkøbte sig navnet Rolighed, og sådan bliver han kaldt i det efterfølgende.

Da de nygifte kom til skolen sommeren 1922, blev de godt modtaget. Som naboer fik de i præstegården Marie og Søren Anker-Møller, og i den gamle friskole boede Ane Marie og Niels Gertsen. Niels Gertsen, der havde ledet skolen fra begyndelsen i 1872, var stadig ringer og kirkesanger, men disse embeder blev overdraget til Rolighed senere.

Men det vigtigste var jo børnene og skolekredsen. Nogle af skolebørnene havde deres hjem i Klim, men det er også vedkommende at vide, at andre havde en lang skolevej. De kom fra Klim Kær, fra Ullerup, fra Gøttrup, ja, helt fra Havvejen ved Klim Strand. Det må have været en opmuntring for lærerparret, at

disse forældre valgte friskolen frem for en lettere - og billigere - løsning.

Skoledage i 30'erne

Jeg har gået i skole hos min far på Klim Friskole. Vi begyndte hver dag med morgensang, trosbekendelsen og fadervor. Så fulgte en fortælling med bibelhistorie eller Danmarkshistorie. Det var en god stund. I fantasien var vi med, da »der kom en snekke for fulde sejl med løvehoved og hjertespejl.« Det var kong Skjold, der var på vej, og landingsstedet var – ifølge en tilhører fra dengang – ved Klim Strand et lille stykke øst for det sted, hvor vejen slutter ved stranden.

Og vi var med på vikingetogt til England, vi fulgte Valdemar Sejr og dronning Dagmar i lyst og nød, og vi var med, da Niels Ebbesen tog livet af den kullede greve, og især var vi

Margrethe og Jens Rolighed sammen med skolebørn i 1930.

med, da vor jævnaldrende »den liden Svend Trøst« bad sig fri for at kæmpe mod greven – ikke for at redde sit eget skind, men for at sikre tilbagetog ved at løsne plankerne på broen over Gudenåen, så Niels Ebbesen og hans folk efter dåden i Randers nåede at slippe over for næsen af holstenerne, der måtte blive på den anden side, fordi broplankerne flød i vandet. Og vi var med på det trøstesløse tilbagetog fra Dannevirke, ligesom vi var med i glæden, da Christian den Tiende på sin hvide hest red ind i det genvundne Sønderjylland.

Og på lignende måde hørte vi om de gamle patriarker, Abraham, Isak og Jakob, de ufor-glemmelige beretninger om Josef og hans brødre, om Samuel og David, om Betlehem og Golgata, om julenat og påskemorgen, der aldrig glemmes, når det én gang er hørt.

Og så fulgte de obligatorisk fag, hvor hver time indledtes med en sang: Dansk, regning, geografi osv. I perioder var der oplæsning i den sidste time, og ofte sluttede skoledagen med en aftensang, så vi også fik lært dem.

Hen mod slutningen af 1920'erne kunne Jens Roligheds mor udskrives fra hospitalet i Viborg. Der blev derfor indrettet en »Bedstemors stue« i lærerboligen, hvor hun kom til at bo indtil sin død i 1936. Hendes mand – min farfar – døde allerede i 1930, og han fik sin grav på Vroue kirkegård, hvortil hendes kiste derfor førtes. På deres gravsten ses en tekst forfattet af min far:

*Ja, arbejdsglæde, men meget at døje
det var der mellem de mørke høje.
Lev nu i fred og i læ for sorgen,
medens det går mod en lysere morgen.*

Meddeler til aviser i Fjerritslev, Thisted og Aalborg

I en årrække var der i Klim en meddeler til aviserne, Jens Damsgård hed han. Da han omkring 1930 ønskede en afløser, blev Rolighed spurgt

og sagde ja, og han blev så glad for det arbejde, at han fortsatte med det, så længe han levede.

Det indebar mange opgaver: Referat af sognerådsmøde, generalforsamling i sygekassen, resultat af sportskampe, referat af taler ved efterårsmøder, beretning om regnmængde i den aktuelle måned osv. Og dertil kom oplysninger om runde fødselsdage, sølv- og guldbryllupper, som ofte medførte en lang og spændende samtale med de pågældende, hvorved Rolighed efterhånden fik et enestående kendskab til befolkningens kår og levevis i svundne dage. – Og sådan blev han lokalhistoriker.

Eksempelvis bringes her et uddrag af, hvad fhv. gdr. Niels P. Knudsen, Klim, fortæller i anledning af sin 90 års fødselsdag i 1948:

»Det er helt sært for mig, siger han, nu jeg har det klare elektriske lys, i modsætning til min barndom, da vi klarede os med en tranlampe med væge i, det gav os ikke meget lys. Det var en stor ting, når vi ved juletid og enkelte andre gange fik lov til at få tællelys tændt, men en ovenud stor begivenhed var det, da vi fik en petroleumslampe i stuen.

Tærskearbejdet går også nu meget lettere, end da vi i loen den lange vinter måtte svinge plejlen. Så fik vi tærskemaskine, der kunne trækkes af møllen, og i dag drives mange tærskværker ved motorkraft.

Vi handlede hos Hans Dige ved Thorup Strand, og i skudehandelens tid havde vi tit penge til gode. Han opkøbte korn, smør og kreaturer, der blev sejlet med hans skude til Norge, hvorfra han så fik tømmer igen. Jeg har været med ved stranden, når der blev leveret kreaturer. De blev i både ført ud til skuden, og så kom den værste tur. De fik bundet reb om hornene, og så blev de hejset op i skuden.

Niels P. Knudsen har dog mange lyse minder at se tilbage på, både fra gården, hvor han har haft sit virkefelt, og fra de mennesker, han mødte på sin vej. Han husker med glæde, at han havde gået til præst hos pastor Rønne, hvis forkyndelse

fik så meget at betyde i Han Herred. Han fortalte meget for børn, men de syntes tit, at han skulle have fortalt endnu længere. Niels P. Knudsen mindedes, at præsten sagde: - Det er med det som med at spise, man skal holde op, mens det smager godt.»

Niels P. Knudsen siger til slut, at han er rask og rørig, han kan gå en tur gennem byen, og det morer ham at hjælpe husbestyrerinden med at vinde garn.

Interview i Aalborg Amtstidende

1957 havde min 65-årige far ladet skolebestyrelsen forstå, at han fandt, at det nu var på tide, at nye kræfter kom til. Det blev nævnt i flere af egnens blade, og her bringes slutningen af et interview bragt i Aalborg Amtstidende, hvor journalisten spørger: »Hvad er egentlig friskolens opgave?« Svaret falder tøvende, efter længere tids overvejelse: »Vi vil gerne lære børnene at holde af det, der er værd at holde af: Historien, digtningen, men derfor glemmer vi ikke de elementære kundskaber.«

Hvilke fordele synes De, en lille skole som denne har frem for den store? »Det er jo ligetil. Vi har tid til at tage os af hver enkelt elev, og det betyder, at vi kan undervise dem på deres forskellige standpunkter. Det kan lærerne på de store skoler ikke overkomme, og så bliver de dygtige holdt tilbage, og de mindre dygtige kommer ikke med. Alle elever kan ikke følges ad, for nogle er mere begavede eller måske mere modne end andre, for mennesker udvikler sig ikke i samme tempo.«

»Hvis man spørger Jens Rolighed om, hvad de mellemliggende år har givet, vil han tøve og måske slet ikke svare. Det er virkelig et umuligt spørgsmål til den, for hvem hver skoledag har været en glæde.

Så taler vi da i stedet om naturen her, om fuglelivet, der intet steds er så rigt som ved

Vejlerne, om planterne og blomsterne, som børnene i sommertiden bringer med til skolen.

De vil savne børnene, når De ikke længere skal være lærer her. Igen dette lune smil, som lyser op i et tilknapet ansigt. Det var da ikke godt andet. Og han tilføjer: - *Selv om jeg har undervist i 35 år, har jeg vist ikke rigtig lært det endnu. Man lærer det aldrig helt.»*

En flittig pensionist, der også skrev bøger

Mine forældre havde boet i skolebygningen, og ved lærerskiftet flyttede de hen i en anden ende af byen, hvor de havde købt hus på Oddevej nr. 8. Her fandt de sig snart til rette, og min far begyndte at samle stof til en bog, der med årene blev til flere. I alt fik han udgivet 8 bøger:

Jyske Digtere og Deres Hjemstavn, Danske Digtere i Jylland og Det jyske Sprog. Indholdet i de tre bøger samler sig især om Jeppe Aakjær, Johan Skjoldborg, St. St. Blicher og Jakob Knudsen, men omtalt er også Hans Povlsen, Anton Berntsen og flere andre.

Foregangsmænd. Her gives god oplysning om havebrugskonsulent P. Henriksen fra Fjends Herred, om husmandspioneren Jens Clausen, der startede landets første moderne husmandsforening i Klim og derforuden fem andre pionerer, som min far syntes burde huskes af folk, som på forskellig vis har nydt gavn af deres virke.

Skøn på de Skatte. Det er en roman, hvor nogle af hovedpersonerne kan genkendes som forfatteren og hans familie.

Bolbjergbogen. I forordet nævner Jens Rolighed bl.a., at bogen er skrevet efter opfordring for at give oplysninger til dem, der besøger det naturskønne Han Herred, og som samtidig kunne ønske besked om, hvad der tidligere er sket på de forskellige kendte steder.

Bogen om Han Herred. Senere opfordrede borgmester Ejner Damsgård, Fjerritslev, Jens Rolighed til at skrive denne bog, hvilket var forfatteren en kær syssel, som han selv skrev i forordet.

Folkeskikke i Han Herred. Bogen udkom den 8. marts 1973 på Jens Roligheds 80 års fødselsdag. Den er resultatet af de mange samtaler, han gennem tiderne har haft med en lang række af egnens ældre, der har fortalt ham om gamle minder.

Efterhånden som bøgerne udkom, fik de omtale i aviser og blade. Her gengives uddrag af to anmeldelser, som jeg tror, min far var særlig glad for:

Rigsarkivar Svend Aakjær i Århus Stiftstidende: *»Jens Rolighed har samlet en nydelig urtekost med sine skildringer, og enhver jyde vil glæde sig over at læse bogen. Han har fået sans for jysk natur og jysk sprog i vuggegave.«*

Lærer Sigurd Daugbjerg i Aalborg Amts Tidende (søn af lærer Peter Daugbjerg, Vroue):

»Det er et stof, der for det meste er opsporet ved flittig granskning. Noget af det bedste er »Sangen om Mads Doss«. Forfatterens smukke (og rigtige) tolkning af Blichers skønne kærlighedsviser hører til det fineste og væsentligste i hans bog.«

Gennem sådanne anmeldelser, og hvad han ellers selv havde skrevet om jyske dialekter og mange andre emner i forskellige dagblade, fik han kontakt med Peter Skautrup, der indsamlede oplysninger om jyske dialekter og om den jyske landbefolknings kultur. Det ville Jens Rolighed gerne være med til. Og han fik fra Peter Skautrup (Centret for Jysk Dialektforskning) mange spørgsmål om dialekten i Klim sogn. Og for at svarene kunne blive helt rigtige, inviterede han to »gamle skolepiger«, der stadig talte dialekten, til at godkende, hvad deres tidligere lærer havde skrevet. – Med det arbejde havde de det vist meget sjovt sammen.

Et andet interessant område var Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, og snart var Rolighed i gang med at samle stof

Skolebørnene og Jens Rolighed stillet op til »To mand høj« på legepladsen ved Klim Friskole. Fri-menighedskirkens tårn ses i baggrunden – omkring 1933.

om egnens historie, der måske kunne anvendes i Samfundets årbog. Senere blev han indvalgt i Historisk Samfunds bestyrelse og var medlem indtil sin død. Gennem årene leverede han mange bidrag til Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

Botanikeren

»Blomsterfloret i den varme sommer« var overskrift til en artikel i »Fjerritslev Avis« 1963, hvor Rolighed fortæller om de mange forskellige vilde blomster, der i sommertiden smykker det danske landskab.

Mange af hans elever havde et vågent øje for smukke og sjældne vilde blomster, og de ville gerne vide disse blomsters navne og tog dem derfor med til skolen for at spørge Rolighed. Han ville ikke skuffe deres tillid, så E. Rostrups »Den danske Flora« kom ned fra reolen, og var den ikke tilstrækkelig, blev blomsten sendt til en god ven på Fyn, lærer Anton Mikkelsen, der var en meget dygtig biolog, og så blev sagen klaret. Og Rolighed blev efterhånden anset som en kender af Han Herreds vilde flora.

Han var derfor også med, da Danmarks Naturfredningsforening tog initiativ til at frede et areal både øst og vest for Strandvejen ved Klim Bjerg for at værne om de sjældne blomster, der fandtes der f.eks. nikkende kobjælde, guldblomme og den blå mælkeurt.

Han beklagede i artiklen, at den særdeles smukke blomst hestetunge, der har sin sydgrænse på det nordlige Jyllands strandbredder, nu næsten var forsvundet ved den tiltagende grustransport.

Oplæsning

Jens Rolighed havde altid haft lyst og mod på at læse op – jævnfør hans optræden som 16-årig på Vinderup Hotel – og efterhånden blev hans

evner udviklet, så han blev værdsat i mange kredse og mange forsamlingshuse.

Meget gerne læste han op af Aakjærs værker, f.eks. »Da hyrdedrengen skulle i skoven«, om den lille Jens, der af sin strenge og urimelige husbond endelig havde fået lov til sammen med sin skoleklasse at komme med på udflugt. Husbonden forlangte dog, at han først udførte sit morgenarbejde, og så kom den arme dreng for sent til toget. Jens Rolighed havde som barn haft en lignende oplevelse, så han kunne læse historien med megen følelse.

Men han havde også muntre sager med, og hvis han sluttede med fortællingen »Selvplageren«, kom forsamlingen i godt humør. Han læste også op af Anton Berntsen værker, gerne hans muntre digte som for eksempel:

*Bette Jens håd fåt smæk å hans mue,
de lignet hind ett, hun var hæjsen så gue,
dæ ska ti te å læær å kinnd folk.
No lest han sæ ud i æ goer te hans fåe:
Dæ ka a lii, do æ åldtie så ræe,
der er så møj bøvl me di kwinnfolk.*

En oplæsningsaften begyndte som regel med, at Rolighed fortalte lidt om den pågældende digter, læste af hans værker og fremdrog her både det alvorlige i det ægte jyske sindelag, men også meget gerne det fornøjelige. Så kunne aftenen forme sig, som det fremgår af et referat i Fjerritslev Avis fra ca. 1960. »Ja, vi morede os som aldrig før. Festlig aften med lærer Rolighed i Hjortdal,« hedder det i overskriften. Det var Skjoldborg, der blev fortalt om, og efter kaffen refereres det: »Man kunne slet ikke give slip på Rolighed, han måtte fortsætte med at læse 8-10 ting af Anton Berntsen, og det var så festligt det hele, at man aldrig før har hørt så fornem jysk oplæsning.«

På et tidspunkt havde han fået lyst til at læse op i Danmarks Radio, og der var folk, der gav ham en god anbefaling, f.eks. komponisten

Oluf Ring, som skrev: »Der er den »tone« i det, som vi, der har kendt den fra barnsben, først og sidst lytter efter, og hvormed det for os står eller falder. Lige noget for radioen!« Omkring tyve gange fortalte eller læste han i Danmarks Radio, og han sluttede med at læse Jakob Spillemands vise fra Johs. V Jensens »Kongens Fald«. Her følger det sidste vers:

*Fowal! Og Tak, bette I!
A ga Jer, hvad a ku gi.
Og töt I et om Musikken
Da war'et Skaad – for no gik'en.*

En god gave

Da Jens Rolighed var kommet op i årene, fik han en meget glædelig overraskelse. Nogle af

hans forhenværende elever fra friskolen havde forud for hans 75-års fødselsdag i 1968 sat sig i spidsen for en ansøgning til kongen om, at Jens Rolighed måtte blive udnævnt til Ridder af Dannebrogordenen. Herom vidste han intet, og det vakte derfor megen undren, da postbudet en dag bragte en stor konvolut med påskriften: »Forhenværende friskolelærer, Hr. Jens Rolighed R. af D.« I konvolutten lå et flot etui. Det lod sig åbne. Og der lå ridderkorset!

Hans overraskelse og glæde lader sig ikke beskrive. »Det var en stor overraskelse for mig. D. 20. maj var jeg til audiens hos Hans Majestæt kong Frederik den Niende for at takke for den fine udnævnelse. Det var også en glædelig oplevelse at hilse på ham, og at han med glæde tog imod en lille gave, et eksemplar af min bog »Bølbjergbogen«. Og det gav anledning til en

Oplæsning i Danmarks Radio. Jens Rolighed ses her sammen »Radioens« Svend Pedersen i Hanherredhallen i 1950'erne.

Jens Roligheds hjem i Vroue er med på dette maleri af kunstneren Alfred Mårtens (1888-1936), der malede billedet på opfordring af Jens Rolighed.

samtale om Grønnestrand, som kongen sammen med dronningen engang uofficielt havde besøgt.

Min storebror, Svend, havde ledsaget vor far på rejsen, og efter audiensen valgte far og søn at spadsere en tur i det smukke vejr. Nær rådhuset er en statue af H. C. Andersen, der skrev sine erindringer med indledningen: »*Mit liv er et smukt eventyr...*« Jens Rolighed stod en stund og lod tankerne gå tilbage til et fattigt hjem i Fjends Herred, til gode forældre, til uforglem-

melige stunder gennem et langt liv, og nu sidst besøget hos kongen. »*Mit liv er også et eventyr,*« sagde han.

Bent Rolighed

Født 1927. Uddannet på den frie lærerskole i Kerteminde og derefter lærer på Fyn og Himmerland. Ansat på Han Herreds Ungdomsskole 1969-78 og derefter på Klim Friskole.

Lilletorv 1 i Thisted

af Flemming Skipper

Et billede og en ejendom på plads - og i tilgift en historie om guldsmede-familien Sørensen.

Historisk Årbog fortalte sidste år om lægefamilien Nordentoft og den ejendom på hjørnet af Torvegade og Skovgade, der var deres hjem i begyndelsen af 1900-tallet og centrum for usædvanlige hændelser, der kom til at trække lange spor op gennem det 20. århundrede.

Det var imidlertid ikke det rigtige billede fra Lilletorv, vi havde fundet frem fra arkiverne.

Flere læsere gjorde os hurtigt opmærksom på det.

Op blandt dem Inger Groth, Alléen 34, Thisted. Hun er nemlig født i den »rigtige«

ejendom på adressen Lilletorv 1, hvor bedstefaren Marius Sørensen – og senere faren Knud Sørensen – drev guldsmedeforretning.

Inger Groth har til familien skrevet en beretning om sin barndom og ungdom i Thisted, som vi har fået lov til at citere fra.

I det fint trykte hefte fortæller hun levende om livet på Lilletorv og i Strandgade 5 (nu Aalborgvej), hvor morfaren havde en købmandsgård. Han var kommet til Thisted fra Bedsted:

»Min farmor og farfar kom til Thisted omkring 1890 fra Hovedgaard ved Horsens, og

Torvegade-Skovgade-ejendommen med adressen Lilletorv 1, hvor familien Sørensen drev guldsmedeforretning. Billedet er fra 1912.

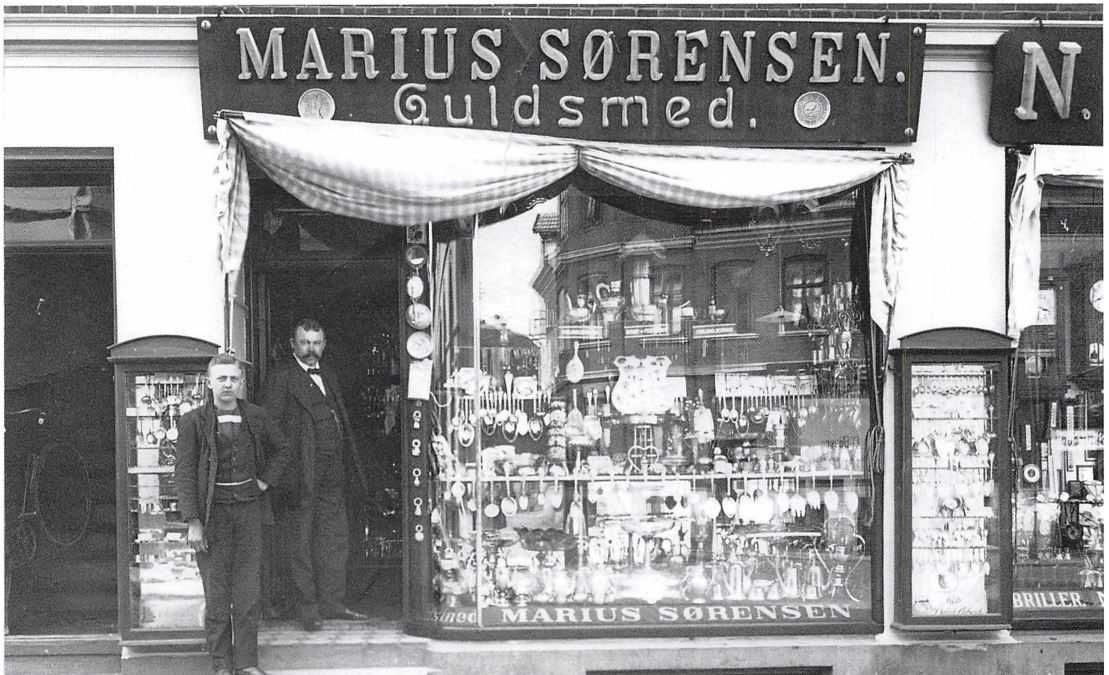

Marius Sørensen. Foto ca. 1928.

farfar etablerede sig som guldsmed. Ved siden af guldsmedeforretningen var der en lille lejlighed, og her boede farmor og farfar til omkring 1930, da de købte hus i Elmegade 10. Forinden - det har været ca. 1926 - var min far blevet kaldt hjem fra København, hvor han arbejdede som guldsmed. Farfar var blevet syg, og far bestyrede forretningen for sin mor. I 1947 overtog han den efter hendes død.

Inger Groths far og mor var blevet gift i 1930 og boede i en lejlighed på første sal lige oven over forretningen - og her blev hun født i 1932:

»Der var en lejlighed på anden sal, som beboedes af en ældre dame, og da hun ikke var så rask, ville hun gerne bytte med os, og deroppe blev min søster, Else, født i 1936. Vi var de eneste børn, far og mor fik, og vi blev altid i byen omtalt som »guldsmedens piger«. Jeg boede i denne lejlighed, indtil jeg blev gift

Lilletorv 1 i 1912. Guldsmed Marius Sørensens forretning med mester selv og den ældste søn, Frederik, i døren. Han blev også guldsmed.

Knud Sørensen lodder på værkstedet på Lilletorv. Året er 1954.

i 1954. Min mor boede der til 1990 efter at have drevet forretningen videre efter min fars død i 1965. Hun døde i 1995.«

Inger Groth lader os kigge ind i et borgerligt Thisted-hjem i 1930'erne:

»I min tidligste barndom havde vi »ung pige«, som hjalp mor om formiddagen med det huslige, og om eftermiddagen skulle hun passe mig. Det var skik dengang i de fleste hjem. Nogen havde endda både en kokkepige og en stuepige. Min mor var sommetider i forretningen om eftermiddagen, eller hun spillede kort med nogle damer - dengang var de fleste jo hjemmegående.«

Inger Groth gik i børnehaven hos fru Spanggaard, hvis mand var lærer – og som hun siden fik i skolen til regning. Og det var i børnehaven, hendes venskab med Kirsten Kierulff

begyndte. Hendes far ejede Svaneapoteket, så de boede tæt på hinanden. De var veninder hele skoletiden og fulgtes til klaverspil, dans og spejder.

Det var sjovt og spændende for Inger Groth at komme over på apoteket og følge med i, hvordan der blev fremstillet piller. En særlig oplevelse var det at komme ned på værkstedet hos faren, hvor hun fik en plads ved arbejdsbordet og noget værktøj i hånden:

»Jeg hjalp også med at valse guld, som far lavede ringe af. Dengang bestilte man ikke værkerne. Repræsentanter fra firmaerne kom med deres kollektioner, som blev vist frem på et af byens hoteller. Når »Guldkongen« kom, fik vi altid lov at komme med, for så måtte vi børn vælge en guldring. Ringene havde han lagt fint frem på en bakke ...«

Inger Groth, Signe Larsen og Kirsten Kierulff. Ca. 1942.

Inger Groth har foræret et eksemplar af sine barndoms- og ungdomserindringer fra Thisted til det lokalhistoriske arkiv og kan nu være med til at fortælle om byens historie for fremtidige generationer. »En god og tryk barndom i et almindeligt borgerligt hjem«, som hun skriver. Det kan være en opfordring til andre om at bidrage til den fælles hukommelse og fremtidige lokale historieskrivning.

Inger Groth kom i øvrigt efter realeksamen i lære hos en tandtekniker, men stoppede efter endt prøvetid. Det var alligevel ikke dét, hun

ville. Derefter kom hun i lære på amtskontoret i Skovgade ikke langt fra barndomshjemmet. Det var i amtmand Egedorfs tid. Læretiden var tre år og handelsskole fire aftener om ugen. Senere blev hun gift og vendte efter en del år tilbage til samme sted, hvor hun så arbejdede i 26 år. Nu var stedet blevet til dommerkontor efter den store kommunalreform i 1970, da det gamle Thisted Amt var blevet nedlagt og kommet ind under det nye Viborg Amt – der også er blevet historie. En helt anden historie!

Helten fra Thorup Strand

af Svend Sørensen

I 2009 udkom bogen »Nordjylland under Englandskrigen«, hvor herværende artikels forfatter har skrevet om forholdene i Thisted Amt. I bogen er beskrevet en batalje med englænderne ved Thorup Strand for 200 år siden, men der blev ikke plads til en nærmere præsentation af dagens helt, H. P. Sørensen. Det rådes der i korthed bod på her.

Hvis man kan tale om en lokal helt fra englandskrigenes tid, så er det den 21-årige Hans Peter Severin Sørensen, der udmærkede sig i slaget ved Thourp Strand den 30. april 1809. I den militære rapport hedder det: »At bemeldte Hr. Sørensen udviste ved denne Lejlighed saa ægte Mod, Sindighed og Overlæg, at han derfor ikke kan tillægges for megen Roes; han ikke alene ordnede Forsvaret og opmuntrede Mandskabet, men stred endog selv som simpel Soldat overalt og som fortrinlig god Skytte, hvor Faren var størst.«¹

I bogen »Nordjylland under Englandskrigen« kan man læse mere indgående om slagets gang. I lighed med Klitmøller og Vigsø var der i Thorup Strand en militær skanse, der skulle forsvare de skuder, som lastede korn til Norge. Skansen i Thorup Strand var forsynet med to små kanoner og en militær besætning på en snes mand under ledelse af Løjtnant Suhr. Sidst på eftermiddagen observerede de en engelsk fregat, som forfulgte et norsk fartøj med kurs mod Thorup Strand. Her lå i forvejen seks norske fartøjer, hvoraf to var bevæbnede kaperskibe.

Der blev straks slået alarm. Det indebar blandt andet, at der blev sendt bud efter medlemmer af kystmilitsten i de omliggende sogne. Kystmilitsten var dog fortrinsvis bevæbnet med primitive stikvåben, som kun var effektive ved en egentlig landgang. Englænderne forsøgte imidlertid ikke at gå i land, men var ude på at

kapre de norske fartøjer. Det gjorde de ved at sætte store robåde i vandet fra fregatten. Flere forsøg blev gjort, én af gangene var der fire både i vandet med op til 150 mand i alt. Det lykkedes dog danskerne at afvise angrebene, selv om de kun rådede over godt 50 mand med geværer. Fregatten indledte derefter et fire timer langt bombardement af Thorup Strand, heldigvis kun med få ødelæggelser til følge.

Ved den første træfning blev løjtnant Suhr ramt i skulderen og var dermed ukampdygtig. Kommandoen blev derefter overtaget af en ung mand, Hans Peter Sørensen, der i forvejen kendte løjtnanten fra deres fælles fortid i livjægerkorpset. Han var helt tilfældigt på stedet, fordi han skulle modtage magasinkorn på vegne af sin bror, amtsforvalteren i Thisted. Hans resolute indgriben fik en væsentlig del af æren for, at det lykkedes at modstå englændernes angreb.

For sin heltemodige indsat blev Hans Peter Sørensen udnævnt til Dannebrogsmænd sammen med den norske kaperskipper Ketel Ugland og korporal Villads Poulsen Elsø. Korporalen havde fra forlægningen i Vigsø transporteret krigsfanger til Aalborg, og da han på tilbagevejen hørte skuddene ved Thorup Strand, søgte han hertil og deltog i kampen sammen med sine to jægersoldater.

Hans Peter Sørensen nægtede imidlertid at modtage sølvkorset! Fra sin tid i militæret var han meget bevidst om den militære rangorden,

»Museum« står der på gavlen af denne smukke bygning. Det er Holstebro Museum, der er tale om. Museet kan knytte historisk bånd bagud til Hans Peter Sørensens navn. Han ejede Lægaard Mølle i otte år, men efter hans død i 1827 blev den solgt på auktion. I 1905 fik Møllen en ny hovedbygning, som Holstebro Museum fik råderet over i 1930 og åbnede for publikum grundlovsdag 1931. Udlængerne til møllen brændte i 1940, men museet reddede livet og blev i huset indtil 1991, da man indviede det nuværende museum på Museumsvej 2.

og han havde i kampen erstattet en løjtnant, men blev nu dekoreret med samme orden som en korporal. Denne begrundelse giver han i et brev til ordenskapitlet, hvor han bl.a. også skriver: »Jeg stred af Patriotisme og ikke for at erholde nogen Belønning. I Handlingen selv finder jeg min største Hæder og er fuldkommen blevet belønnet --- ved at have erholdt det under mig stridende Mandskabs Hengivenhed og Tillid, samt ualmindelig Agtelse hos mine Medborgere...«

Allerede som 23-årig havde Hans Peter Sørensens etableret sig som købmand med flere skibe i søen. I 1812 blev han gift med en købmandsdatter i Randers, hvor han ejede en stor købmandsgård på Store Torv. Han blev ejer eller medejer af 11 skibe, men led store tab som følge af krigen og måtte i 1816 afhænde købmandsgården. Efter nogle år i København købte han Lægaard Vandmølle ved Holstebro. Her skrev han et digert værk om fugle, men selv om det var flyvefærdigt, kom det aldrig på vingerne. Hans Peter Sørensens døde kun 39 år gammel i 1827 og blev begravet i Maabjerg.

Hans Peter Sørensens familie har i øvrigt sat deres præg på Thy. Hans Peter blev født i januar 1788 som den yngste af Laurits Sørensens mindst 12 børn. Faderen ejede på et tidspunkt herregården Hevringholm og endte sine dage i 1812 på Hevring Mølle i Rougsø Herred øst for Randers. Den ældste af børnene var Anders Sørensens, der i 1797 købte gården Øland i Haring. Tre år senere mageskiftede han med sin svigerfar Anders Stigaard, der ejede gården Irup. Hans bror Søren Sørensens, født 1768, var først fuldmægtig og senere amtsforvalter (1806-13) på amtskontoret i Thisted, derefter i Skanderborg. En anden bror, Ole Sørensens (født 1775), var præst på Fur og i Salling, inden han i 1853 døde som præst i Hunstrup.

NOTE

1 Personalhistoriske Optegnelser, Jydske Saml. rk. X (1885) s. 115-127.

Lærer Jakobsen og Gærup skole

af Aksel Kristensen

Fra 1946 og indtil skolens nedlæggelse i 1961 var Henry Jakobsen lærer i Gærup. Artiklens forfatter gik på skolen 1948-55, og ud fra sin erindring om skoletiden tegner han et portræt af lærer Jakobsen og hans undervisning.

Henry Jakobsen blev født den 15. marts 1919 i landbyen Linde sydvest for Struer. Her voksede han op, og da den tid kom, cyklede han hver dag gennem Klosterhedens Plantage til seminariet i Nørre Nissum, hvor han blev læreruddannet.

Da stillingen som enelærer ved Gærup skole blev ledig i 1946, kørte han sammen med sin kone Grethe til Thy for at se på forholdene. Skolekommissionen har sikkert også gerne villet se den eventuelt nye lærer an. Han har engang fortalt, at turen herop var på motorcykel; det var jo halvvejs en udenlandsrejse.

Parret flyttede til skolen 9. okt. 1946. Til at flytte deres ejendele havde de lejet en vognmand, som havde en gammel lastbil; for det gav de 50 kr.

Skolens rammer og omgangsform

Skolen var bygget i 1883. Den havde fået en tilbygning i 1925. Der var lærerbolig i østenden og skolestue mod vest. Skolestuen var 7x5 m. Privatbolig og skole var skilt ved en forgang på tværs af huset.

I skolestuen stod der mod østvæggen en kakkellovn. Hjemme var jeg vant til, at der blev fyret med tørv, men i skolen blev der brugt kul. Det var Jakobsen selv, der stod for det. Når man om morgenen, lidt før tid, listede ind i skolestuen, kunne der stadig være køligt her, men det buldrede i kakkellovnen, og kulstøv

hang i luften. Lærer Jakobsen kunne så komme ind for at se til ilden og måske skovle mere kul på. I løbet af dagen var han selvfølgelig nogle gange nede fra katederet for at se til ilden. Hvis vi glemte at lukke døren, fik vi at vide, at der ikke blev fyret for fuglene.

Det må have været en stor udfordring at stå med syv årgange elever fordelt på to klasser. På dette tidspunkt gik der ca. 35 børn i Gærup skole. De tre første år gik man i lille klasse, de fire sidste i store klasse.

Der var ikke noget med, at det var en lille »sort« skole. Jakobsen var 27 år, da han startede. Han har sikkert skullet afprøve nye metoder og tiltag, han havde tilegnet sig på seminariet. Han blev godt accepteret af forældrene og børnene. Men tiden var nu engang anderledes, hvad omgangsform angik. Vi børn måtte lægge nogen dannelse og høflighed for dagen, mente vores forældre. Vi sagde nok du til lærer Jakobsen, men grænsen lå meget nær ved De. Der var et anstrøg af højtidelighed og afstand mellem lærer og elever; det var på en måde heller ikke så ringe. Hver dag sad vi lunt og godt inde i skolestuen. Ingen ville i deres vildeste fantasi drømme om at forlade deres plads uden først at have bedt om lov.

I de tider gik børn også i skole lørdag formiddag. Det vil sige, at lærer Jakobsen sad alle ugens hverdage bag katederet indtil lørdag klokken tolv. – En kort opremsning af skolegangen: Om vinteren gik store klasse i skole mandag og onsdag hele dagen, torsdag

og lørdag formiddag og fredag om eftermiddagen. Om sommeren var det alle formiddage undtagen tirsdag. Når store klasse havde fri, var lille klasse i skole.

Gærup er et ret begrænset område uden særlig bydannelselse. Ejendommene og husene ligger spredt. Ingen havde særlig langt til skole, højest et par kilometer. Det var ikke spor farligt at cykle på grund af de næsten bilfrie grusveje. De børn, der boede nærmest, *gik* blot til skole. Det sidste kan synes som en fordel, men det kunne også være skønt nok over et lidt længere stræk at cykle sammen med andre. Cyklerne blev stillet op ad husmuren, inde mellem træerne eller ved stakittet. Hver havde sit urørlige sted til cyklen. For resten holdt Jakobsen øje med, om vi strakte armen ud, når vi svingede rundt om skolens have.

I 1948 var der stadig gammeldags brønd og pumpe ved skolen. Brønden var ved sydøsthjørnet af bygningen; herfra blev der hentet vand til lærerens husholdning. Hvis vi børn ville slukke tørsten, så hang der på kroge ved

pumpen to grønne, emaljerede krus – et til drengene og et til pigerne. Tit stimlede alle sammen på én gang, som var alle pludselig ramt af den samme trang til at drikke vand. Så blev der pumpet og sjasket. Det var lidt anderledes end hjemme, hvor der stod en vandspand og et pottemål på en stol i køkkenet.

Der kom »rindende vand« i Gærup skole omkring 1950. En fin håndvask med drikkefontæne blev indviet inde i gangen, men trang til at stritte og lege med vand forblev den samme.

Med indførelse af det rindende vand kom der to wc'er; de var i rum for enden af skolegangen. Inden havde der været et par traditionelle lokummer i et baghus. Lidt skumle var de, men ikke anderledes end lokummer var så mange steder.

Skoledagen

Ved skoledagens begyndelse var der masser af liv på legepladsen. Lærer Jakobsen kom ud, og

Gærup skole står foran nedrivning. Her er den fotograferet i februar 2009 af Liv Stange. Hun har sammen med Aksel Kristensen målt skolen op og tegnet en grundplan til museets arkiv.

vi børn løb ind. Hvis ikke lige vi så eller hørte, at vi skulle til time, havde Jakobsen en fløjte i jakkelommen.

Inde i skolestuen stillede vi os nogenlunde stilfærdige bag vore stole. Jakobsen bukkede, drengene bukkede, og pigerne nejede. Derefter var der morgensang. Det kunne være »Nu titte til hinanden« eller »I østen stiger solen op«. Efter første salme stillede Jakobsen sig ved siden af katederet og bad fadervor, hvor han tilføjede en bøn til Vorherre om at holde hånd over »dem der lider og har det svært.« Så sang vi endnu en morgensalme. Det var en udmærket indledning på dagen. Ved morgensangen gik Jakobsen tit op og ned ad gulvet. Han kunne så stoppe op ved kakkelovnen og stille sig med ryggen til den. Med den ene hånd holdt han salmebogen, den anden havde han på ryggen og holdt håndfladen mod knoppen på indfyrsdøren.

Efter morgensangen satte alle sig ned. Lærer Jakobsen oppe ved katederet tog en stor, brun protokol frem af skuffen. Han nævnte vore navne, og vi svarede »ja«. Engang der var kommet et nyt hold i skole, var der en pige, som sad med sammenkneben mund og ikke ville svare. Læreren parlamenterede venligt frem og tilbage – hun måtte sandelig svare lige som de andre børn. På en måde var det jo heller ikke nødvendigt. Hun sad trods alt lige neden for ham, så han kunne nok se, hun var der. Det var det samme hver dag, pigen sad blot og skumlede og ville ikke svare. En dag blev det for meget for Jakobsen, han klaskede protokollen i og skældte ud. Pigen blev så forskrækket, at hun sagde »ja« indtil flere gange.

Lærer Jakobsen var ellers ikke den, der kom hårdhændet igennem skoledagen. Tværtimod holdt han øje med, at de mindste og svageste ikke blev løbet over ende af de større elever. Jeg selv var noget pjevset anlagt, så jeg nød godt af lærerens overblik. For resten var det på sin vis ikke så nemt at komme i skole. De fleste

poder var ikke vant til at være sammen med så mange fremmede børn. Hvordan skulle man te sig? Det kunne være svært nok at sidde en time og holde mund.

Den 1. april 1951 kom der igen et hold til skole, fire drenge og en pige. For dem der havde gået i skole en tid, var det altid spændende den første dag, der var kommet nye til. Hvordan ville det gå? I én af de første timer havde stilheden sænket sig. Én af de nye, som derhjemme havde en halv snes søskende, og som var vant til en råben og et noget friskt sprog, sad længe – indtil det blev for meget. Barnet pegede ud ad vinduet mod telefonrådene: »Dæ sijjer skidme en stær.« Lærer Jakobsen kiggede venligt op fra bogen: »Det gør der da virkelig.«

Rollen som enelærer var både alsidig og krævende, fordi der naturligvis ikke var nogen at dele ansvaret med. I vor klasse var der to, som var ordblinde. Når de andre elever var sat i sving, stod Jakobsen og læste med dem. Én eller to drenge var ude at tjene og fik derfor ikke passet lektierne alt for godt. Dem havde lærer Jakobsen til undervisning om aftenen. Det sidste kan lyde meget, men der var mange fattige folk i begyndelsen af 1950'erne. Det gjorde så, at drengene, ganske vist kun nogle få, kom ud at tjene for at hjælpe med at skaffe penge til mad og tøj til dem derhjemme.

Dialekt og rigsdansk stødte sammen i skolen. I timerne, når vi læste eller skulle skrive diktat, var det selvfølgelig på rigsmålet. Men når vi var udenfor på legepladsen, blev der råbt og hujet på dialekt. Det kan forekomme meget naturligt med den fordeling, men det havde alligevel en bagside, fordi vi i mange situationer blev usikre på, om vi skulle bruge det ene eller det andet sprog. Så kunne det ende med en underlig blanding. Lærer Jakobsen havde sit hyr med at få pyntet vort sprog lidt op, når vi f.eks. læste højt. Bogstavet v skulle ikke vrænges ud som et w. Så sad vi alle sammen og snurrede med læberne, en slags kollektiv

eksercits, for at ord med v i kunne lyde nogenlunde kultiverede.

Vi regnede og skrev dansk med blyant. Inden for rimelighedens grænser måtte vi selv gå op til katederet og spidse blyanten. Der var ikke noget med at smide en kort stump væk, for der var *blyantforlængere* af rødt kunstmateriale, som gjorde, at det meste af blyanten kom til gode.

Diktat blev skrevet med blæk. Ved hvert bord var der under låg et blækhus med en flaske med skruelåg, som der blev lukket op for ved diktat. Vi skrev så med pen, dvs. et penskeft, hvori der var en udskiftelig pen. Hvis man fumlede, kunne det komme til at se galt ud. Jeg lå meget nær ved bunden med hensyn til brug af pen.

Afveksling i den daglige rutine

Det hændte, at vi om sommeren i godt vejr havde gymnastik på legepladsen. Pladsen var noget ujævn, græsset var delvist slidt ned, og grus stak op. Gymnastikken foregik i vort skoletøj. Lærer Jakobsen ledede i skjorteærmer med ærmeholdere over albuerne. Det gik vældig godt. Vi havde fritstående øvelser med klap over hovedet osv. Vi sprang også over buk og plint og havde øvelser i ribberne. Ribberne stod, lige som de to bomme der også var, i udkanten af legepladsen. Når naboen Jens Chr. Svendsen gik forbi på vejen, kom han gerne med muntre tilråb. Det passede vistnok Jakobsen udmærket.

Der løb en grusvej forbi skolen. Vi børn kendte så at sige alle, der kom forbi. Vi var vistnok udpræget nysgerrige, hvad trafikken angik. Om formiddagen – hver dag – kom Kræn Svendsen gående i sine træsko; han boede neden for skolen og gik op for at besøge sønnen, som boede oven for skolen. To lastbiler med mælkespande til og fra mejeriet larmede forbi.

Det var Johs. Munkholm og Herluf Poulsen; de vinkede altid, og der blev truttet i hornet.

For resten kom der tit en lillebil fra Sundby, som havde sygekørsel. Chaufføren var en lille smule kolerisk, så han tudede vedholdende i hornet længe før og længe efter legepladsen, så rollingerne kunne se at komme væk. Det gjaldt også, hvis vi var inde til time. Engang vi var inde, kom han også strygende med fuld fart og med hornet i bund. Men så skete der det, at hornet satte sig fast (horn var vel anderledes dengang). Bilen fortsatte mod Vildsund med et frygteligt spektakel. Lærer Jakobsen gik hen til vinduet og kunne fortælle, at chaufføren var sprunget ud, lukket motorhjælmen op og revet nogle ledninger løs. Jakobsen kluklo tydeligvis indvendig.

Det var ikke meningen, at vi, når vi var til undervisning, også skulle sidde og glane på trafikken. Derfor var de nederste ruder matterede.

Men så var det så heldigt, at der på væggen overfor hang et billede af H. C. Andersen. Glasset i billedet havde lige en vinkel, så man ved at se derhen fik en afspejling af, hvad der færdedes på vejen udenfor.

Når vi var i skole en hel dag, var der en times pause mellem 12 og 1. Nogle smuttede hjem. Andre havde madpakke. Vi måtte sidde inde i skolestuen og spise; der må have været en del smulder efter os. Jeg husker så tydeligt en dag, vi sad nogle få børn og spiste, at lærer Jakobsen fra privaten kom ind og sagde, at han havde hørt i radioavisen, at kong Georg d. 6. af England var død. Nu måtte prinsesse Elisabeth blive dronning.

Der blev lagt gækkebreve på katederet, når den tid var. Lærer Jakobsen blev altid vældig overrasket. Hvem kunne det nu være fra? Han grublede og granskede og prøvede at løse gåden: Mit navn det står med prikker, pas på de ikke stikker. Til sidst gættede han altid, hvem afsenderen var, og takkede.

Skolebørnene i Gærup med lærer Jakobsen stående til højre med sønnen Tage på armen – sønnen Bent står foran hans albue. Artiklens forfatter ses midt i bageste række som nr. 6 fra venstre. Han tilhørte dengang næstældste årgang, så året er 1953 eller 1954.

I sommertiden var der ofte elever, som tog vilde planter og blomster med i skole. De blev lagt på katederet. Straks Jakobsen kom ind, gik han i gang med at fortælle, hvad de hed. Han holdt også hver enkelt plante op, så vi kunne give et bud.

1. december hvert år blev der stillet en julekalender på katederet. Det var et pindsvin lavet af en kartoffel, hvori der var sat tændstikker, i alt 24. Tændstikkerne udgjorde ben, pigge, øjne osv. Hver dag var der én af de mindste elever oppe for at trække en tændstik ud af grisen. Tændstikken blev brændt af. Det foregik alt sammen meget seriøst. Der var ikke pyntet op til jul i skolen, men Jakobsen brugte tid sidst på dagen til at læse historier for os.

Vi børn syntes nok ellers ikke, at der var så mange oplivende momenter i skoledagen. Men engang kom der et enmandscirkus. Han havde

en pony med ind i skolestuen. Den kunne tælle. Når føreren nævnte et tal, skrabede hesten lige så mange gange i gulvet med den ene forhov.

Cirkusmanden havde også et andet nummer, hvor han imiterede et damplokomotiv. Med fødderne stampede og slæbte han, så det lød meget grangiveligt. Det endte med, at han, lidt skjult, affyrede en hundepistol – det var lokomotivet, der punkterede. Da han var gået, var der ikke meget fernis på trægulvet, hvor han havde stået. I grunden er jeg ikke sikker på, at Jakobsen var særlig begejstret for dette cirkusbesøg.

Grethe Jakobsen eller fru Jakobsen, som vi sagde, var hjemmegående. Hun havde håndgerning med pigerne. Det foregik i skolestuen, når Jakobsen havde afsluttet sin del. Hun var venlig over for os og havde let ved at le af tingene. Af naturlige årsager var det ikke så me-

get, vi så til hende, men når fiskemanden kom cyklende fra Stenbjerg en gang om ugen, kom hun og bankede på døren til skolestuen – to hurtige bank – så var læreren ude for at aflevere sin pung.

Sang, badning og eksamen

I sangtimen spillede Jakobsen på violin. En hel ceremoni begyndte, når violinen oppe ved katederet blev taget op af sin kuffert. Et klæde, som lå over instrumentet, blev fjernet. Lærer Jakobsen fattede stemmegaflen og begyndte at finindstille violinen, mens han strøg og filede med buen. Nodestativet var inden for rækkevidde, og det så meget imponerende ud, når han skulle vende et nodeblad, at han så et øjeblik kunne holde violinen alene med hagen.

Vi sang så alle de kendte – »Jeg lagde min gård i den rygende blæst« eller »Jeg er havren« og så fremdeles. På et tidspunkt måtte eleverne komme med forslag. En bestemt dreng foreslog altid nr. 119, »Hvem sidder der bag skærmen«. Den var noget trist, syntes jeg, med at »de bar ham over heden en kold decembernat.« Men vi fik os da slæbt igennem den.

Det var ikke blot violinspil, Henry Jakobsen var faldet over. Han var meget teknisk og mekanisk interesseret anlagt. Gennem et langt liv kom biler til at betyde meget for ham. I første halvdel af halvtredserne foretog han sig noget, som på dette tidspunkt var ret grænseoverskridende: Han købte en splinterny Opel Rekord. Den lå han meget inde under, eller han færdedes med pudseklud rundt om den.

Det var nok også, fordi det tekniske lå for Jakobsen, at han ved samme tid anskaffede sig en vaskemaskine til at leje ud. Det var nok en ikke så lidt bedre forretning end bilen. Vaskemaskinen var på hjul, så den kunne spændes efter Rekorden. Den blev så afleveret ude hos de lokale husmødre og efter brug hentet igen.

Et par gange i løbet af sommeren tog Jakobsen alle børn med til fjorden for at bade. Det kunne f.eks. være ved Gærupgård. Vi havde så dagen i forvejen fået besked om at tage badetøj og håndklæde med. Så cyklede vi til gården og gik det sidste stykke. Vi gik i to rækker, så der var orden i tingene; fru Jakobsen var også med. Nået til stranden tog fru Jakobsen sig af pigerne, og læreren holdt øje med os drenge. Det var herlige ture. Enkelte gange cyklede vi til Vildsund for at bade. Her var badebro.

Af det mere praktiske, vi kom ud for i Gærup skole, var f.eks. vaccination. Engang var der aflusning – eller rettere, der blev set efter, om vi havde utøj. Da kom sygeplejerske fru Harkjær fra Sundby i sin hvide kittel; hun kom kørende i sin mørke Austin. Vi kom så, én efter én, ud i forgangen og blev undersøgt.

En gang om året var der eksamen. Det stof, vi havde været igennem, blev samlet op og repeteret. Skolekommissionen kom en dag, hvor vi så blev overhørt, og hvor der også skulle afleveres nogle skriftlige ting inden for dansk og regning. Skolekommissionen bestod vistnok af ene mænd; de havde pastor Krarup som formand. Der var gerne en vis munterhed blandt de voksne. Så det gled let nok. Hvis der var noget, som vi ikke kunne svare på, var Jakobsen hurtigt til stede.

Men der kom en dag, som var den sidste. Hvor man for sidste gang var ovre mellem træerne for at tage cyklen fra sin faste palads.

Jakobsen gav børnene i Gærup skole en god tid.

Aksel Kristensen
Født 1941. Gårdejer i Gærup. Frivillig medhjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Guldsmed Brinch og et hovedvandsæg

af Michael Vandet og Jytte Nielsen

Købstaden Thisted har ikke fostret de store og berømte sølv- og guldsmede i Danmarkshistorien. Men byen har haft dygtige og gedigne mestre, som har holdt håndværket højt. En af disse er guldsmed Brinch, hvis liv her rulles op, bl.a. fordi et hovedvandsæg fra hans værksted nu er kommet i Museet for Thy og Vester Hanherreds besiddelse med støtte fra Historisk Samfund.

I efteråret 2008 fik Museet for Thy og Vester Hanherred mulighed for at erhverve et hovedvandsæg til museets samling. Når dette kunne lade sig gøre, på trods af en ikke eksisterende indkøbskonto på museet, skyldes det stor velvilje fra Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred til at finde midler til erhvervelsen. Museet er derfor stor tak skyldig til den gavmilde giver.

Men lad os se nærmere på gaven. Det drejer sig om et empire hovedvandsæg af sølv med 2 røde glasstene.

Hovedvandsægget har mesterstempel samt monogram og årstallet 1851. Af stemplet fremgår det, at det er guldsmed Engelbrecht Jørgensen Brinch, Thisted, som har fremstillet det.

Engelbrecht Brinch var født den 12. juli 1803 i Budolfi sogn, Aalborg. I oktober måned 1823 ankommer han til Thisted fra København, og det anføres, at han er guldsmedesvend. Vi må formode, at han i de følgende år arbejder som sådan hos en mester i Thisted. Men der blev også tid til at kigge på købstadens piger, og den 14. december 1827 gifter han sig i Thisted Kirke med Mariane Schou, som var her fra byen.

Drømmen om at få sin egen forretning har sikkert spøgt i Engelbrecht Brinch's hoved, og den 15. oktober 1832 går drømmen i opfyldelse, efter at han har fået godkendt alterkalcken til Kåstrup Kirke som sit mesterstykke. I 1838 køber han huset på Storegade 8 i Thi-

sted, og herfra drev han guldsmedje til sin død den 31. januar 1885. Altså mere end 50 år på den samme adresse – og erhvervsaktiv til sit 82tyvende år. Men historien om Brinch's guldsmedeforretning stopper ikke her, for faktisk drev hans hustru forretningen videre til sin død den 29. december 1895. Hun var da byens ældste næringsdrivende. Guldsmedeparret, der var barnløse, blev begravet på Thisted Søndre Kirkegård.

Guldsmed Engelbrecht Brinch.

Ægteparret Engelbrecht Brinch og Mariane Brinch, måske fotograferet i anledning af deres guldbryllup.

*Modstående side:
Museets nyerhvervede hovedvands-
æg fra guldsmed Brinchs værksted.*

Da guldsmedeparret fejrede deres guldbryllup den 14. december 1877, skrev Thisted Amtsavis således.

»Atter i dag feirer heri Byen et gammelt agtværdigt Ægtepar deres Guldbryllup, nemlig Guldsmed E. Brinch og Hustru Mariane født Schou. Disse Gamle – henholdsvis 75 og 68 Aar gl. – ere endnu raske og rørige og færdes Begge ved deres daglige Gjerning som forhen i yngre Dage. I Dagens Anledning flages fra en stor Mængde Huse og Skibe i Havnen. Guldsmedeparret har i Formiddags, sammen med Familie og Venner, modtaget Alterens Sakramente i Kirken, hvor Provst Rohde talte smukt og trøstende til de to gamle, og i Hjemmet have de i

Dagens Løb modtaget talrige Beviser paa Agtelse og Venskab fra Medborgeres Side. Det alderstegne Par, der sidder i gode Kaar, kan ikke glæde sig ved Efterkommere, men har derimod været som Forældre mod flere af deres nærmeste Slægtnings Børn. Hr. Brinch, der endnu arbejder rask i sit Værksted hver Dag, har været bosiddende Borger her i Byen i ca. 54 Aar.«

Når vi så flot skriver at parret drev forretningen lige til deres død, er det måske nok en sandhed med modifikationer, for de havde uden tvivl hjælp dertil. Fru Brinch's søsters datters søn Jens Christian Hillers har sikkert fungeret som bestyrer. Hele ejendommen testamenteres til ham i 1896. Han var født i 1845,

og var således midaldrende, da han fik guldsmedeforretningen. Kigger man på folketællingerne, kan man se, at forretningen foruden guldsmed Brinch selv også har beskæftiget en svend og en lærling.

Med så langt et virke indenfor sit fag, har guldsmed Brinch efterladt sig en stor produktion. Museet har i sin samling mange genstande, som bærer hans stempel. Det drejer sig om fløde/te/spise/potage og strøskeer, samt forskellige bægre, spænder og lugtedåse. Med hovedvandsægget er museets samling af ting

fra Guldsmed Brinch's værksted blevet smukt suppleret.

Michael Vandet

Født 1959. Museumsassistent ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Jytte Nielsen

Født 1958. Museumsleder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Et kongebrev fra 1802

af redaktionen

Betegnelsen »kongebrev« er nok mest kendt i forbindelse med indgåelse af ægteskab, hvor det indtil 1970 var nødvendigt med et kongebrev, hvis bruden f.eks. var under 18 år. Under enevælden (1660-1849) blev kongeriget imidlertid i stor udstrækning administreret ved hjælp af kongebreve. I artiklen gengives et sådant kongebrev, der giver tilladelse til at opføre et nyt rådhus i Thisted, hvilket skete i 1803. I brevet redegøres der bl.a. for, hvordan byggeriet skal finansieres.

Det nuværende rådhus i Thisted med adresse i Asylgade blev taget i brug i 1978. Forgængerer ligger fortsat på Store Torv forsynet med årstallet 1853. Den afløste et rådhus, som lå længere nede på torvet ud for Rådhusstræde. Det er det første rådhus, som vi kender af udseende fra et maleri på Thisted Museum. Med denne artikel får vi nu også et indblik i indretningen.

Tidligere har der ligget mindst to rådhus på Store Torv, sandsynligvis flere. Det første blev skænket af kongen i 1546. I perioden 1717-46 blev der benyttet en bygning i Østergade som rådhus. Placeringen var Østergade 19, hvor kaffegrosserer Spangberg boede, før han i 1924 byggede det nuværende museum som privatbolig.

I sine arkivundersøgelser i forbindelse med opførelsen af rådhuset i Nykøbing i 1846 stødte Niels Vestergaard Larsen på et kongebrev fra 1802 vedrørende et nyt rådhus i Thisted. Fundet blev gjort ved at gennemgå journalsager fra 1846 for Thisted Amtsråd, der som landets øvrige amtsråd blev indført i 1841.

Kongebrevet lå i en lille pakke med bilag vedrørende ting-, råd- og arresthuse i Thisted Amt. Normalt skulle disse bilag ligge i Thisted Amts arkiv, men i forbindelse med opførelsen af rådhuset i Nykøbing var de blevet flyttet over i det nye amtsråds arkiv. Her blev de brugt til at undersøge, om morsingboerne havde ydet bidrag til opførelsen af tinghusene i Thy og Han-

herred. Hvis de havde det, skulle de til gengæld have hjælp til opførelsen af rådhuset i Nykøbing. Men som det fremgår af kongebrevet, blev rådhuset i Thisted bygget uden støtte fra Mors.

Kongebrevet fra 1802 med bestemmelserne om opførelsen af et nyt rådhus i Thisted er stilet til amtmanden over Thisted Amt, Niels Ferslev. Bemærk i øvrigt, at kongen tiltaler amtmanden med »du«. Nu var det selvfølgelig ikke kongen selv, der førte pennen, og da slet ikke når kongen var Christian den Syvende, der som bekendt var ude af stand til at regere på grund af sindssygdom. Under kongens segl er brevet forsynet med navnene Colbiørnsen, Reiersen, Feddersen, Cold, Knudsen og Bülow.

Vi bringer her ordlyden af brevet i sin originale udformning. Hvis vi kun var på jagt efter brevets informationer, kunne brevet med fordel skrives om i et mere mundret sprog. Men nogle gange skal vi også anstrenge os for at forstå den sammenhæng, informationerne indgår i. Ved at dvæle ved ordene, stavemåden og sætningsopbygningen får vi så at sige sat historiske noder på informationerne – betraget sproget som musik fra en svunden tid. Tydningen af selve håndskriften må de fleste imidlertid give op overfor, så her må vi nøjes med et billede af den første side og i øvrigt forlade os på Niels Vestergaard Larsens afskrift. For at lette overskueligheden har vi opdelt teksten og lavet fremhævelser og indrykninger.

HANSERDEN HERRER,
 af Quidraaah Konge, die
 Pannard og Vorge, an
 Hambro og Gylgro, Hasting
 ind, den 24. 1578. Hanser
 Tjenth, den og Althuberg.

Der Ernh. Cif. Hest, dant, Can.
 allie ne Co accandantur anigt kw.
 an komdagat. Id, a Cene durig
 at Hestel Hede, laad, haad, iud.
 ihu gaamit Ernh. den ihu hof. Solfaldus
 Cee xam. sand. iud. hof. Solfaldus
 wandig. ad. nu. zig. Solfaldus. Cee.
 salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. binner.
 Cancellie ind. sand. an. Cee. Salf. die. ihu.
 saadan. Solfaldus. Salf. die. ihu. Solfaldus.
 or. lön. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 veq. Solfaldus. Salf. die. ihu. Solfaldus.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.
 Salf. die. ihu. Solfaldus. Salf. die. ihu.

44. 1578

Første side af kongebrevet.

I sin helhed har brevet følgende ordlyd:

Christian den Syvende,

af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dýtmersken og Oldenburg.

Vor Gunst ! Af Vort Danske Cancellie er Os allerunderdanigst bleven foredraget, at Du i Anledning af Thisted Kjøbstæds Raadhuus og deri værende Arresters yderst forfaldne Tilstand samt den deraf flydende Nødvendighed, at en nye Bygnings Opførelse til dette Brug, har til bemeldte Cancellie indsendt et Overslag til en saadan Bygning, hvilket Overslag opløber til den Sum 3247 Rd. 36 Skl., som dog formodes ved Licitation at ville blive nedsat til 3000 Rd.; Ligesom Du endvidere, med Hensyn til Thisted Byes Uformuenhed til ene at udrede denne Bekostning, har indstilt, at de omliggende 5 Herreder deri skulle deeltage med Byen, samt derhos foreslaet adskillige Poster denne Gjenstand angaaende.

Efter at berørte Sag, med alle dens Omstændigheder samt den af Vort Danske Cancellie med Vort Rentekammer og Finantz Collegium desangaaende førte Brevvexling, af Os ere tagne i Overveelse, have Vi funden for godt i denne Henseende at fastsætte følgende Bestemmelser:

1. At der til Raadhuus for Thisted Bye samt til Arrestere for Thye Land og Vester HanHerred, saa og til Tinghuus for Hillerslev og Hundborg Herreder, foruden de øvrige offentlige Forretninger, som der bør behandles, maa, efter foregaaende offentlig Licitation, opføres en grundmuret Bygning, efter de af Dig indsendte og herhos tilbagefølgende Tegninger, dog at deri, i Overensstemmelse med Bygnings Administrationens Betænkning gjøres følgende Forandringer:
 - a. at det eene Skorsteens Rør, i steden for, efter Profil Tegningen, at opføres paa en muuret Bue, som spændes imellem Bjelken paa den eene og Hoved Skillerums Muuren paa den anden Side, opføres, til meere Sikkerhed, fra Grunden af, og, dersom det skulle indtræffe, at bemeldte Rør, paa denne Maade kom til at løbe ned igjennem et af Arrestkamrene, og det desaarsag kunde befrygtes, at Arrestanterne ved Udbrud igjennem Skorstenen kunde befordre deres Flugt, at da saadant forebygges ved fuldt at udmuure Røret til Arrestens Høide.
 - b. at paa Facaden imod Torvet, bortlades den derpaa anbragte Decoration, saa at det allene bliver en glat oppudset Muur, samt at i steden for Frontespidsen, saafremt en inscription ønskes anbragt, opsættes en Sokkel af hugne Steen, hvorpaa Inscriptionen kan anbringes.
2. At Thisted Bye samt alle de Herreder og Jurisdictionen, som paa nogen Maade afbenytte sig Bygningen, bidrage til Bekostningerne paa dens Opførelse, hvilket anslaaes til 3000 Rd., paa følgende Maade:

- at Thisted Bye deraf tilsvare ¼ Deel eller 750 Rd.
 - Hillerslev og Hundborg Herreder udrede ligeledes ¼ Deel eller 750 Rd.
 - Hassing og Refs Herreder udreder 1/3 Deel eller 1000 Rd.
 - og endelig Vester HanHerred tilsvare 1/6 Deel eller 500 Rd.
3. At foranførte 5 Herreder i samme Forhold deltager i Omkostningerne til dette Raadhuuses Vedligeholdelse i Tiden, imod at de for Fremtiden, naar denne Bygning er opført, vorde befriede for at svare Arresthuusleie 3 Mk. ugentlig for hver fremmed Arrestant efter Reskriptet af 6. September 1782.
4. Ville Vi endvidere have fastsat:
- a. I Henseende til Thisted Bye: at Indtægterne af Jordleie for Kronenes Mark, maa, efter Fradrag af Opmaalings Omkostningerne, anvendes til Bygningens Opførelse, og Resten udreedes af Indvaanerne, nemlig Huuseiere i Forhold til enhvers Grundtaxt, og af Leiere og Indsiddere hos disse, saaledes, at alle de, som enten ikke ved Ansætning ere befriede for Extraskats Svarelse, heel eller halv, eller ere som Almissemønder indskreven til at nyde Understøttelse af Byens Fattigvæsen og Hospital, ansættes af Taxationsborgerne til at bidrage, efter enhvers Forfatning og Vilkaar fra 1 Rd. til 12 Skl. hver Familie.
- b. I Henseende til Herrederne, at enhver Degn i forbenævnte 5 Herreder bidrage 3 Mk., enhver Skoleholder som ei er Degn tillige 24 Skl., enhver personel Capellan 66 Skl., enhver Forpagter og Forvalter ligeledes 66 Skl., Kroemænd, som intet Hartkorn have at svare af 33 Skl., Færgemænd af samme Slags 3 Mk., Skude Skippere 1 Mk. af hver Læst, som deres Fartøier ere drægtige, alle Jordløse Huusmænd, som ikke til Extraskats Befrielse ere anførte for heel eller halv Fattige eller nyde Sogne Almisse, 6 Skl., og alle Indsiddere af samme Slags 3 Skl., samt at naar dette Bidrag er fradraget Jurisdictionens Andeel af Bygnings Summen, Resten da lignedes paa Hartkornet i det Forhold, som finder sted i Herrederne til Ligningen af Deliqvent Omkostningerne.
5. At foranførte Bidrag, maa, for at gjøres saa meget mindre følelig for Contribuenterne, af Amtsforvalteren hæves i 3de paa hinanden følgende Aar, ved hvert Aars April Qvartal med 1/3 Deel, hvilket skal begynde ved næstkommende April Qvartal, og at der af Vores Kasse Rentefrit maa forskydes den til Bygningens Opførelse fornødne Sum af omtrent 3000 Rd., imod at samme erstattes i de næste 3 Aar med 1/3 Deel hvert Aar. Derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette og den fornødne Foranstaltning i Overensstemmelse hermed at føie. Befalende Dig Gud!

Skrevet paa Vort Slot Frederichsberg den 29de October 1802.
Under Vor Kongelige Haand og Seigl

Christian R.

Tegninger

Allerede den 8. november 1802 skriver amtmand Ferslev et brev til byfoged Brøndlund, der anmodes om at foranstalte en offentlig licitation. Den skal bekendtgøres tre gange i Berlingske og i aviserne i Viborg og Aalborg; tidspunktet fastsættes af Brøndlund til d. 18. januar 1803.

Den 24. marts skriver amtmanden et nyt brev til byfogeden, som skal gøre anstalt til at anskaffe lokale til by- og herredstinget, nu da nedrivningen af det gamle rådhus er nært forestående. Også brandsprøjten skal der findes plads til. Selv om amtmandens ord var en ordre, kunne det udmærket formes diplomatisk i datidens kancellisprog: »– hvilket alt Hr. Byfogeden behagelig ville sørge for at iværksætte snarest mueligt.«

Af kongebrevet fremgår det, at der har været indsendt tegninger, som returneres sammen med kongebrevet. Disse tegninger har det desværre ikke været muligt at opspore, men i sagen ligger en forklaring til tegningerne, en såkaldt *explication*. Heraf fremgår det, at der har været tre ark med tegninger. Vi må gå ud fra, at tegningerne stort set er blevet fulgt, når man ser bort fra den krævede ændring med den ene skorsten.

Sagsbehandlingen går ifølge journalnumrene tilbage til 1795 og 1798. På dette tidspunkt var Thisted Amt et nyt navn, der i 1793 afløste betegnelsen Dueholm, Ørum og Vestervig Amter. Også før den tid havde amtmanden ofte bopæl i Thisted, men det var ikke altid tilfældet. Niels Ferslev var den første amtmand i det nye Thisted Amt. Han døde 1803, samme år som rådhuset blev bygget, og han blev afløst af G. Arentz, der blev en overgangsfigur som amtmand, inden Gerhard Faye tog over i 1805.

Tilbage til tegningerne af rådhuset. Ifølge den omtalte forklaring kunne man på tegn-

gerne se bygningens udseende fra alle vinkler. Desuden var der grundplaner af de to etager. Dem vil vi dvæle lidt ved.

Underste etage

Den nederste etage bestod af en gang med døre ind til syv rum. To af værelserne var arrestforvarerens bolig, mens resten var tiltænkt arrestanter, der dengang blev omtalt som *malificanter og deliquenter*. Den ene arrest skulle indrettes sådan, at den også kunne anvendes til »afsindige Mennisker«. I forbindelse med omtalen af grundplanen nævnes også et sprøjtehus til opbevaring af byens brandsprøjte.

Øverste etage

Mens den underste etage kunne betegnes som arrestafdelingen, så udgjorde den øverste rådhusfunktionen i ordets egentlige betydning. Her var rådstuen til »Borgerskabets Forsamling«, et lokale der også blev brugt til session og møder vedrørende skat og fattigvæsen. Desuden var der et retslokale, som blev benyttet af by- og herredsfogederne. Endelig var der gjort plads til et arkivrum, en forstue samt et værelse, der kunne anvendes til civilarrest og andet brug.

Licitation

Ved licitationen i januar 1803 blev betingelserne »fremlagt og lydelig oplæst«. Allerede inden tre timer efter licitationsforretningens afslutning skulle amtmanden bekendtgøre, hvem der som lavestbydende havde fået arbejdet. Det fremgår af Thisted Byes Auktionsdokumenter i Landsarkivet i Viborg.

De oplæste betingelser var opstillet i 20 punkter med et utal af konkrete oplysninger af især håndværksmæssig art, f.eks. træværkets, murstenenes og mørtlens beskaffenhed. Generelt var entreprenøren forpligtet til at bruge »gode og forsvarlige Materialer«. Disse

Det gulkalkede rådhus fra 1803 lå på det nuværende Store Torv ud for Rådhusstræde. Dette maleri på Thisted Museum er ikke signeret, men ifølge traditionen er det malet af Martinus Rørbye, der besøgte byen i 1830. Til højre ses den gamle provst Carstensen i vinduet til præstegården, muligvis i samtale med amtmand Faye.

krav var de interesserede selvfølgelig bekendt med på forhånd.

Her er kun plads til at fremhæve enkelte træk. Det oplyses, at det nye rådhus skulle opføres på samme plads som det gamle rådhus og sprøjtehuset. I den forbindelse var det pålagt entreprenøren at opfylde den gamle jordkælder. Den nye bygning skulle opføres på gode kampesten, der var anbragt så dybt i jorden, »at ingen Synkning i Tiden skal kunde finde Sted«.

I underste etage skulle muren være af tostens tykkelse, mens der længere oppe kun skulle være halvanden sten. Væggene skulle indvendigt pudses i begge etager. Opførelsen af grundmuren skulle begynde sidst i april, så den kunne fuldføres, mens »forårs-tørren«

var virksom. Hvis vejret ikke artede sig, kunne byggeriet udskydes til næste forår, hvilket dog ikke blev aktuelt.

Samme dag som licitationen kunne amtmanden skriftligt meddele byfogeden afgørelsen, der faldt på »det af Hr. Bygmester Willads Stilling fra Wiborg ved Licitationen i Dag giorte mindste Bud af 3600 Rdlr.« I bilagene vedrørende licitationen er Willads Stillings tilbud dateret i Holstebro 1795 og lydende på 3247 rigsdaler og 2 mark. Det er uden tvivl hans tilbud, der har dannet grundlag for prisansættelsen i kongebrevet. I 1803 har han med andre ord genbrugt det gamle tilbud og forhøjet beløbet – det var jo i en tid med inflation. I bilagene ligger endnu et tilbud, men det var mere end 800 rigsdaler højere.

En moderne Madonna

af Svend Sørensen og Michael Vandet

Da Thisted blev købstad omkring år 1500, var det på initiativ af den katolske biskop. Det var derfor naturligt, at byen fik tildelt et udpræget katolsk byvåben. Da billedhuggeren Johan Galster langt senere skulle skabe et kunstværk til byen, valgte han at gengive dette byvåben i skulpturel form. Det er hans moderne Madonna, der er omdrejningspunktet i denne artikel.

»Og da jeg så statuen stå færdig hos bronzestøber Rasmussen i København, glædede jeg mig over Johans klare og nænsomme behandling af det mest traditionsrige af alle kunstneriske motiver. Hans Madonna er en dronning, sikker og let i holdning, som hun står dér med sin gyldne krone og i sit lange, klassiske klædebon, og dog en ung moderne kvinde, der med behersket stolthed kommer med sit barn på armen.«

Denne lovprisning af Madonna ligner ikke dem, vi kender fra gamle katolske bønnebøger. Ordene faldt da også så sent som i 1947 ved afsløringen af Madonna-statuen øst for Thisted Kirke. Beskrivelsen var rettet mod et moderne kunstværk, et monument over byen, snarere end den var tolkningen af et religiøst symbol. Kunstneren ønskede da også, at statuen skulle hedde »Thistedes Vartegn«, en betegnelse der imidlertid ikke har haft gennemslagskraft.

Skildringen af Madonna indgik i hovedtalen ved afsløringen søndag den 27. juli 1947. Taleren var Frederik Billeskov Jansen, der året før var blevet professor i litteratur ved Københavns Universitet. Som Thisted-dreng havde han ikke svært ved at tolke kunstværket efter dets hensigt, nemlig som et hjemstavnsmonument, skænket af Thyboforeningen i København. I sin tale gav han det følgende udtryk: *»Der er en dyb samhörighed mellem barndommens første egn, hjemmet med de nærmeste omgivelser, og barndommens første person, mor.«* Billeskov Jansen kom desuden ind på, at menneskers for-

hold til deres hjemstavn er mangfoldigt. Det er som forholdet til et menneske, man kender godt: aldrig konstant, men omskiftende, levende – og særlig levende, når man skilles for en tid for at mødes igen.

Jomfru Maria med barn kunne for første gang beskues i Thisted d. 27. juli 1947. Samme dag kunne man ved hendes side se F. J. Billeskov Jansen med hat.

Johan Galster i sit atelier i »Kunstnerbyen«, Grønnemoseallé 49, København NV. Året er sandsynligvis 1943, og den ufærdige skulptur til venstre er sikkert Madonna. Efter avisbillede.

Højtideligheden denne søndag blev indledt kl. 13 med, at de mange fremmødte sang redaktør Brunsgaards sang »Er det Vesterhavets Brusen«. Derefter trådte Thyboforeningens formand Søren Kabell frem til mikrofonen. Han var blevet formand året før og var købmandssøn fra Thisted, hvor faderen i mange år drev forretning på hjørnet af Korsgade og Strandgade. Søren Kabell bragte en hilsen fra de mange i København, som ikke kunne være til stede, og han takkede alle involverede. Derefter sang Thisted Sangforening under kantor Fredskilds ledelse »Moders navn er en himmelsk lyd«, inden Billeskov Jansen fik ordet.

Efter hovedtalen blev Magnus Sørensens »Vi hilser dig, vort skønne Thy« sunget af sangko-

ret. Derefter gik borgmester Søren Bjerregaard og auditor K. B. Hansen hen til den endnu til-dækkede Madonna. Sidstnævnte var formand for Thybofonden, som havde stået for indsamlingen af penge til monumentet. Med nogle få, valgte ord overdrog han monumentet til byen og fjernede klædet fra bronzestatuen. Dette klimaks på højtideligheden blev hilst med stort bifald.

Herefter læste Søren Kabell en hymne, der var skrevet af installatør Gunnar Eske Kristensen, København. Efter hymnen takkede borgmesteren på byens vegne for gaven. En særlig tak var der til Johan Galster og Brdr. Jensens Stenhuggeri, der havde fremstillet soklen. Festligheden sluttede med, at man sang Jens Søes »Stormslagne Hjemland«.

De fremmødte kunne nu kigge nærmere på Madonna, der stod ophøjet på den to meter høje sokkel. I samråd med Johan Galster havde arkitekt Sv. Eske Kristensen udført tegningen til soklen, som var blevet udhugget i én stor stenblok. Det store stenhuggerarbejde havde firmaet lagt i hænderne på Aage Ryming.

Soklens fod er omkranset af flade sten med en inskription udformet af Billeskov Jansen. Mod øst er Thyboforeningens formål med gaven udformet i tre fyndig ord:

FØDESTAVN
MODERS FAVN
HJERTETS SAVN

Den modsatte side af statuen er forsynet med en indskrift, der lyder: »*Barndomsbyen til Tak og Ære fra dem der rejste ud fra Thisted, Thy og Han Herred. Rejst af Thybofonden 1947.*« Året før blev inskriptionen bragt i Thyboforeningens blad og havde da tilføjelsen: »Johan Galster gjorde statuen.« Der er næppe tvivl om, at det er Galster selv, der har ønsket dette ændret, fordi han ikke alene ville tage æren for statuen. I dag kan man måske nok savne kunstnerens navn i forbindelse med statuen.

For at festdrikken ikke skulle blive for sød, dryppede Thisted Amtsavis dagen efter lidt malurt i bægeret: »*Afsløringen blev en smuk højtidelighed i sig selv, men der kunne måske nok fra byens side have været ofret lidt mere for selv arrangementet. Hvor var f.eks. flagalléen henne?*«

Efter afsløringshøjtideligheden samledes de tilrejsende gæster, sangerne og forskellige indbudte til et kaffebord, som byrådet havde inviteret til på Hotel Aalborg. Omkring 150 mennesker var forsamlet, og det skortede ikke på sange, festtaler og takkeord.

Atmosfæren af hjemstavn blev hængende over Thisted. Den følgende torsdag kom 125 gæster, som skulle deltage i et ugelangt hjem-

stavnstævne for hele landet. Byens hoteller var fuldt belagte, og Turistforeningen opfordrede private til at stille værelser til rådighed. Beta-lingen var 3 kr. pr. seng pr. nat.

Thyboforeningen tog først afsked med Madonna den 6. september, da en smalfilm fra afsløringen blev vist ved en fest med »gemytlig samvær og dans«.

En moderne skabelsesberetning

Første gang en større offentlighed fik kendskab til Madonna-statuen, var i Thisted Socialdemokrat d. 3. februar 1944. Avisen bragte på dette tidspunkt en serie artikler om thyboer i København skrevet af typograf Orla Abildgaard Jacobsen. Han havde besøgt kunstneren, der dengang var 33 år gammel og boede sammen med sin kone og to børn i den nye kunstnerby ved Søborg Mose - »*man føler sig hensat til Vejlerne ved Vesløs,*« skrev artiklens forfatter.

Galsters navn blev første gang kendt i offentligheden, da han i 1939 vandt en konkurrence om et mindesmærke for Roskildes grundlæggere Roar og Helge. I 1944 modtog han Kunstakademiets lille guldmedalje for gruppen »Mand og Kvinde«. Over for Abildgaard Jacobsen lagde han ikke skjul på, at han var umådelig glad for denne medalje.

»*Min far døde i 1922. Derefter var jeg et år hos købmand Valdemar Smith og kom derfra til Rungsted Kostskole.*« Så kortfattet omtalte Galster sin opvækst i Thisted i ovennævnte artikel. Men aner man ikke lidt af et drama bag de få ord? Johan var kun 12 år, da han mistede sin far, og moderen var død allerede året før.

Mange år senere, i 1982, skrev Johan Galster i Jul i Thy om sin familie. Han havde så at sige kun glade minder om sin far, sagfører Georg Galster. Men han skjulte heller ikke, at han kun havde kendt faderen fra én side. At der var flere sider, kom frem i et brev, hvor moderen

Johan Galster med den færdige Madonna i ler. Fra medlemsbladet »Thyboen« september 1945.

skrev, at Georg er, som han altid har været: humøret er op og ned, kun over for børnene er han altid den samme, den positive og glade far. Som det fremgik af en artikel her i årbogen

i 2008, fik sagfører Galster i juni 1922 en bøde for at have udgivet en utugtig bog. Mindre end to uger senere valgte han at tage sit eget liv, ifølge kirkebogen med gift.

Johan Galster blev student i 1928 og kom derefter i stenhuggerlære. Han stod dog ikke læretiden ud, fordi han i 1930 blev optaget på Akademiets Billedhuggerskole, hvor han opholdt sig i fire år.

Om sit møde med Madonna hos Johan Galster skrev Orla Abildgaard Jacobsen:

»Thisted by's vartegn, Moderen med Barnet, står på en fremtrædende plads i atelieret og er færdig fra kunstnerens hånd. Den har Johan Galster udført sammen med den unge Thisted-billedhugger Henning Wienberg Jensen, og de har udført arbejdet i Galsters atelier i København. Det var grosserer Søren Kabell, der sad i Thyboforeningens første bestyrelse, som fik initiativet til dette vartegn.«

Så dukker han op igen, denne Søren Kabell. På Østerbro i København havde han specialiseret sig i fabrikation af tørklæder og slips. Nævnes kan det også, at han var formand for den nystiftede forening »Kirsten Kjærs Venner«. Her i begyndelsen af 1944 oplyste Johan Galster, at det var over et år siden, grosserer Kabell fik ham til at lave dette vartegn. Hvis Madonnas skabelsesår skal hugges ud i sten, må valget falde på året 1943 – men støbt i 1946 og opstillet i 1947.

Allerede i november 1942 var der en notits i Thyboforeningens blad, hvor det oplystes, at foreningens fond, Thybofonden, arbejdede med planer om rejsning af en statue i Thisted udført af Johan Galster. Thybofonden var stiftet i januar 1942 med Kabell som kasserer. På et bestyrelsesmøde i oktober samme år omtales vartegnet første gang.

Grunden til at Galster ikke hørte noget fra Kabell i 1943, skal uden tvivl tilskrives samarbejdsvanskeligheder i Thyboforeningens bestyrelse. Enkeltsager var anledningen, men

grundlæggende var der tale om politiske og personlige modsætninger. Uroen kulminerede netop i 1943, i det for landet så turbulente år.

Thyboforeningen blev stiftet d. 2. oktober 1941 med Bertel Budtz-Müller som formand og grosserer Kabell som kasserer. Allerede i august 1942 modtog Kabell en opfordring fra den øvrige bestyrelse om at trække sig »af hensyn til samarbejdet i bestyrelsen og foreningens vækst i det hele taget.« Man bad ham dog fortsætte i Thybofonden, hvor man anerkendte hans indsats. Typisk for en sådan situation er referatet efterfulgt af et par blanke sider i protokollen, men tilsyneladende efterkom Kabell ikke straks opfordringen.

I februar 1943 meddelte Budtz-Müller pr. brev, at han trådte tilbage. På den efterfølgende generalforsamling d. 6. april stillede han igen op som formandskandidat. Kabell støttede hans modkandidat, der bl.a. fik følgende skudsmål: »De fleste store forretningsfolk har tendens til at smile mod syd.« Denne bemærkning fremkaldte protester, og ophavsmanden blev frataget ordet. Efterfølgende blev Budtz-Müller valgt som formand med 85 stemmer mod 77. Dirigenten fik imidlertid et ildebeholdende, og generalforsamlingen endte i kaos. »En generalforsamling som enhver ærlig thybo vil skamme sig over at have overværet,« hedder det som afslutning på referatet.

Efter disse stridigheder var der behov for samling, og Abildgaard Jacobsens artikel om Galster var uden tvivl en kærkommen lejlighed for Kabell til at komme videre mod nye mål.

Fra begyndelsen var det Søren Kabells mening, at Madonnaen skulle stilles op ved havnen. Det var ikke New Yorks Frihedsgudinde, der havde inspireret ham til denne placering, men fordi han selv var vokset op ved havnen. Selv havde Galster den idé, at hun kunne opstilles i Dragsbæk, hvor den påtænkte kystvej skulle begynde. Kystvejen lod dog vente på sig,

så man enedes om den nuværende placering, som de fleste vist vil kalde velvalgt.

Interviewet med Johan Galster satte skub i Søren Kabell. Da han fik kendskab til artiklen, ringede han til Orla Abildgaard Jacobsen. De var enige om, at sagen skulle fremmes, og så blev der taget fat. Kabell fik nu nogle travle dage med at kontakte »landsmænd«. Alle var enige om, at det var noget, alle thyboer i København kunne samles om.

I maj 1944 var sagen til behandling i Thybofondens bestyrelse, hvor det oplyses, at udgifterne til selve monumentet ville beløbe sig til 15.000 kr. Galster skulle have et honorar på 7.400 kr., og støbningen ville koste 7.600 kr. I samme måned omtaler Thyboforeningens blad *Thyboen* de konkrete planer for første gang.

Indsamlingen til statuen skete som nævnt via Thybofonden. Den 11. december 1944 indbød fonden til et lysbilledforedrag om det gamle Thisted med Henry E. Petersen. Efter foredraget blev der gjort rede for den påtænkte indsamling til et vartegn i Thisted. Samme dag indkom de første bidrag, i alt 1040 kr. Dertil kom 88 kr. for salg af mærkater med Thisted's byvåben til 2 øre pr. stk. De fremmødte blev lokket med løfte om, at bidragyderne ville blive nævnt i *Thyboen*, og at en samlet fortegnelse ville blive afleveret til Thisted sammen med statuen.

I 1945 var der i martsnummeret af *Thyboen* vedlagt giroindbetalingskort. De blev flittigt brugt, og i de følgende måneder kunne man se bidragydernes navne i bladet. Bidragenes størrelse blev også nævnt, og Søren Kabell gik i spidsen med et beløb på 1000 kr. De øvrige ydede dog langt mindre, og bidrag på 10 kr. var hyppigt forekommende. For at fremme indsamlingen blev der fremstillet en fin tryksag, hvor kasserer S. Kabell optrådte med adresse, telefonnummer og girokonto. Det var også muligt at give tilsagn om et årligt beløb over f.eks. fem år.

Modstående side: Madonna som statuette. Thyboforeningens medlemmer kunne erhverve et nummereret eksemplar for 65 kr. Ydby-digteren Hans Bakgaard købte nr. 51, som nu opbevares på Thisted Museum.

Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

Som et led i indsamlingen blev der fremstillet 300 statuetter af Madonna. På et bestyrelsesmøde i januar 1946 blev det besluttet, at de første 100 nummererede eksemplarer skulle koste 100 kr. pr. stk. – dog således at medlemmer af Thyboforeningen kunne erhverve dem for 65 kr. Prisen for de unummererede eksemplarer fastsattes ligeledes til 65 kr. Forhandlere skulle have en tredjedel i fortjeneste. Ifølge martsnummeret af *Thyboen* kunne den 25 cm høje figur fås i bronze og i en »grønlig udførelse«. I regnskabet for 1946 figurerer en udgift på godt 7300 kr. til statuetter, og i 1948 var der endnu ca. 100 i behold, så der annonceres med statuetten til en pris af 35 kr. I 1950 modtog Johan Galster 250 kr. som afgift på solgte statuetter, hvilket uden tvivl svarer til 10 kr. pr. stk. Selv om statuetten ikke blev en stor overskudsforretning, så må vi retfærdigvis sige, at mange i årenes løb har glædet sig over det smukke syn i deres hjem.

Den 16. august 1945 blev Madonna præsenteret i ler for pressen og en indbudt kreds. »Både strengthed, klarhed og følsomhed gør sig gældende i statuens smukke klassisme,« skrev Nationaltidende. Hun var nu klar til at blive støbt i gips og derefter i bronze. Planen var, at bronzeafstøbningen skulle stilles op i Thisted året efter. I juni 1946 kunne *Thyboen* da også meddele, at Johan Galster var i gang med at færdigbehandle eller ciselere bronzen. Men sådan skulle det ikke gå. Det viste sig, at byrådet ikke kunne tage imod gaven på dette tidspunkt, fordi tilladelsen til opstillingen ikke var på plads hos de kirkelige

myndigheder. Soklen kunne heller ikke nå at blive færdig.

Thyboforeningen havde satset på den 21. juli 1946, men en måned før måtte *Thyboen* udkomme som ekstranummer for at aflyse arrangementet. For at råde bod på skaden blev den færdige Madonna udstillet hos bronzezøber Rasmussen i Rådmandsstræde i København, hvor man kunne besøge hende hver dag i perioden 7.-14. juli. Her er hun formentlig blevet stående, indtil Thybofonden d. 19. maj 1947 besluttede snarest at sende hende med jernbane til Thisted. Da hun blev stillet op ved kirken, rundede de indkomne støttebidrag lige

Gipsmodellen af Madonna opstillet i bibliotekets forhal. Trykt efter forsiden på bibliotekets beretning for året 1948-49.

akkurat 5.000 kr. I den forbindelse skal det bemærkes, at Thisted byråd påtog sig udgifterne ved opstillingen, herunder soklen.

Af tekniske årsager blev Madonna først støbt i en gipsudgave, som er anvendt til udformningen af støbeformen. Den sidste, forfinede forarbejdning er sket i gipsen. Lag på lag kunne lægges på og skrubes af over en længere periode.

Gipsudgaven af Madonna blev i 1947 overdraget til Thisted Bibliotek, hvor den i mange år kunne ses i forhallen. I 1983 blev den sat ned i kælderen for at beskytte den mod yderligere slidtage, idet udsatte dele som fingrene allerede var beskadiget. Da biblioteket i 1989 inddrog underetagen til publikum, blev gipsfiguren overdraget til museet, som fik den anbragt i den gamle toldbod. Herfra blev den i 1996 hentet op i rådhuset på Store Torv, hvor der

var en udstilling med gamle Thisted-drenge, og altså også Johan Galster. I forbindelse med renoveringen af rådhuset blev figuren i 2008 flyttet til museets magasin i Vang, hvor den lever en stille og beskyttet tilværelse.

Svend Sørensen

Født 1949. Lærereksamen 1973. Siden 1976 museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Michael Vandet

Født 1959. Museumsassistent ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder

Johan Galster: Barn i Thisted og Hansted, Jul i Thy 1982.

Knud Sørensen: Om Galster og hans forlag, Historisk Årbog 2008.

Protokoller fra Thyboforeningen og Thybofonden. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Thyboforeningens blad *Thyboen*.

Thisted Amts Tidende, Thisted Amtsavis, Thisted Socialdemokrat.

Citaterne er gengivet i moderne retskrivning.

Fra museets arkæologiske arbejdsmark

af Anne-Louise Haack Olsen

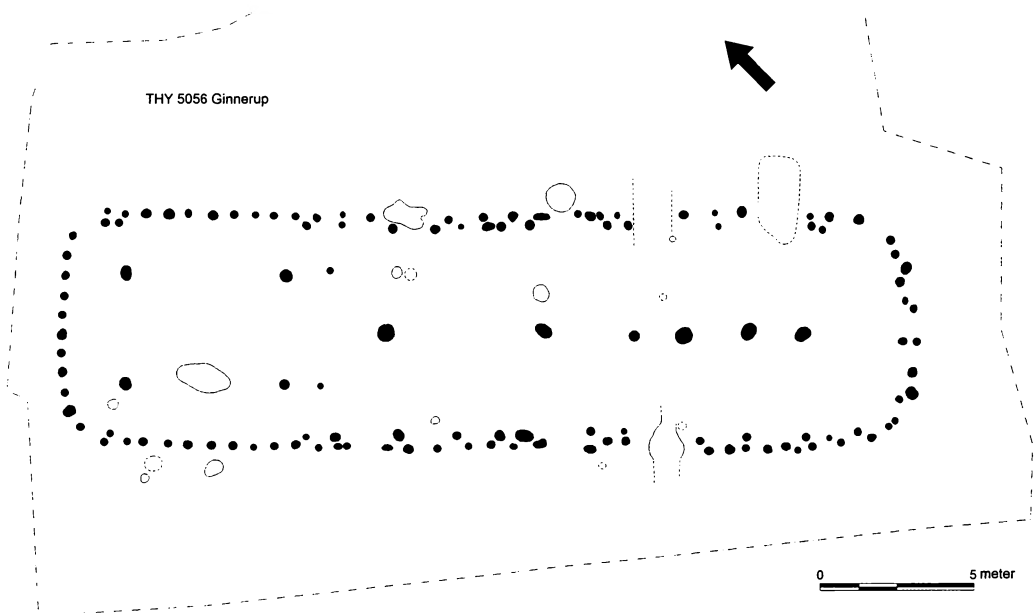
Artiklen omtaler de vigtigste arkæologiske undersøgelser, som Museet for Thy og Vester Hanherred har foretaget i 2008 og første halvår af 2009. Der har især været tale om flere store udgravninger af bopladser med velbevarede hustomter fra bronzealderen og fra middelalderen, som kan være med til at belyse levevilkårene for den tids thyboer, men der er også fremkommet spændende gravfund fra bronze- og jernalder. Endelig er der af amatører med metaldetektor fundet et stort antal fine metalfund fra både oldtid og middelalder.

Ginnerup i Sydthy er et velkendt stednavn i arkæologien på grund af de berømte fund af huse fra tiden omkring Kristi Fødsel, som blev udgravet af Nationalmuseet i 1920'erne og 1930'erne. De nyeste fund fra Ginnerup er imidlertid fra bronzealderen og omkring 1000 år ældre end jernalderhusene.

I et område ved Ginnerupgård, der er udlagt som grusgravningsområde, undersøgte museet i 2007 og 2008 spor efter mindst fem

huse fra bronzealderen. Især det ene hus var noget ud over det sædvanlige. Det har været ca. 27 m langt og 7 m bredt, dvs. med 180-190 m² under tag.

Sporene efter stolperne i væggene og efter de indre stolper, der bar taget, kunne tydeligt ses. I østenden var taget båret af en enkelt række stolper, placeret i husets midterakse, mens der i vestenden var to parallelle rækker tagstolper.

Plan over huset med to former for tagkonstruktion.

Konstruktionen med én række tagstolper var den almindelige i huse fra yngre stenalder og den allertidligste bronzealder, herefter går man over til at have to rækker tagstolper, hvorved man får mere fri gulvplads midt i huset. Denne løsning holder sig i flere tusind år, helt op i middelalderen. Huset ved Ginnerupgård er således en overgangsform, der forener begge konstruktionsmåder. Det er måske ikke tilfældigt, at den nye, »moderne« konstruktion er brugt i vestenden, hvor beboelsen lå, mens den mere »gammeldags« løsning er benyttet i østenden, der formentlig blev brugt til lade m.m.

Tæt ved huset lå resterne af en gravhøj fra bronzealderen. Den er for mange år siden blevet udjævnet og har siden været dyrket, men da gravemaskinen fjernede overjorden i en bane tværs over højen, dukkede dækstenen af en urørt grav op kun få cm under pløjelaget. Under stenen lå en lille stenkiste, der målte 60 x 30 cm indvendig. Den indeholdt brændte knogler af et menneske, indhyllet i et stykke stof. På grund af stoffets skrøbelige tilstand blev det hele taget op i en klump af medarbejdere fra Museernes Bevaringscenter i

Skive, hvor fundet stadig er under behandling. Graven var anlagt oven i resterne af ligbålet, hvor den døde var brændt. Graven er formentlig nogle år yngre end »overgangshuset«, men den døde kan udmærket have boet i et af de andre huse, der blev udgravet på bopladsen. Højen er senere udvidet i forbindelse med endnu en begravelse, og i yngre bronzealder er en tredje grav anlagt i den eksisterende høj. Uden for gravhøjen blev der fundet fine, brolagte stier, der kendes fra andre gravhøje i Thy. De er et par hundrede år yngre end kisten med de brændte knogler, men kan have været brugt ved ceremonier i forbindelse med senere gravlæggelser i højen.

Noget lignende fandtes i kanten af nabhøjen mod syd, som kun er delvis udgravet. Her fandtes tre grave fra yngre bronzealder, liggende tæt sammen i østkanten af højen, og ud for dem var der svage rester af samme type brolægning som ved den første høj. I de tre grave fandtes fine gravgaver – bl.a. en pincet, to rageknive og en dobbeltknap af bronze. Den grav, der oprindeligt var årsag til, at denne høj blev opført, er endnu ikke undersøgt.

Lille urørt stenkiste med dæksten afdækket lige under pløjelaget.

Pincet af bronze afdækket sammen med brændte knogler i en grav fra yngre bronzealder (ca. 900 f.Kr.)

Den sydlige del af gravhøjen med brolagte stier, fotograferet fra lift.

Kallerup

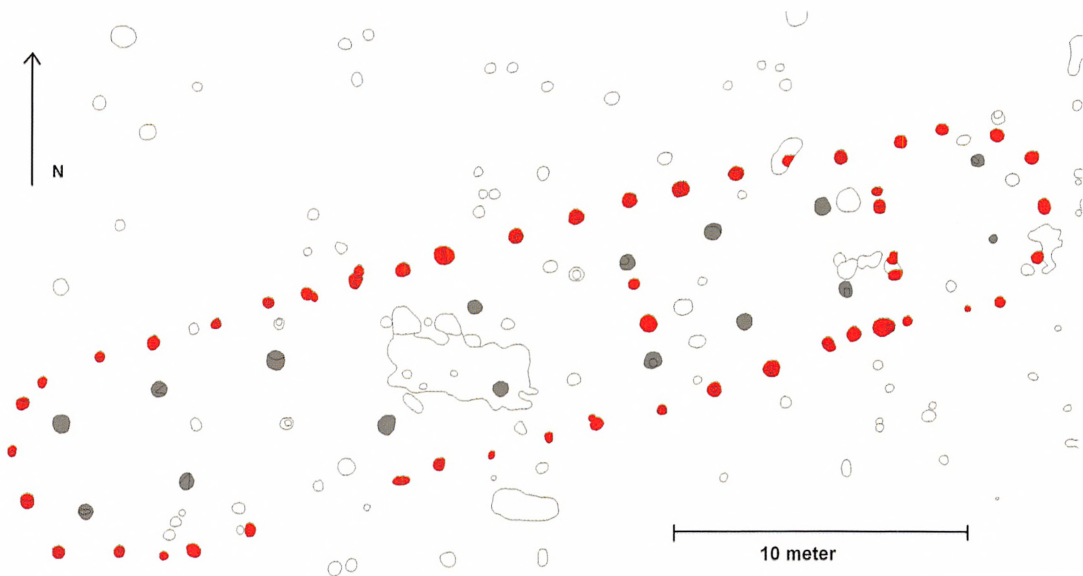
Ved Kallerup i Midtthly er der i forbindelse med en anden grusgrav undersøgt en hustomt af typen med kun én række tagbærende stolper i husets midterakse, svarende til den østlige del af huset ved Ginnerup, der er omtalt ovenfor. Huset ved Kallerup har været 23,5 m langt og 6,3 m bredt, dvs. på omkring 150 m². Årsagen til, at der ofte findes huse i forbindelse med grusgravning, er den enkle, at bronzealderfolkene foretrak at lægge deres huse på højtliggende steder med godt udsyn, og gerne på en gruset og sandet undergrund, der drænedede godt – dvs. de samme steder, hvor der i dag graves grus.

Vestermark i Tilsted

Det var dog ikke grusgravning, der gav anledning til fundet af Thy's hidtil længste hus fra bronzealderen. Ved gården Vestermark i

Tilsted skulle der opføres en stor stald, og i denne forbindelse blev det konstateret, at stedet havde været beboet for over 3000 år siden, i ældre bronzealder. Der blev fundet sporene af Thy's hidtil længste bronzealderhus, dateret ved kulstof 14-analyse til ca. 1400 f. Kr. Det var et anseligt hus på 36 m's længde med en bredde på 7 m og et areal på 250 m².

Også materialerne var usædvanlige i en Thy-sammenhæng: Væggene var sat af store stolper med 2 m's afstand, hvorimellem der formentlig har været fyldt ud med vandretliggende tømmer i en bulvægskonstruktion. Denne konstruktion medfører et langt større forbrug af bygningstømmer end den, der ses i husene ved Ginnerup og Kallerup og ved de allerfleste andre bronzealderhuse i Thy. De havde mindre og mere tætsiddende vægstolper, hvorimellem der sandsynligvis har været fletværk og lerklining. De lerklinede fletværkssvægge er den helt dominerende vægform i Thy i bronzealderen,

Plan over stolpehullerne i det store hus fra Vestermark.

hvilket uden tvivl hænger sammen med, at landsdelen kun havde lidt skov på denne tid. Det må have krævet både ressourcer og indflydelse at bygge sig et stort, solidt langhus af træ som det ved Vestermark.

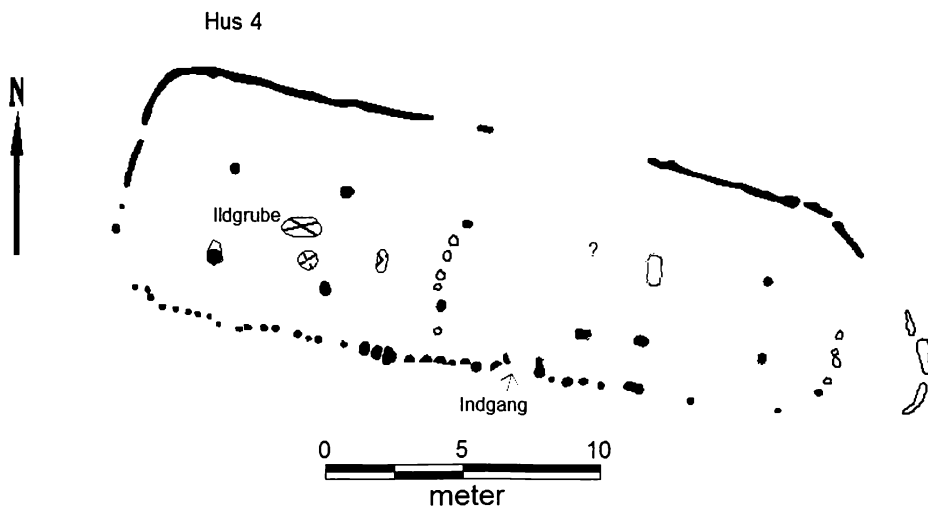
I samme område fandtes også en lille samling huse fra den tidlige jernalder – omkring 300 f. Kr. Nu er der ikke længere tale om imponerende langhuse i dyre materialer, men om ret små huse med vægge af græstørv, kun 8-14 m lange med stald i østenden.

Neddybet stald i østenden af et lille jernalderhus, set fra øst. Gulvet er omhyggeligt brolagt.

Vestergårdsvej i Fårtoft – en fortsat fortælling

I Historisk Årbog fra 2007 omtales udgravningen af en bronzealdergård i Fårtoft med et meget velbevaret hus og en indhegning, der tolkes som en dyrefold. Den blev undersøgt i forbindelse med en udstykning af byggegrunde i Thisted's østlige udkant. I 2009 blev der igen forberedt udstykning af byggegrunde, og også denne gang havde bronzealderfolkene været der først. Der blev udgravet rester af 4 huse, der dog ikke alle har ligget der på samme tid. To af husene var typiske, velbevarede bronzealderhuse med tætstillede vægstolper og to rækker tagstolper inde i huset. Ved det ene hus er tagstolperne anbragt usymmetrisk:

Plan over det »skæve« hus i Fårtoft. Uden for østgavlen sås mørke aftegninger, hvis oprindelse er ukendt.

Der er længere fra den nordlige række ind til nordvæggen, end fra den sydlige række ind til sydvæggen.

Det kunne se ud, som bronzealdertømren ikke har kunnet sit kram, men nøjagtig den samme skævhed ses i et hus, der udgravet ved Bjerre Enge ca. 13 km længere mod nord, i nærheden af flyvepladsen. Så måske er skævheden helt bevidst, og de to huse tilhører en særlig undertype. Det er ikke første gang, to huse fra vidt adskilte lokaliteter har vist sig at have nøjagtig ens grundplaner. Der må have været faste regler og mål for byggeriet, måske endda omvarende »håndværkere«?

De nye bronzealderhuse ved Vestergårdsvej er ikke blot fire nye eksemplarer i museets samling af oldtidshuse. De udgør den nyeste del af et helt bebyggelsesområde fra oldtiden, som gradvis kommer for dagen i Thistedes østlige udkant i takt med, at den moderne by vokser hen over den 3000 år gamle oldtidsbebyggelse. Siden 1997 har der med jævne mellemrum været foretaget arkæologiske undersøgelser i dette område, og i øjeblikket er et areal på

19 ha undersøgt syd for Sennelsvej ned mod Limfjordskysten.

Området har ligget hen som dyrket mark eller overdrev lige fra bronzealderen til i dag,

Billede fra udgravningen i 2009. I baggrunden ses Eshøj. Hullerne i forgrunden er gennemskårne stolpehuller i vestgavlen af et af husene.

og sporene af oldtidshusene er næsten uforstyrrede af senere anlæg. Der tegner sig et tydeligt billede af spredtliggende huse fordelt over området. I slutningen af bronzealderen er der muligvis en vis koncentration af bebyggelsen, som kan være den spæde begyndelse til en egentlig landsby, men så holder bebyggelsen i området pludselig op. Mellem Limfjordskysten og Sennelsvej er der ikke fundet et eneste hus, der er yngre end ca. 500 f.Kr., dvs. den allerældste jernalder. Til gengæld ligger der på nordsiden af Sennelsvej små klynger af huse fra tiden 2-400 f.Kr., men ikke et eneste bronzealderhus. Man er åbenbart flyttet længere ind i landet, væk fra fjorden – måske på grund af mere urolige tider?

Sjørring

Sjørring er en af de vigtigste lokaliteter i Thy fra vikingetid og middelalder. Her kendes en af områdets få runesten (nu i Vang kirke) og en af de flottest udsmykkede kirker samt ikke mindst det imponerende voldsted. Gennem

de sidste 20-25 år har der adskillige gange været foretaget udgravninger i Sjørring, dels på vestsiden af Vorupørvej, ud mod det der for 1000 år siden var bredden af en stor sø, og dels i den sydøstlige del af byen i forbindelse med anlæggelsen af et nyt parcelhusområde omkring børnehaven.

I 2008 og 2009 er der foretaget udgravninger i begge områder, men for første gang også midt imellem, tæt sydøst for kirken.

Udgravninger ved Sjørringvold Efterskole

I forbindelse med opførelsen af en ny værkstedbygning m.m. ved Sjørringvold Efterskole er der på vestsiden af Vorupørvej udgravet et område med grøfter og store gruber med varmpåvirkede sten samt muligvis rester af en smedje. Det hele stammer sandsynligvis fra vikingetiden.

Lige i nærheden blev i 1990'erne, ved opførelsen af en ny elevfløj til den daværende højskole, fundet en del af en buet langvæg fra et

Udgravningsfelt i 2008, lige syd for efterskolens nye værkstedbygning. Set fra nord.

Det store bronzealderhus ved Frejasvej. Den ene halvdel af alle stolpehullerne er gravet væk, og indgange samt de stolper, der bar taget, er markeret ved brændestykker.

vikingetidshus. De nyfundne anlæg kan høre til samme vikingetidsgård – og hvem ved, om ikke Ømunde, Åsa og Finulv, der alle er omtalt på runestenen fra Sjørring, kan have haft deres gang her? Lidt nordligere er der op mod Bakkevej fundet rester af arbejdshytter med nedgravet gulv, også fra vikingetid.

Udgravninger ved Frejasvej

Ved parcelhusområdet Frejasvej syd for børnehaven, lige bagved den tidligere Tinggård, er der dels fundet velbevarede huse fra middelalderen, men også spor efter store huse med stolpevægge fra bronzealderen. Bronzealderhusene omfatter både den meget tidlige type med en enkelt række tagstolper langs husets midte - de såkaldte sulehuse, der også blev fundet ved Kallerup – og det »klassiske« bronzealderhus med to rækker tagstolper ned gennem huset. Det største af husene dækkede ca. 200 m² og var således noget mindre end huset fra Vestermark.

Ovn i et af tørvevægshusene ved Frejasvej. Den brede lerbræmme er det nederste af ovnkuplen, der omgiver selve ovnrummet, hvor nogle sten stikker op. De lå under ovnens lerbund og fungerede som varmelager sammen med den tykke ovnkuppel.

I et af tørvevægshusene var et lerkar nedgravet i gulvet lige inden for døren.

Det vigtigste i dette område er dog husene fra den ældre del af middelalderen. Ikke fordi de er specielt imponerende, men fordi gulvlagene her er bevarede i modsætning til bronzealderhusene, hvor som regel kun mærkerne efter stolperne er tilbage.

Middelalderhusene var kun 3-4 m brede indvendig, dækkende et areal på mellem ca. 30 og 60 m². De var bygget med vægge af græstørv og gulv af stampet ler og har næsten alle en solidt bygget ovn med lerkuppel. I væggene kunne de enkelte tørv skelnes i op til tre skifter, og i de bevarede gulvlag fandtes genstande fra dagligdagen – kvindernes tenvægte fra håndtenen, hvæssesten, jernknive, skår af lerkar m.m. Uden for et af husene blev der for første gang i Thy fundet importeret keramik af såkaldt Pingsdorf-type, der stammer fra Nordtyskland. Et andet hus viste spor efter, at en bronze-

støber havde arbejdet der. Et tredje var brændt ned i middelalderen, men rummede hverken ovn eller andre tegn på beboelse. Måske har vi her for første gang fundet en lade eller en anden form for økonomibygning.

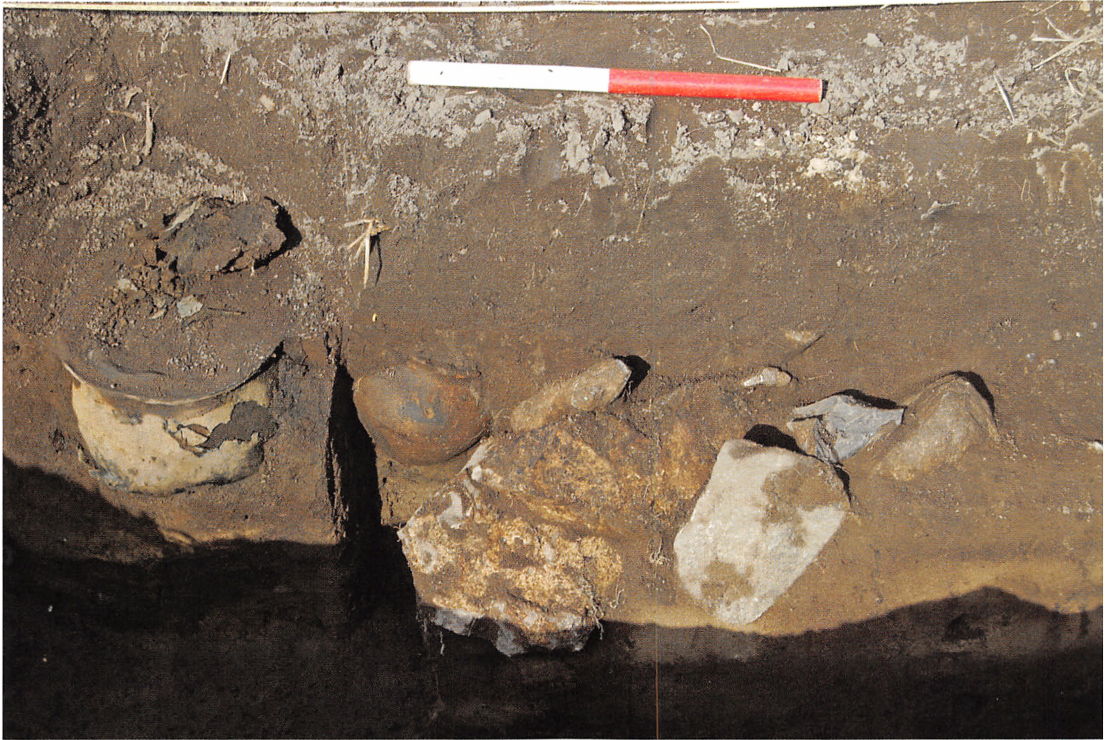
Et stort antal jordprøver fra husene er i færd med at blive analyseret og vil forhåbentlig kunne fortælle mere om middelalderfolkens dagligdag i Sjørring.

Enderne mødes ved kirken

I 2008 blev der for første gang gravet i området mellem Frejasvej og Vorupørvej. Kirkegården skal have ny værkstedbygning i haven til det gamle gartneri lige uden for kirkegårdsdiget, og i en søgegrøft blev der fundet tykke jordlag med bebyggelsesspor. Udgravningen af området er endnu ikke afsluttet, men allerede nu kan det ses, at der i den gamle have findes rester af både middelalderens tørvehuse med ovne som ved Frejasvej, og nedenunder dem ses rester af nedgravede arbejdsdytter m.m. fra vikingetid af samme type, som tidligere er fundet vest for Vorupørvej. Der er bl.a. fundet en del af et bidsel af jern samt skår af klæberstensgryder, som blev importeret fra Norge. Man skal uden tvivl forestille sig, at hele området mellem Vorupørvej og Frejasvej har været bebygget, men kun ved specielle lejligheder kan man få et kig ned i de gamle kulturlag – f.eks. i forbindelse med byggeri, ledningsarbejder o. lign.

Fund med metaldetektor

I de senere år har Thy fået en stor og aktiv forening af amatører, der med metaldetektoren har fundet ting i den thylandske muld, som vi tidligere kun kunne drømme om. Der er fund fra kendte lokaliteter som området omkring Vestervig kirke, men også hidtil upåagtede steder som Nors og Øster og Vester Vandet har vist sig et rumme sjældne og fine fund.

Snit gennem graven. Til venstre i billedet ses det importerede romerske bronzekar, der blev fundet med detektoren. Lige til højre for bronzekarret stikker et lerkar ud af profilen.

De fleste af metalfundene er enkeltstykker fra yngre jernalder, vikingetid og middelalder, mens enkelte stammer helt tilbage fra romersk jernalder.

Helt ud over det sædvanlige var fundet af en våbengrav fra yngre romersk jernalder ved Øster Vandet med bl.a. sværd, lanse og skjoldbule af jern samt ikke mindst en importeret romersk bronzekedel med jernhank. Det var kedlen, hvis udslag i detektoren røbede gravens tilstedeværelse lige under pløjelaget. Grave fra romersk jernalder af denne kaliber er meget sjældne i Thy, og graven fra Øster Vandet er en kærkommen tilvækst til samlingen. De optagne præparater med genstandene skal konserveres på Nationalmuseet, men på et senere tidspunkt vil fundet forhåbentlig kunne ses på Museet for Thy og Vester Hanherred.

Der var signal fra metaldetektoren. Det kan være en tinknap fra 1800-tallet eller et vikingesmykke.

Der kan man i efterår og vinter 2009/2010 se mange af de andre metalfund, der er gjort med metaldetektor gennem de senere år. Kun tre skal nævnes her, men udstillingen rummer mange fine og sjældne fund:

Guldmønt fra Vestervig slået under kejser Nero. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen

Lille forgyldt bronzehoved med øjne af rav. Fundet ved Øster Vandet. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

Hængesmykke af forgyldt sølv. En kopi blev foræret til dronningen under hendes besøg på museet. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.

1. En guldmønt slået under kejser Nero, der regerede i Rom 54-68 e. Kr., fundet ved Vestervig. En næsten tilsvarende mønt blev i 1930'erne fundet under gulvet i et jernalderhus i Ginnerup.
2. Et lille ansigt af forgyldt bronze med øjne indlagt med rav, fundet ved Øster Vandet. Det lille hoved er fyldt ud med bly og har muligvis været et vægtlod. Det er fremstillet i Irland eller Northumbria i det nordlige England og stammer fra 700-tallet.
3. Et hængesmykke af forgyldt sølv udsmykket med såkaldte gribedyr. Dette stykke stammer fra vikingetiden og er antagelig lavet herhjemme.

Anne-Louise Haack Olsen
Født 1951. Cand. mag. i forhistorisk arkæologi og etnologi. Arkæolog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Sundby Sø

af Henrik Schjødt Kristensen

I sidste halvdel af 1800-tallet blev der over hele landet gennemført mange af afvandingsprojekter med betydelige tilskud fra staten. Formålet var at udvide landets dyrkbare areal – »hvad udad tabes, skal indad vindes«. I de senere år er udviklingen gået i modsat retning med reablering af en række naturområder, således også i Thy med reableringen af Sundby Sø.

Sundby Sø ligger nord for byen Vilsund i Thy, i dalsænkningen mellem Skjoldborg i vest og Ås i øst.

Sundby Å har udløb til Limfjorden ved Vilsund og afvander et opland på 2433 ha. Åen løber i bunden af en dal, som ligger mellem to

langstrakte bakkekammer ved Skjoldborg og Ås. Bakkerne er randmoræner skabt under istiden.

Dalen har været meget dybere, end den er i dag, og Limfjorden har gået ind i den nederste del. Det har således været muligt at sejle ind i fjordarmen. Fund i den sydlige del af området vidner om bosættelse, fiskeri og muslingefangst.

Efterhånden er den dybe dal fyldt op med ferskvandsaflejringer, og strandvolde har med tiden afsnøret fjordarmen ude ved Limfjorden, så der i stedet er opstået et fugtigt område med en mindre ferskvandssø. Den naturlige ferskvandssøs udstrækning anslås til at være ca. 9 ha.

Afvandingen

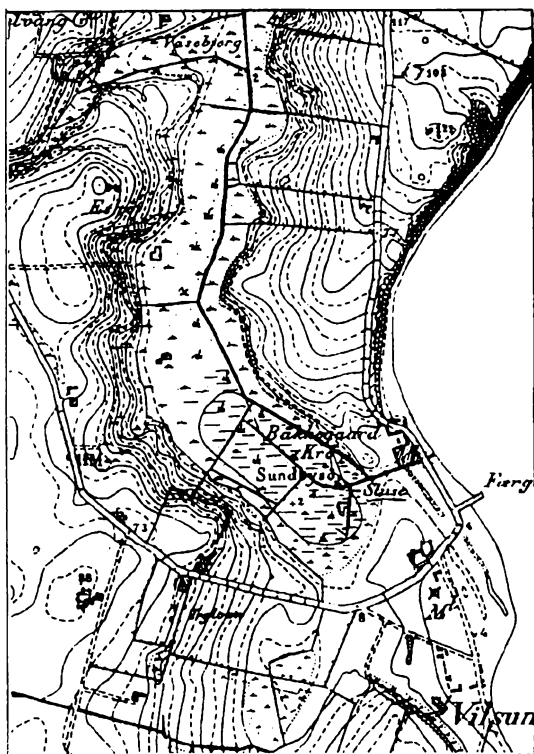
Vi mennesker har en dybt liggende trang til bestandig at forsøge at »forbedre« forholdene for vores livs opretholdelse. Hele det danske kulturlandskab vidner om dette.

Som alle andre steder i Danmark forsøgte man at forbedre dyrkningsbetingelser gennem afvandning.

Af kortet, på næste side, fremgår det, at man allerede før 1882 havde udrettet, flyttet og formentlig uddybet åen og opsat en sluse ved åudløbet. Kampen mod vandet var i gang.

Oversigtskort, Kort og Matrikelstyrelsen.

Kort ca. 1882, Kort og Matrikelstyrelsen.

Målet var at skabe mest mulig dyrkbar landbrugsjord, og det var en øvelse, som man blev rigtig god til i Danmark. Utallige afvandingsprojekter i perioden 1800-1960 over hele landet vidner herom.

Midlerne var omlægning af åen, opbygning af diger, etablering af sluser, dræning og ikke mindst pumpning. Kolossale jordmængder er blevet flyttet, kilometervis af rørledninger og dræn er nedgravet, og ufattelige mængder vand er blevet flyttet med pumper.

Betydelige tilskud fra staten til projekterne virkede som katalysator. Så sent som i 1950'erne blev der givet betydeligt tilskud til digeudvidelser i Sundby området.

Pumpelag

Arbejdet organiseres gennem pumpelag - en sammenslutning af lodsejere, der har jord i afvandingsområdet. De er organiseret som en forening med formand, kasserer, generalforsamling mv.

Den inddigede Sundby Å og det gunstigt afvandede område til venstre. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

Ditte Svendsen, Skov- og Naturstyrelsen, Thy, og de to afgående og sidste formænd for pumpelagene, Kristian Haaning og Robert Lyhne den 18-09-2008, hvor pumpen endegyldigt blev slukket.

Pumpelaget står for ansøgninger om tilladelser til at ændre vandløbet og ikke mindst den løbende vedligeholdelse og drift af alle anlæg.

I projektområdet var der to pumpelag nemlig Sundby Pumpelag mod syd (formand Kristian Haaning) og Tagkær Pumpelag mod nord (formand Robert Lyhne).

Afvandingen lykkedes delvis, og flere arealer kunne udnyttes til landbrug.

Tagkær Pumpelag lå øverst oppe af vandløbet og kunne fungere nogenlunde tilfredsstillende, mens Sundby Pumpelag havde jorden i den lave del.

Et problem, man nok ikke helt havde taget højde for i afvandsprojekterne, var sætning.

Når jord, der tidligere har ligget under vand, drænes, så luft kan komme til, »forbrænder« tørvlaget.

Det medfører, at jorden ganske langsomt sætter sig. På den måde kan jorden synke 1-2 m over tid, og det har fatale følger for drænenes effektivitet.

Det viste sig mere end svært at få en fornuftig landbrugsdrift på de afvandede arealer. Udgifter til vedligeholdelse af diger, tilsyn med pumper og den evige udgift til strøm til pumperne medførte, at pumpelaget i september 1989 tog initiativ til at undersøge mulighederne for at retablere Sundby Sø. Det blev startskuddet til naturprojektet, som skulle vise sig at vare 20 år.

Naturprojektet

Normalt taler man op et naturgenopretningsprojekt, men i de fleste tilfælde er det misvisende, da projektet sjældent fører et område tilbage til »oprindelig natur«, hvad det så end

er. Der altså tale om et projekt, der laver ny natur.

Formålet har været at skabe et naturområde med gode livsbetingelser for planter, dyr, fugle og fisk og med gode muligheder for naturoplevelser og friluftsliv samt at nedbringe tilførslen af næringsstof til Limfjorden og herved forbedre vandmiljøet.

Projektområdet er på 90 ha og den genskabte sø er på 45 ha.

For at et sådant projekt kan gennemføres, er der mange ting, der skal findes en løsning på. I det følgende nævnes nogle af dem, som gav de største udfordringer. Som det fremgår af ovenstående var Sundby Pumpelag »moden« til nedlæggelse, mens der i Tagkær stadig var jord i omdrift, hvilket gav større modstand mod projektet her.

Arealerhvervelse og nedlæggelse af pumpelag

I Sundby kunne jorden erhverves i ren handel, og pumpelaget havde selv taget initiativ til nedlæggelse. I Tagkær var sagen en anden. Lodsejerne her kom senere med i projektet,

havde ikke født idéen, og der var flere ejendomme, som var afhængige af jorden i projektområdet. Et par lodsejere var grundlæggende imod projektet og benyttede de muligheder, de havde for at forsøge at stoppe projektet. Et minimumskrav for at gå med var, at der kunne findes en fornuftig løsning på ejendommens jordtilliggende. Det kunne kun ske gennem erstatningsjord og jordfordeling. Men det var vanskeligt at finde erstatningsjord, fordi den skulle findes indenfor den geografiske ramme, der var bestemt af Åsvej og hovedvej A11. Det blev til et minutiøst puslespil.

Efterhånden lykkedes det at opkøbe tilstrækkelig jord, og staten kom herved også til at være lodsejer i pumpelaget. Der kunne ikke opnås enighed om at nedlægge pumpelaget – lodsejerne var delte i spørgsmålet – og som noget helt usædvanligt måtte man skride til en afstemning, som afgjorde sagen.

Sikring af eksisterende ejendomme

Når et landområde igennem mange år har været afvandet ved pumpning og altså kunstig

Første spadestik til diget ved Vildsund. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

Fundamentet til diget. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

sænket grundvandstand, skal man være forberedt på, at naboer til områderne tror, at det er den naturlige tilstand. Det giver så problemer, når vælger at stoppe pumperne og endda i dette tilfælde vælger at øge vandspejlet 0,35 cm i forhold til det naturlige.

Den nye stryg, som er det nye afløb fra søen, indvies. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

Visse bygninger, el-ledninger, telefonledninger og en naturgasledning er gennem tiden placeret direkte i det pumpede område eller tæt derpå.

Eksempelvis ligger gasledningen tværs igennem området, men gasselskabet er ikke med-

Den helt nye sø set fra bakken ved Søbjerggård. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

Sundby Sø snor sig gennem landskabet. Set fra Skredbakke ved Sønder Skjoldborg.

Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

Den gråstrubede lappedykker og blishønen har indtaget de nye besiddelser. Foto: Henrik Schjødt Kristensen.

lem af pumpelaget og bidrager derfor heller ikke til pumpelagets drift. Alligevel forlangte naturgasselskabet, at staten skulle betale for en omlægning af gasledningen, hvis vi valgte at stoppe pumpen. Det ville jo sige, at der skulle pumpes lige så længe gasledningen var der, uden at ledningsejeren bidrog. Det ville koste mange millioner kroner at lægge ledningen om, og sagen blev principiel og endte hos kammeradvokaten. Sagen endte i et forlig, og gasledningen kunne blive liggende.

Haaning A/S i Vildsund havde jord i pumpelaget og var medlem heraf. Virksomheden var gennem tiden vokset fra at være en almindelig tømrervirksomhed til at være en industrivirksomhed, der producerede pølsevogne og større pavilloner. De havde løbende udbygget deres fabriksbygninger ved at fylde op ud i det pumpede areal og udnyttede de laveste partier til lagerplads.

Virksomheden skulle gerne kunne fortsætte, selvom der nu skulle laves en sø. Altså blev der

projekteret et dige hele vejen uden om ejendommen. Undersøgelser af bundforholdene, der hvor diget skulle ligge, viste imidlertid, at der var 14-15 m ned til fast bund, og da et dige består af mange tusinde tons ler, mente sagkunds-kaben ikke, det var en god løsning.

Forskellige alternative muligheder blev undersøgt. Løsningen blev, at staten erhvervede hele Haaning A/S's ejendom. Haaning A/S kunne så gennemføre deres planer om at samle virksomheden på Mors, og vi kunne nedrive bygninger og flytte diget længere ind »på land«, hvor der er mere stabile forhold.

Den sidste udfordring, jeg vil nævne, er det, der med et moderne ord hedder timing. Det er for eksempel ikke sikkert, at der i et givet finansår er plads i bevillingerne til at udføre projektet, selv om der var sket »gennembrud« på nogle af de praktiske problemer. Eksempelvis måtte Sundby Sø projektet træde lidt i baggrunden, mens Skjern Å projektet blev gennemført.

Fremtiden

Projektet har stillet store krav til tålmodigheden hos alle involverede og hos borgerne omkring det.

Vi må så håbe, at projektet lever op til formålet - mere let tilgængelig natur for borgerne og et forbedret vandmiljø for Limfjorden.

Henrik Schjødt Kristensen
Født 1950. Skov- og landskabsingeniør 1975. Derefter ansat ved forskellige statskovdistrikter. Siden 1983 klitplantør under Skov- og Naturstyrelsen, Thy.

Haretaavl – hund efter hare som brætspil

af Peter Michaelsen

Artiklen beskriver forskellige gamle brætspil, først og fremmest spillet »haretaavl« eller »hund efter hare«, som i forskellige varianter har været kendt også i Thy og Vester Hanherred i sidste halvdel af 1800-tallet, ja, måske endnu længere tilbage. Artikelforfatterens meget grundige undersøgelser viser også, at spillet med sikkerhed har været spillet i Riga i 1200-tallet, men at det sandsynligvis allerede i oldtiden har været kendt i Middelhavsområdet.

Da jeg for en del år siden ledte efter oplysninger om spillet *daldøs* fra Thy¹, stødte jeg i H. F. Feilbergs *Ordbog over jyske Almuesmål* I-IV (1886-1914), på ordet *haretaavl*. Det betegnede et brætspil, som vist i dag er ukendt for de fleste. Spillet var i hvert fald ukendt for mig, og jeg søgte forgæves efter en beskrivelse af det i forskellige standardværker om spil.

En af Feilbergs kilder meddeler dog lidt flere oplysninger om spillet. I bogen *Spredte trækk af Landbolivet, optegnede i Jysk Mundart*, Kbh. 1891, fortæller lektor ved Ranum Seminarium C. M. C. Kvolsgaard om livet, som det formede sig i Lild sogn i Vester Han Herred cirka 30 år tidligere. Han skildrer meget detaljeret de forskellige skikke og traditioner, som var i brug der på egnen. Også dengang knyttede der sig særlig mange traditioner til juletiden, og en af disse var, at man fordrev tiden med kortspil eller brætspil. Lillejuledag, når alle var færdige med forberedelserne til den forestående højtid, var tiden inde til at spille kort, f.eks. om en tallerkenfuld pebernødder. Kvolsgaard opregner omhyggeligt en snes forskellige kortspil, man brugte dengang. Derefter går han over til at beskrive brætspillene:

»Somme trak også tavl sådan en aften: haretaavl, når tre harer skulde fange en hund, gåsetavl, når atten gæs skulle binde en ræv midt på brættet, og ellers dam og springtaavl

og så radtaavl; kunde man der i få en rendehest i gang, så at man for hvert træk kunde sige: »I min rad! jeg tager lidt for min skade«, og så tage en af den andens brikker, så kunde man være stolt karl.« (Kvolsgaard skriver teksten på den lokale dialekt, gengivet i lydskrift, og tilføjer den nævnte oversættelse til rigsdansk).²

Fem gamle brætspil

De fem brætspil, som Kvolsgaard omtaler i det citerede afsnit: *haretaavl*, *gåsetavl*, *dam*, *springtaavl* og *radtaavl*, har åbenbart nydt en vis popularitet i det vestlige Han Herred omkring 1860.

Damspillet er stadig kendt af de fleste danskere og vældig populært visse steder i udlandet i mange forskellige varianter. Herhjemme dukker navnet første gang op i 1634.³

Springtaavl ved vi derimod næsten intet om. Sidst i 1800-tallet kendte man det stadig i Vendsyssel, og ordet forekommer i flere danske ordbøger fra 1600-tallet til 1900-tallet.⁴ Det har sandsynligvis drejet sig om et dam-lignende spil på et linieret bræt, en spiltype, der er kendt i store dele af verden under mange forskellige navne. *Damspillet* har formodentlig udviklet sig af et sådant spil engang i løbet af middelalderen.⁵

Radtaavl er nok bedre kendt som *mølle*. Dette spil er formodentlig mindst 4000 år

gammelt og har været spillet her i Norden siden vikingetiden.⁶ Navnet *radtavl* (udtalt *råtawl*, *rååtawl* og lign.) har især været brugt i Vendsyssel, Han Herred og Nordvestjylland. I Sydthy dominerer betegnelsen *rad(e)* – udtalt *rå(e)*, mens det i Nordthy anvendes side om side med *radtavl*. Begge ord forekommer spredt i det øvrige Vestjylland. Lignende navne som *rad* og *i-rad* kendes også fra Falster og Møn.

VSO nævner at *mølle* o. 1700 herhjemme var bedre kendt som *radtavl* eller *tavl*. Ældre thyboer vil muligvis også huske et andet navn for spillet, nemlig *nitavl* – i Thy udtalt *niktavl*. *Nitavl* har været et almindeligt dialektnavn for spillet i store dele af Jylland, men kendes dog ikke fra Han Herred, Vendsyssel og Sønderjylland. Fra øerne har man kun spredte optegnelser om dette navn (Vestsjælland, Møn og Langeland).⁷

Gåsetavl, hvor »atten gæs skulle binde en ræv midt på brættet«, har uden tvivl været et såkaldt jagtspil. Denne spiltype kan spores tilbage til middelalderen. I det meste af Europa har man som regel spillet det på et korsformet bræt af forskellig størrelse. Ræven er ofte placeret i midten og de 13 til 30 gæs i den ene side af brættet. Det gælder om for gæssene at spærre ræven inde, så den ikke kan flyttes, og evt. om at besætte et vist antal pladser i den modsatte side af brættet. Spilleren med ræven vinder, hvis dette ikke lykkes. Gæssene må kun flyttes fremad langs linjerne, mens ræven derimod må gå både frem

og tilbage. Desuden har ræven det privilegium, at den må springe over en gås, når der er en tom plads bagved, hvorefter gæsen fjernes og er ude af spillet.⁸

Vi ved desværre ikke meget om, hvad man har kaldt dette spil rundt omkring i Danmark. Dialektforskeren A. C. Skyum (1880-1961) fra Erslev på Mors kendte ligeledes ordet *gåsetavl*,⁹ men andre steder i landet har man kaldt det *ræv* og *gæs*, at trække *rævetavl* eller *at trække i gåsehøve*. Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1843-1929) optegnede beskrivelser af tre forskellige varianter under disse navne med hhv. 30 gæs, 20 høns og 18 gæs som rævens modstandere.¹⁰

Sidstnævnte variant fra Gedved ved Horsens havde altså samme antal gæs som i Kvolsgaards *gåsetavl*.¹¹

Næst efter *springtavl* er *haretavl* det mindst kendte af de fem spil. Spilhistorikere som Willard Fiske og H. J. R. Murray nævner intet om et brætspil, hvor tre brikker har til opgave at fange en enlig brik.¹² Som vi skal se i det følgende, har en række nordiske ordbogsredaktioner dog bevaret oplysninger om spillet, undertiden endog omfattende de væsentligste spilleregler samt et diagram forestillende spillebrættet.

Haretavl i Thy

Der findes ingen nærmere beskrivelse af, hvordan man har spillet *haretavl* i Vester Han Herred. Vi kender antallet af brikker og for-

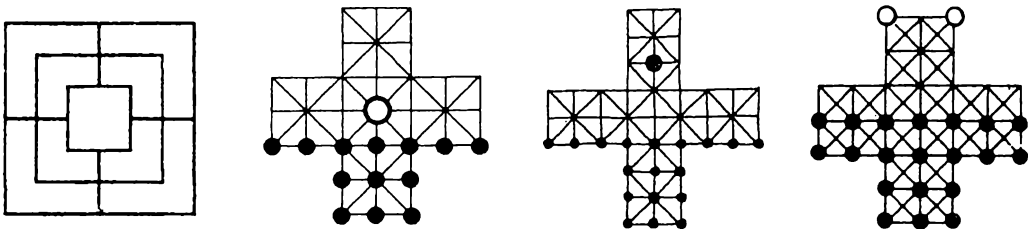

Fig. 1 a, b, c, d Mølle/radtavl og tre varianter af gåsetavl

målet med spillet, men får ingen oplysninger om spillebrættets udseende hos Kvolsgaard.

Fra Thy kendes derimod en lidt mere detaljeret beskrivelse af spillet, som også rummer en interessant figur, der viser, hvordan spillet så ud. Læreren, arkivaren og dialektforskeren Torsten Balle (1900-1979), som boede i Torsted, foretog i årene 1948-1968 en mængde båndoptagelser, som udgør en vigtig kilde til vores viden om Torsted-dialekten og en række andre Thybomål. Af et kartotekskort hos redaktionen af *Jysk Ordbog* fremgår det, at man i Torsted spillede et brætspil ved navn *hund efter hare*. Torsten Balle bringer et diagram med udgangspositionen i spillet og forklarer, at »4 hunde skal fange en hare. Brikkerne må kun flyttes fra et kryds eller hjørne til et andet. Hundene må ikke gå baglæns. Det må haren.«

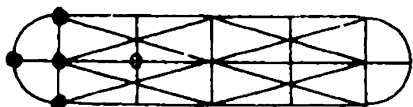

Fig. 2 Hund efter hare fra Thy

Beskrivelsen viser, at der er tale om et spil af samme type som det fra Lild sogn. Dog er der i Thy-varianten en forfølger mere i forhold til brikken, som skal fanges. Det må derfor antages, at man i Lild har brugt et noget mindre bræt end det unikke Thy-bræt med 21 skæringspunkter.

Haretavl i andre egne af Jylland

Ordet *haretavl* kendes ikke kun fra Vester Han Herred, men også fra Vendsyssel,¹³ Mors,¹⁴ Horsens-egnen (Gedved),¹⁵ Ringkøbing-egnen (Holmsland)¹⁶ samt Bjerringbro-egnen (Vindum) mellem Randers og Viborg.¹⁷

Det andet navn for spillet, *hund efter hare*, har vi netop stiftet bekendtskab med. Selv om dette navn måske har været mindst lige

så udbredt som navnet *haretavl*, har jeg valgt sidstnævnte som overskrift. *Hund efter hare* betegnede nemlig også en fangeleg, som intet har med brætspillet at gøre.

Som betegnelse for brætspillet kendes ordet ikke alene fra Thy, men også fra Skt. Olai sogn i Hjørring samt det nærliggende Ugilt sogn. I *Vendsyssel Ordbog II* og *V* (Hjørring 1972 og 1986) nævner dialektforskeren Arne Espegaard (1910-2006), spillet. Han bringer i bd. V et diagram, som viser udgangsstillingen i spillet, og forklarer, at »først flytter A haren en plads frem, B flytter en hund, A flytter igen haren osv, indtil haren er fanget i en af figurens ender«. Kilden til denne beskrivelse var Niels Uggerby, født i Ugilt sogn 1898. Som spilfiguren fra Thy afviger også denne spilfigur med sine 12 spillefelter fra andre kendte figurer til *haretavl*.

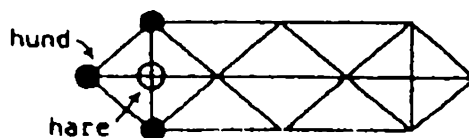

Fig. 3 Hund efter hare fra Vendsyssel

Hvis reglerne skal forstås bogstaveligt, indebærer de, at haren kan fanges i begge ender af brættet, hvilket forudsætter, at hundene også kan gå baglæns.

Computeranalyser, foretaget af den svenske spilforsker Mats Winther, viser, at det i varianten fra Vendsyssel er meget let, ja trivielt for spilleren med hundene at vinde, hvis de må gå baglæns. Hvis de derimod kun må gå fremad, har spilleren med haren alt for let spil. I spillet fra Thy har de fire hunde en for stor fordel i forhold til haren. Læserne kan selv afprøve de to varianter.

Problemet med alle spil, hvor en enkelt brik kæmper mod flere, er at finde den rette balance, så spillet bliver tilpas spændende. Er

det alt for let for den ene part at vinde, mister de fleste snart interessen for spillet.¹⁸

Varianterne fra Thy og Vendsyssel ser ud til at være videreudviklinger af mere enkle spil, som undertiden har en bedre balance mellem hunde og harer. Ikke mindst Thy-spillet har et meget smukt mønster, og man kan forestille sig, at de børn, der har spillet det, har lagt mere vægt på dette end på balancen i spillet.

Det kan være tilfældigt, at netop disse varianter er blevet optegnet af ordbogsredaktionerne. På baggrund af de nævnte diagrammer fra Thy og Vendsyssel er det ikke muligt at sige noget om særlige regionale varianter. Andre varianter kan sagtens have været mere udbredte i de to områder.

I et *haretavl* fra Vindum optræder også 4 hunde og 1 hare som i Torsted, men da der ikke nævnes andet, er det muligt, at spillet her har foregået på et dambræt (en velkendt variant, se nedenfor).

I et *haretavl* fra Gedved, omtalt hos Evald Tang Kristensen, nævnes ligeledes, at man har 4 hunde og 1 hare. Det tilføjes, at »de trækkes efter Stregerne fra Punkt til Punkt, og det gjælder om for Hundene at lukke Haren inde, men de må ikke springe over den.« Et upubliceret diagram i Tang Kristensens arkiv¹⁹ viser et kors-formet bræt med hele 29

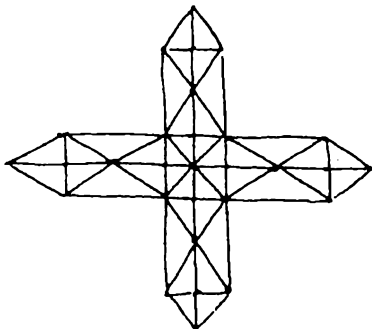

Fig.4 Det korsformede bræt fra Horsens-egnen

punkter. Reglerne er ufuldstændige, men det er nærliggende at tro, at haren ved spillets begyndelse har været placeret i centrum og de fire hunde i enden af en korsarm. Man må desuden antage, at hundene ikke har måttet flytte baglæns.

I samme arkiv findes også et diagram, som illustrerer et *hund efter hare* fra Hesselballe (formodentlig på Århus-egnen).²⁰ Her ses haren i midten af en figur med kun 9 skæringspunkter, omgivet af hunde på tre af fire sider. Det nævnes kort, at det drejer sig om at drive haren op i en af figurens spidser, så den ikke kan røre sig.

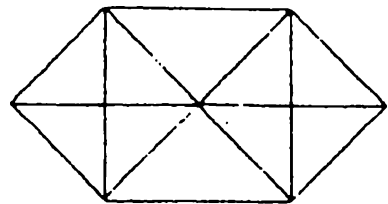

Fig. 5 – Haretavlbrættet med 9 punkter

I modsætning til de tidligere omtalte diagrammer er der her tale om et diagram, som kendes fra andre områder af Danmark samt et enkelt sted i Norge.

I Hornborg sogn ved Horsens kaldte man spillet *rævetavl* og anvendte 3 hunde og 1 ræv. Når hundene var på rad, var ræven fanget. Kombinationen af ræv og hunde kendes også fra et *rævetavl* fra Vellev mellem Viborg og Århus med 1 ræv og 24 hunde.²¹ Sidstnævnte må have været et spil af samme type som det ovennævnte *gåsetavl*.

Haretavl på de danske øer

Fra Dærup ved Flemløse på Vestfyn kendes en kort beskrivelse af *hund efter hare*, spillet på et linieret bræt med 11 punkter.²² Denne figur kendes også fra Norge, Sverige, Letland

og Frankrig, og må dermed siges at være den mest internationale.

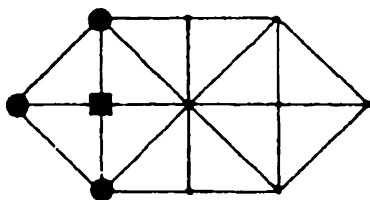

Fig. 6 Haretavlbrættet med 11 punkter

På den lille ø Birkholm i det sydfynske øhav har man også spillet *hund efter hare*, udført på en stiliseret afbildning af øen, hvor tre hunde ad afstukne veje eller strandkanten skal fange haren, der kun kan fanges på særlige lokaliteter. Det vedføjede diagram viser brættet med 9 punkter, men oplysningen om, at haren kan fanges på hele fire steder, giver bedre mening på det lidt større (11-punkters)bræt.²³

I et andet fynsk *hund efter hare* fra Ørsted på Vestfyn omkring 1860, har man udvidet dette bræt til 13 punkter ved at tegne en cirkel rundt om kvadratet med 9 punkter, så der bliver fire steder langs denne cirkel, hvor haren kan spærres inde.²⁴ I praksis viser det sig dog at være umuligt for hundene at fange haren i dette diagram.

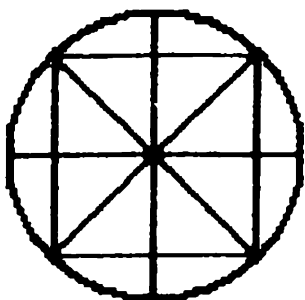

Fig. 7 Det runde bræt fra Fyn

Også på Bornholm har man kendt spillet,

men her under navnet *haratawla*. Andre spil hed på bornholmsk *gázatawla* og *ræwatawla*, svarende til sprogbrugen i Jylland.²⁵ I J. C. S. Espersens *Bornholmsk Ordbog*, redigeret o. 1856, men først udgivet i 1908, finder man opslagsordet *haramölla* som navn »paa en sexkantet, i Triangler inddeelt Figur, som bruges i et Brætspil, der hedder: *ad trökkja harataula*.« Espersen tilføjer: »Man skriver den sædvanlig med Krid paa et Bræt eller Bord; i Stedet for Brikker bruger man gjerne Nøddeskaller, hvoraf den ene Spiller har tre, den anden kun én, som gjennes; den kaldes *harajn*, Haren.« Brættet så ud som vist i fig. 5.

Der er flere vidnesbyrd om, at man på Fyn (Brenderup) og Falster (Gundslev, Horbelev) har spillet *hund efter hare* på et dambræt.²⁶ Denne variant med fire forfølgere på 8x8 felters brættet (eller fem på 10x10-brættet) omtales i en lang række europæiske spillebøger fra midten af 1800-tallet og frem. Den første detaljerede beskrivelse på et nordisk sprog forekommer i en svensk spillebog, trykt i 1878. Her kaldes spillet *varg och får* (ulv og får) eller *mota Olle i grind*.²⁷

Haretavl i gamle danske spillebøger

Fire danske spillebøger fra perioden ca. 1850-1920 bringer korte beskrivelser af *hund efter hare*. Spilfiguren afviger fra bog til bog.

Spillebog for Børn, Kbh. 1853, viser brættet med 11 punkter. *Drengenes egen Bog*, Kbh. 1862 (og 2.udg. 1868), viser samme figur, men uden indvendige diagonaler. Desuden tilføjes det her, at spillet også kan spilles på et dambræt – det ældste kendte belæg for denne variant her i Norden. Da bogen er en oversættelse eller bearbejdelse af en engelsk *Boy's own Book*, bygger beskrivelsen muligvis på en engelsk tradition.²⁸

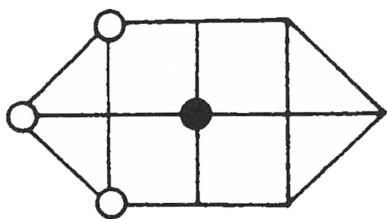

Fig. 8 Et engelsk spillebræt?

I sin *Illustreret Legebog*, Kbh. 1904, nævner Anna Erslev, efter en beskrivelse af *Ulv og Faar*, som er *haretavl* på dambrættet, at man bruger mølletegningen til *hund efter hare* med 3 hunde på de nederste punkter og 1 hare, som selv må vælge sin plads. Sidstnævnte variant nævnes ikke i andre ældre kilder, og skyldes formodentlig en misforståelse.²⁹

I *Hjemmenes egen Legebog*, Kbh. 1921, vises figuren med 9 punkter.³⁰

Spillet alder i Danmark

Vi kan konkludere, at brætspillet *haretavl* har været kendt i vidt forskellige egne af landet så tidligt som omkring 1860.

Vi kender ikke den anonyme forfatter til *Spillebog for Børn* eller dennes kilder, men spillet må antages at have være rimelig kendt i 1853, siden det blev optaget i bogen.

På samme tid vælger J. C. S. Espersen (1812-1859) at omtale spillet i *Bornholmsk Ordbog*, og både Kvolsgaards erindring om dette og andre brætspil fra Lild sogn i Vester Han Herred og fynboen Mikkel Kristiansens erindring om *hyvn ætter hare* fra Ørsted sogn rækker tilbage til tiden omkring 1860.

Den ældste sikre omtale af spillet på dansk forekommer i VSO, bd.2, trykt i 1802. Her hedder det om *haretavl*, at ordet betegner »et slags Dragtav, hvor den ene spillende har kun én Brikke, den anden derimod flere, hvormed han skal søge at binde hans ene Brikke.«

Det er meget tænkeligt, at ordet *harespil* fra Mathias Moths uudgivne ordbog fra omkring 1700 refererer til samme spil.³¹ I så fald har spillet mere end 300 år på bagen herhjemme.

Haretavl i Sverige og Norge

Man har også spillet *haretavl* i vore nærmeste nabolande. Spillet har været kendt i den sydøstligste del af Sverige, nærmere bestemt i de tre herreder i det sydøstlige Skåne, som tilsammen kaldes Österlen.

Der findes optegnelser fra tre sogne, som alle ligger nær kysten. I Löderup spillede man *trevolpaspelet*, hvor tre hvalpe (*volpa*) skulle forsøge at spærre en tæve (*töva*) inde. Brættet var det velkendte med 11 punkter. I Brantevik kaldte man samme spil *volpaledjen*, dvs. hvalpelegen. I St. Olof kaldte man spillet *hare å hong*, dvs. hare og hund eller *rävaspel*.³²

De tre kendte svenske belæg for spillet stammer alle fra et kystområde omkring Simrishamn, som altid har haft tætte kulturelle forbindelser til Bornholm. Det kan derfor ikke undre, at man har kendt det samme spil både på Bornholm og i Österlen.

Man kan sammenligne spillets sporadiske udbredelse i Sverige med terningbrætspillet *daldøsas* udbredelse i Norge. Dette spil synes kun at have været kendt i et smalt, kun 30 km langt område langs Jærens kyst i det sydvestlige Norge, fra Ognå i syd til Klepp i nord.³³

I et område af Vestnorge ca. 100 km nord for Bergen kaldte man spillet *haretreise* (Eidsdal i Norddal og Sunnlyven).³⁴ I Sør-Trøndelag øst for Trondheim kaldte man spillet *jåggå hårrån (op)pi tåppin*, dvs. jage haren op i toppen (Selbu, Meråker, Skatval).³⁵ Den fyldigste beskrivelse fra Selbu fortæller, at knapperne ved spillets begyndelse var placeret i roden (*rota*), og at det gjaldt om at stænge haren inde i toppen i den modsatte ende.³⁶ I Namsskogan i Nord-Trøndelag

kaldte man spillet *stenge reven!* Her skulle tre hunde stænge ræven inde.³⁷ Spildiagrammerne fra Eidsdal, Selbu og Skatval viser brættet med 11 punkter, mens diagrammet fra Namsskogan viser det lidt mindre bræt med 9 punkter.

Haretaavl i Paris: det franske militære spil

Haretaavl er kendt i matematikerkredse som *det franske militære spil*. Den franske matematiker Édouard Lucas (1842-1891) beskrev og analyserede spillet i en artikel i tidsskriftet *La Nature* i 1887, en artikel som næsten ordret blev genoptrykt i hans posthumt udgivne bog *Récréations mathématiques* bd.3 i 1893.³⁸ Spillet skal have været meget populært i militære kredse og på café de la Régence i Paris. Lucas citerer en passage fra et militærtidsskrift, udgivet i 1886, hvor spillet anbefales som yderst nyttigt for officerer. Ifølge samme kilde skulle spillet være opfundet af en pensioneret underløjtnant, Louis Dyen, som også var ridder af æreslegionen. Det hævdes, at spillet skulle give en idé om de strategiske manøvrer, som tre kavaleribrigader må udnytte i kampen mod et militærkorps (*corps d'armée* var en særlig militær enhed, oprettet af Napoleon Bonaparte). Lucas citerer desuden fra en reklameseddel, som fulgte med Dyen's spil. Heri lover Dyen, som kalder sig »opfinder« af spillet, præmier til dem, der kan besejre ham i et vist antal partier. Dog nævner Lucas i en note, at spillet ifølge Martin Gall, spilskribent på magasinet *Gil Blas*, skulle være opfundet af en anden franskmand, Constant Roy.

Der kan ikke herske tvivl om, at de to nævnte »opfindere« må have kendt spillet *haretaavl* i forvejen. Det kan dog ikke have været særlig kendt, siden både Lucas og Gall tog oplysningerne for gode varer. Lucas sam-

menlignede spillet med *le jeu des chiens et du loup* (spillet med hundene og ulven), som spilleles med fem brikker mod én på dambrættet (og som også var kendt i Danmark, se ovenfor). Denne variant må altså have været væsentlig bedre kendt end varianten på det lille linierede bræt.

Brættet til det militære spil er det velkendte med 11 punkter. De tre forfølgere placeres i den ene ende med den forfulgte brik på punktet foran dem. Spilleren med den enlige brik begynder spillet. Brikken kan gå både frem og tilbage i alle retninger, mens forfølgerne kun kan gå fremad eller til siden. Forfølgerne vinder, hvis de spærrer den forfulgte inde, så denne ikke kan undslippe. Den forfulgte vinder, hvis den undslipper.

Samtlige regler forekommer i nordiske beskrivelser af *haretaavl*. Reglen, som begrænser forfølgernes bevægelighed, nævnes dog kun i to af de nordiske kilder.³⁹ Tilsvarende restriktioner med hensyn til gæssenes bevægelighed i *gåsetavl* eller *ræv og gæs* kendes fra en lang række varianter af dette spil, både i Norden og resten af Europa. I disse spil som i *haretaavl* tjener reglen til at skabe en bedre balance mellem de to parter, så spillet bliver mere spændende.

Også jagtspillet *gåsetavl* har haft en »militær« variant, nemlig det såkaldte *belejrings-spil* eller *asalto*, omtalt første gang på dansk i *Spillebog for Børn*, Kbh.1853.⁴⁰ I dette skulle 24 angribere forsøge at besætte alle 9 pladser i en indrammet korsarm, som symboliserede et fort. I fortet befandt der sig to forsvarere, som vandt, hvis det lykkedes dem at reducere antallet af angribere til 8. Reglerne var i øvrigt identiske med reglerne for *gåsetavl/ræv og gæs*. Spillet var populært i både Tyskland og Frankrig fra begyndelsen af 1800-tallet.⁴¹ Det karakteristiske træk ved spillet, at et vist antal pladser skulle besættes i den ene ende af brættet, kendes også fra en anden variant

af *gåsetavl*, hvor man alternativt kunne vinde på denne måde, også selv om ræven ikke var spærret inde.⁴²

I brætspillenes historie findes der mange eksempler på, at et ældre spil, evt. tilføjet et par små modifikationer, er blevet lanceret som et helt nyt spil. Noget sådant skete netop i Paris omtrent samtidig med fremkomsten af *det militære spil*. I 1879 lancerede Henri Issanchou sit *Jeu de Renards* (rævespil) som et helt nyt spil. Forsvarerne og angriberne fra belejringsspillet var her blevet til 2 ræve og 20 høns, fortet kaldtes et hønsehus, og man kunne som i ovennævnte variant vinde på to måder: som i *belejringsspillet* eller ved at spærre ræven inde. Issanchou søgte ivrigt at popularisere sit spil og udgav flere håndbøger om det.⁴³

Édouard Lucas er langt fra den eneste fremtrædende matematiker, der har interesseret sig for det militære spil alias *haretavl*. I 1943 udgav den hollandske matematiker Fred Schuh (1875-1966) en bog med matematiske problemer og tidsfordriv, som udkom i engelsk oversættelse i 1968.⁴⁴ I denne bog leverer han bl.a. en grundig analyse af spillet *wolf and sheep* (ulv og får), som er *haretavl* på et dambræt (her med 5 får og 1 ulv på et 10x10 bræt). Desuden analyserer han det franske militære spil, som han kalder *the Soldiers' Game*, dvs. »soldaterspillet«. Reglerne er ikke helt identiske med dem hos Lucas: den forfulgte brik må placere sig frit ved spillets begyndelse og kan kun fanges på feltet i den modsatte ende af figuren, dvs. på 1 sted i stedet for 3. Schuh tilføjer endvidere en regel om, at gentagelse af træk – en position, der gentager sig 3 gange i træk – tæller som gevinst for spilleren med den forfulgte brik. Disse regler gør alle opgaven vanskeligere for forfølgerne, som dog alligevel vinder ved perfekt spil. Fred Schuh opfandt selv en forenklet udgave af soldaterspillet, som han kaldte

game of dwarfs eller *catch the giant!* (dværgespillet eller fang kæmpen!). Udover dette spil analyserer han også i sin bog, hvad han kalder *a modified game of dwarfs*, et modificeret dværgespil. Sidstnævnte spilles på en spilleplan med 9 punkter, identisk med fig.5.

I Fred Schuhs dværgespil er et af de 9 punkter fjernet, nemlig det punkt, som befinder sig midt imellem brættets centrale punkt og punktet i den spids, hvor forfølgerne befinder sig ved spillets begyndelse. Brikkerne kan godt bevæge sig hen over det manglende punkt, men ikke placeres på det. Schuh havde lejlighed til at demonstrere sit lille spil på 8 punktersbrættet for sin landsmand, Dr. Max Euwe, som var stormester i skak og endda verdensmester fra 1935 til 1937. Dr. Euwe brugte 15-20 minutter på at regne dværgenes korrekte træk ud i hovedet, og anbefalede spillet som meget instruktivt for begyndere i skak, som derved kunne lære noget om »opposition«, et vigtigt begreb i slutspillet.

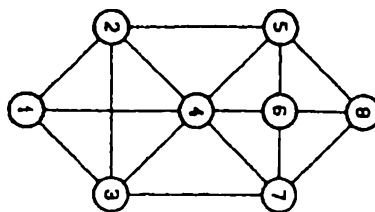

Fig.9 Fred Schuhs Dværgespil

Også matematikeren Martin Gardner (f.1914) fattede interesse for spillet, og kaldte det »et glimrende eksempel på et spil for to, der kombinerer ekstrem enkelhed med ekstraordinær strategisk subtilitet«. Han beskrev det kort i en artikel i tidsskriftet *Scientific American* fra 1963.⁴⁵

I 1982 udkom bogen *Winning Ways for Your Mathematical Plays*, i hvilken en af de tre forfattere, Elwyn Berlekamp, beskrev og analyserede det franske militære spil, som

han også kaldte *Hare and Hounds* (hare og hunde).⁴⁶ Berlekamp placerer de tre hunde og haren i hver sin ende af figuren, og lader hundene flytte først. Dog diskuterer han også, hvem der vinder, hvis haren har en anden udgangsposition eller får lov at flytte først. Desuden præsenterer han to nye varianter af spillet, som han har opfundet ved simpelthen at forlænge det klassiske bræt, så det får henholdsvis 17 og 23 skæringspunkter eller felter. Det resulterer i et mere interessant spil, hvor haren har større chancer mod hundene. Denne idé blev foregrebet af dem, som opfandt de fire danske forstørrede varianter beskrevet ovenfor, men balancen er klart bedre i Berlekamps spil.

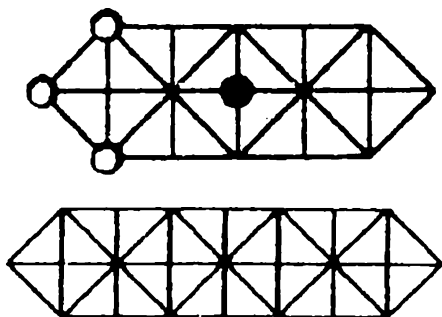

Fig. 10 a og b Elwyn Berlekamps forstørrede spilleplaner

Haretavl i middelalderens Riga

Som vi har set, er det usandsynligt, at *haretavl* skulle være blevet opfundet i Paris i 1870'erne eller 1880'erne. På baggrund af de mange ældre nordiske vidnesbyrd om spillet må det formodes, at spillet, som en overgang var en modedille i den franske hovedstad, havde en lang tradition bag sig.

Ved udgravninger i Riga i 1974 og 1975 kom to primitive spillebrætter for dagen, hvoraf det ene er særlig interessant i denne sammenhæng. På et kældergulv under en

stenbygning fra 1200-tallet fandt man et 47 cm langt, 17 cm bredt og 2 cm tykt egetræsbræt med konturer af forskellige brætspilsvarianter indskåret på begge sider.

Stenhusene fra denne bydel stammer tidligst fra anden halvdel af 1200-tallet, og den lettiske arkæologiprofessor Andris Caune daterer på baggrund af fundomstændighederne brættet til slutningen af 1200-tallet eller begyndelsen af 1300-tallet.⁴⁷

Et af de seks indridsede mønstre lader sig nemt identificere som det, der almindeligvis bruges til brætspillet *mølle*. Dog har det et stjernemønster i det midterste felt. Ved udgravninger på Store Torv i Århus i 1994 fandt man ganske tæt på domkirken en brøndplanke med samme mønster indridset.⁴⁸ Arkæologen Hans Skov formoder, at dette mønster skyldes, at man har sammenlagt to spil: *mølle* og (hvad han kalder) *tretavl*. Et lignende mønster, hvor den midterste firkant dog kun krydses af to i stedet for fire linjer, forekommer i et lidt ældre møllebræt fra Riga, som dateres til begyndelsen af 1200-tallet. Århus-brættet er ligeledes fra ca. 1200.

Et andet af de seks mønstre med kun 9 skæringspunkter lader sig også nemt identificere som figuren til *tretavl* eller *trip-trap-træsko*, hvor det gælder om at få tre brikker på rad. De sidste fire mønstre, hvoraf de tre var ens med 11 skæringspunkter, og det fjerde en smule afvigende med 14, lod sig ikke uden videre identificere med mønstrene til kendte spil. Andris Caune foreslog i sin artikel fra 1993, at der var tale om lokale Riga-varianter af *tretavl* eller *Drei-Steine-Mühle*, som han kaldte det.

I efteråret 2000 gjorde jeg prof. Caune opmærksom på, at tre af de nævnte spillebrætter havde præcis samme mønster som brættet til *haretavl*. Som vi har set, kendes dette bræt både fra Fyn, Skåne, to egne af

Norge samt Paris. På baggrund af de mange nordiske eksempler kan der ikke herske tvivl om, at man så tidligt som ca. 1300 har spillet *haretavl* i Riga – i mindst to varianter, hvoraf den ene måske var en lokal opfindelse – og formodentlig under et tysk navn. Rester af keramik viser nemlig, at det må have været tyske tilflyttere, håndværkere eller handelsmænd, der har boet i huset med spillebrættet. Det lidt ældre møllebræt fra en livlandsk fiskergård vidner om, at også egnens oprindelige befolkning har begivet sig af med tidsfordriv.

I 1282 var Riga blevet medlem af Hanseforbundet. Hansaen var oprindelig en løs sammenslutning af handlende, men udviklede sig efterhånden til en stærk økonomisk union af byer i Nordtyskland og de baltiske lande. Det er nærliggende at tænke sig, at man også i de nordtyske hansestæder langs Østersøen må have kendt *haretavl*-spillet.⁴⁹

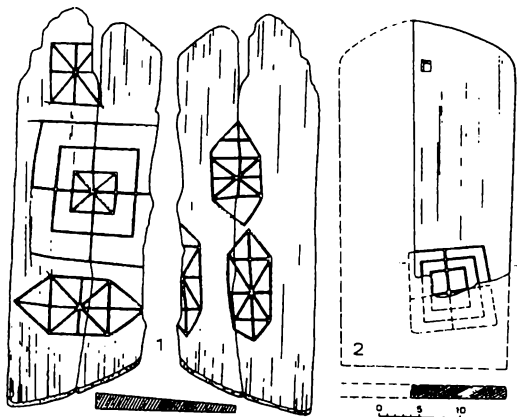

Fig. 11 Spillebrætter fra Riga o. 1300

Beslægtede spil i Mellem- og Sydeuropa

De forskellige varianter af *haretavl* tilhører en gruppe spil, som den franske spilforsker Thierry Depaulis har kaldt »asymmetriske

blokadespil».⁵⁰ De fleste blokadespil er symmetriske, hvilket vil sige, at begge spillere har lige mange brikker. I de asymmetriske spil har den ene spiller kun en brik, som ikke har lov til at slå de tre til fem brikker, der forsøger at blokere den, så den ikke kan flyttes. Ved optimalt spil vinder forfølgerne altid, selvom den enlige brik forsøger at undslippe så længe som muligt.

Til denne gruppe hører også en række mellem- og sydeuropæiske spil, der har så mange fællestræk, at de kan betragtes som varianter af eet og samme spil. Dette spil minder meget om *haretavl*, men spilfigurerne er generelt væsentligt større med fra 21 til 41 skæringspunkter. Karakteristisk er desuden et mønster med en cirkel i midten, omgivet af en række halvcirkler, placeret langs randen af en ydre cirkel eller firkant.

I det norditalienske *Il Gioco dell'Orso* (bjørnespillet) forfølger tre jægere en bjørn, som de søger at indkredse, så den ikke længere kan bevæge sig. Der nævnes to forskellige udgangspositioner for brikkerne – to positioner, som også kendes fra diverse varianter af *haretavl*. Spillet er stadig i brug i Forngengo i Piemonte.⁵¹

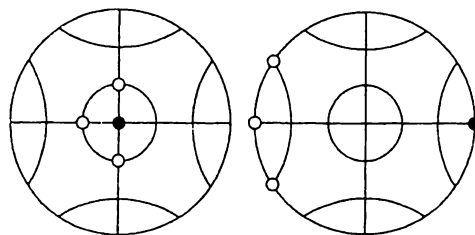

Fig. 12 a og b

I Sologne, et område af Frankrig ca. 100 km syd for Paris, spillede man i 1950'erne et lignende spil ved navn *Jeu de gendarmes et le voleur* (spillet med tyven og gendarmene).⁵²

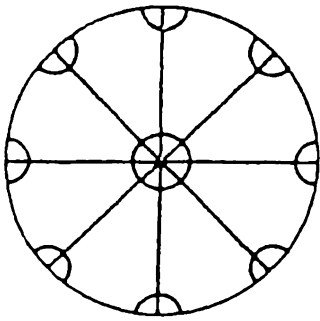

Fig. 12 c

Dr. Maria Argyriadis har i foredraget »The game of chasing the hare« beskrevet et græsk børnespil af samme type. Dette blev spillet af tre børn, hvoraf den ene styrede haren, den anden jægeren og den tredje jægerens to hunde. I denne »harejagt« var haren ved spillets begyndelse placeret i centrum, omgivet af forfølgere på tre af de fire tilstødende punkter. Spillet begyndte med, at haren flyttede til det ene ledige punkt.⁵³

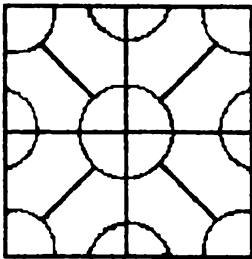

Fig. 12 d

Ved udgravninger i den schweiziske by Augst, romertidens Augusta Raurica, fandt man i 1962 fragmenter af, hvad der sandsynligvis er to spillebrætter fra 200-tallet e.Kr. Det rektangulære mønster på de to sandstensplader måler hhv. 24x40 og 23x32 cm. Mønstrene med hhv. 27 og 21 punkter minder lidt om det, der findes på en håndboldbane. Da pladerne blev fundet i nærheden af metalværksteder, kan der muligvis være tale

om en slags støbeforme. Arkæologen Ulrich Schädler vil ikke udelukke denne mulighed. Er der derimod tale om spillebrætter, mener han, at spillet må have været af samme type som bjørnespillet.⁵⁴

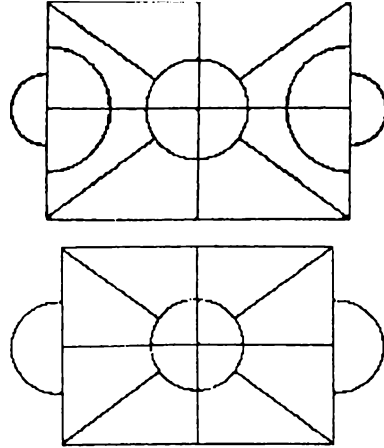

Fig. 12 e og f

I Apollon-templet i Didyma på Lilleasiens vestkyst har man fundet et fodbold-lignende mønster, som minder meget om mønstret til det italienske bjørnespil.⁵⁵

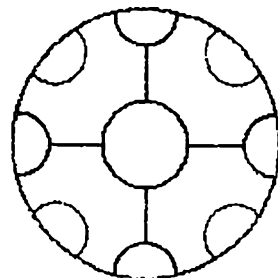

Fig. 12 g

Der er altså flere ting, der tyder på, at man allerede i oldtiden har kendt denne gruppe af spil i Middelhavsområdet.

Mønstret fra bjørnespillet har ikke alene en vid udbredelse i tid, men også i rum: et iden-

tisk mønster anvendes til to forskellige spil på den kinesiske ø Taiwan, nemlig til et krigsspil, *Sz' Kwa* (fire retninger), hvor hver spiller har 20 brikker, som skiftevis sættes på brættet, og til et andet krigsspil, *Xi Gua Qi* (vandmelon-spil), hvor de 2x6 brikker befinder sig på brættet ved spillets begyndelse. I begge spil slås brikker af brættet ved at afskære dem fra kontakten til et ledigt punkt. Sidstnævnte spil, dog med en ekstra koncentrisk cirkel i mønstret, blev lanceret i Holland i slutningen af 1800-tallet som »det nye spil *Wu-Lu*«. ⁵⁶

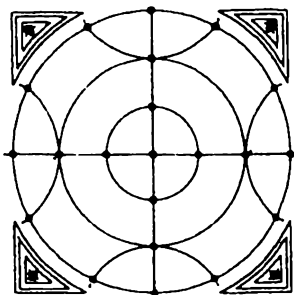

Fig. 12 h

Fig.12. a og b viser to udgangspositioner i det italienske bjørnespil, c et lignende fransk spil, d

et græsk harespil (tegning efter foto, se Argyriadis 2002), e og f to formodede romerske spillebrætter fra Schweiz, g et formodet antikt spillebræt fra Didyma, Tyrkiet, og h brættet til det kinesiske spil *Wu-Lu*, som kendes fra Taiwan.

Vi begyndte jagten på *haretavl* i Vester Han Herred og endte på Taiwan. Fra Norge i nord til Grækenland i syd har man i århundreder moret sig med denne form for tidsfordriv, som nu synes at være gået i glemmebogen de fleste steder. Jeg håber, at læserne har fået lyst til at afprøve nogle af de gamle spil. Hvis nogle skulle have erindringer om *haretavl* eller andre spil nævnt i denne artikel, er de meget velkomne til at kontakte forfatteren via redaktionen.

Peter Michaelsen

Født 1957. Cand.theol. et phil. fra Århus Universitet 1986. Fra 1987 sognepræst i Dronningborg-Gimming pastorat v. Randers

Litteraturhenvisninger

Argyriadis, Maria 1997, *To paidi mesa ston kyklo tou khronou/Childhood years*, Thessaloniki/Athen: 93-95.
Argyriadis, M. 2002, abstract of lecture: »The game of chasing the hare«, <http://www.boardgamestudies.info/abstracts/colloquium/barcelona/mostra.cgi?abs/12.txt>

Barneleiker fra gard og grend, Bondebladet og Landbruksforlaget, Oslo 1983: 79.

Bell, Robert Charles 1979, *The Board Game Book*, London: 50-51.

Bell, R.C. 1988, *Games to play*, London: fig.206.

Bell, R.C. og Cornelius M. 1988, *Board games round the*

- world, Cambridge: 14-15.
- Bell, R.C. 1997, *Fun at the Lathe*, Guild of Master Craftsman Publ. Ltd., Lewes: 38-42.
- Berger, Friedrich 2003, *The merels board as a symbol*, Berger, Essen.
- Berger, F. 2004, »From circle and square to the image of the world: a possible interpretation for some petrogllyphs of merels boards«, *Rock Art Research* 21(1): 11-25.
- Berlekamp, E., Conway, J. H., and Guy, Richard H. 1982/2003, *Winning Ways for Your Mathematical Plays* 1. og 2. udg., A.K. Peters Ltd., Canada: 647-665/711-729.
- Caune, Andris 1993, »Funde hochmittelalterlicher Mühlespielbretter aus der Rigaer Altstadt«. *SKMR 1, Schriften des Kulturhistorischen Museums in Rostock. Ar-chäologie des Mittelalters und Bauforschung im Hanseraum*, Konrad Reich, Rostock: 455-460.
- Depaulis, Thierry og Gavazzi, Carlo 1999, »L'orso e i suoi fratelli«, *Rivista Biellese* anno 3, numero 4, 46-50.
- Drengenes egen Bog, Kbh. 1862: 47-48; 2.udg. 1868: 36-38.
- Edeine, Bernard 1974, *La Sologne: contribution aux études d'ethnologie métropolitaine*, II, Paris/La Haye: 607.
- Endrei, Walter 1988, *Spiele und Unterhaltung im alten Europa*, Werner Dausien, Hanau: 72 + 81-83.
- Erslev, Anna 1904, *Illustreret Legebog*, Kbh.: 135.
- Espegaard, Arne, *Vendsysselsk Ordbog* I-VI, Hjørring 1972-2000.
- Espersen, J.C.S., *Bornholmsk Ordbog*, Kbh. 1908.
- Feilberg, H.F. *Ordbog over Jyske Almuesmål*, I-IV, 1886-1914.
- Fiske, Willard 1900, *Chess on Iceland*, Firenze.
- Fynsk Hjemstavn 8, 1937, udg. H.C. Frydendahl: 30.
- Gardner, Martin 1963, »Mathematical games. About two new and two old mathematical board games«, *Scientific American* 209 # 4 (Oct. 1963), 124-130.
- Gardner, Martin 1971, *Sixth Book of Mathematical Games from Scientific American*, W.H. Freeman, San Fransisco: 39-47.
- Gavazzi, Carlo og Luca 1997, *Giocare sulla pietra / I giochi nelle incisioni rupestri e nei graffiti di Piemonte*, Valle d'Aosta el Liguria, Priuli & Verlucca, Ivrea.
- Gotfredsen, L., *Langelandsk Ordbog*, 1972-1973, »drejetavle«, »nitavle«.
- Höckmann, Olaf 1996, »Brettspiele im Didymeion«, *Istanbuler Mitteilungen* 46, 252-262 og pl.44-47.
- Issanchou, Henri 1889, *Traité du Jeu des Renards*, Paris.
- Jensen, Palle Waage 1977, *Brik- og brætspil*, Kbh.: 169.
- JO. *Jysk Ordbog*, A-H, inkl. seddelsamlinger og spørge-listesamlinger, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet, www.jyskordbog.dk/ordbog/
- Kalkar, Otto 1881-1907, *Ordbog over det ældre danske sprog (1300-1700)*, I-IV, Kbh.
- Knudsen, Fr. og Lüttichau H. 1921, *Hjemmenes Legebog*, Kbh.: 114.
- Kristensen, Evald Tang 1898, *Danske Børnerim, Remser og Lege*, Århus: 332-333.
- Kvolsgaard, C. M. C. 1891, *Spredte Træk af Landbolivet, optegnede i Jysk Mundart*, Kbh.: 109-110.
- Linde, Peter 1952, »Tavlebordsleg gennem tusind Aar«, *Nationaltidende*, Søndag 3.februar 1952, Kbh.: 2.
- Linde, Peter 1953-54, »Tavlebordsleg gennem tusind Aar«, *Danske Museer. Aarbog for dansk kulturhistorisk museumsforening* IV, Kbh.: 99-105.
- Lucas, Édouard 1887, »Récréations scientifique. Le Jeu Militaire«, *La Nature. Revue des sciences et de leurs applications aux arts et à l'industrie*, 402-404, Paris.
- Lucas, Édouard 1893, *Récréations mathématiques*, Vol. III, 1893.1960, Paris: 105-116.
- Lund, Peter 1986, *Spil med bræt og brikker*, Kbh.: 27.
- Michaelsen, Peter 1998, »Somme trak også tavl – om et gammelt tidsfordriv og dets navne«, *Ord & Sag* 18, www.hum.au.dk/jysk/publikationer/ordsag18.pdf, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet: 11-44.
- Michaelsen, Peter 2001 a, »Daldøs: An almost forgotten dice board game«, *Board Games Studies* 4, CNWS, Leiden University: 19-31.
- Michaelsen, Peter 2001 b, »Daldøs – et gådefuldt gammelt brætspil«, *Historisk Årbog for Thy og Vester Han Herred 2001*, Thisted: 91-106.
- Murray, H.J.R. 1952, *A History of Board Games other than Chess*, Oxford.

- Norman, Albert 1878, *Ungdomens Bok. Gossarnas Lekar*, Stockholm: 162-165.
- Norsk Ordbok 2014, I-VII, 1966-2008, inkl. Setelarkivet og Trønderordboka.
- Næsheim, Alf 2001, »Daldøsa: An old dice game with an obscure origin«, *Board Games Studies* 4, CNWS, Leiden University: 9-14.
- Pinon, Roger 1968, »Le jeu de la marelle assise en Wallonie«, *Enquêtes du Musée de la Vie Wallonie*, XI, no. 129-132, Jan.-Dec. 1968 (publ.1972), Liège: 277-332.
- Rønholt, Erik, *Brætspil*, Kbh.1994: 6-7.
- Schuh, Fred 1943, *Wonderlijke Problemen; Leerzam Tijdverdrif Door Puzzle en Spel*, Zutphen, 189-192.
- Schuh, Fred 1968, *The Master Book of Mathematical Recreations*, Dover Publ., New York: 239-244.
- Schädler, Ulrich 2002, »Bärenjagd in Augusta Raurica?«, *Augusta Raurica* 2002/1, Augst: 8-11.
- Sigsgaard, Jens og Varnild, Ib 1982, *Det legede vi med... Gammelt legetøj i Danmark*, Kbh.: 245-246.
- Skov, Hans 1997, »Tidsfordriv«, *Skalk* 1997/2, Højbjerg: 29-31.
- Skyum, A.C. 1951, *Morsingmålets Ordforråd*, Århus: 285.
- Spillebog for Børn*, Kbh. 1853: 35-36.
- Stoep, Arie van der 2005, *Draughts in relation to chess and alquerque*, ed. van der
- Stoep, Burgemeester Vlaklaan 30, 4927 AB Hooge Zwaluwe (Nederland).
- Tillhagen, Carl-Herman 1947, »Spel och dobbel«, *Det glada Sverige. Våra festor och högtider genom tiderna*, II, Stockholm: 1265-1317, især 1285-1290.
- VSO. *Videnskabernes Selskabs Ordbog* I-VIII 1793-1905, bd.II F-H 1802, Kbh.
- ØMO. *Ømålsordbogen* I-VIII, 1992-, inkl. ordbogens seddelsamlinger, Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet.
- hos Michaelsen 1998: 38-44.
- 4 I bl.a. *Etymologicum Latinum*, Rostock 1622, se Kalkar; VSO Bd. VI, 1848; Feilberg 1886-1914 og Espgaard 1972-2000.
- 5 Michaelsen 1998: 35-38; van der Stoep 2005.
- 6 Michaelsen 1998: 12-15. Se i øvrigt om dette spil hos Linde 1952: 2 og 1953-54: 99-105; Pinon 1968: 277-322 Berger 2003 og Berger 2004: 11-25.
- 7 Michaelsen 1998: 16-26. Kilder: JO og ØMO med seddel- og spørgelistesamlinger samt Gotfredsen 1972-73. Ord som *møllespil* og *nitavl* har gamle rødder. De tilsvarende nederlandske *molenspel* og *neghensticken* brugtes allerede i 1400-tallet, se van der Stoep 2005: 86.
- 8 Michaelsen 1998: 31-35.
- 9 Skyum 1951: 285.
- 10 Kristensen 1898: 332-333.
- 11 Varianten kendes også fra det sydvestlige Skåne, ifølge Folklivsarkivet i Lund, og beskrives desuden hos Bell 1979: 50-51. Varianten med 20/30 høns/gæs på det større bræt beskrives som *Dubbelt Råf-spel* i Norman 1878: 164. For yderligere eksempler, se Michaelsen 1998: 31-35.
- 12 Fiske 1905. Murray 1952.
- 13 Feilberg 1886-1914.
- 14 Skyum 1951: 285.
- 15 Kristensen 1898: 333.
- 16 Laust Røjkjær, f.1848: Jydske ord og udtryk, DFS 1922/70, seddelsamling til JO.
- 17 JO. Spørgelistesamling.
- 18 Mats Winther har lavet computer-versioner af flere af spillene, omtalt i denne artikel. De kan downloades på <http://hem.passagen.se/melki9/> - se under *Hare Games* og *Bear Games*. Det kræver, at man har programmet *Zillions*, som kan købes via <http://www.zillions-of-games.com/> Tak til Mats Winther for tilsendte implementationer og diagrammer.
- 19 Venligst tilsendt af Inger Spang Hansen fra Dansk Folkemindesamling.
- 20 Beskrevet hos Kristensen 1898: 332-333. Tang Kristensen samlede oplysninger om lege på forskellige højskoler, i dette tilfælde formodentlig den daværende Hesselballe Højskole ved Århus.

Noter

- 1 Se nærmere om dette spil hos Michaelsen 2001 a og b.
- 2 Kvolsgaard 1891: 109-110.
- 3 Kalkar 1881-1885 med henvisning til latin-dansk ordbog af S.H.Stephanus. Se i øvrigt om dette spil

- 21 Seddel- og spørgelistsamling til JO. Ordet *Rævetavl* kendes også fra Gedved, jfr. note 10, samt Humlum sogn ved Struer og Torslev sogn ved Brovst, Ø. Han Herred.
- 22 ØMO + seddelsamling til ØMO, kopier venligst tilsendt af Anette Jensen.
- 23 ØMO + seddelsamling til ØMO.
- 24 ØMO + seddelsamling. Trykt i *Fynsk Hjemstavn* 1937: 30.
- 25 Institut for Dansk Dialektforsknings bornholmske samlinger, kopier venligst tilsendt af Anette Jensen.
- 26 ØMO + seddelsamling. Det er uvist om et brætspil, *trække hare*, fra Fanefjord på Møn, nævnt i ØMO under *hare*, har været af denne art.
- 27 Norman 1878: 164-165. Sidstnævnte er et svensk idiomatisk udtryk, ordret: »standse tyren i ledet« med betydningen: »stoppe nogen, før det går for vidt«, »tage tyren ved hornene«.
- 28 *Spillebog for Børn*: 35; *Drengenes egen Bog*: 48 (2.udg.: 37). Brættet uden diagonaler vises også i to nyere danske bøger: Jensen 1977: 169 og Rønholt 1994: 6.
- 29 Erslev 1904: 135, og dukker op igen hos Lund 1986: 27. Spillet fungerer ikke på et møllebræt.
- 30 Knudsen og Lüttichau 1921: 114.
- 31 Kalkar 1881-1907.
- 32 Kopi af oplysninger om *Dra Taul*. 3 *volpa*-, 7 *volpa*-, 17 *volpa-spelet* fra Löderup sogn, venligst tilsendt af Tora Wall, Folkminnessamlingen, Nordiska Museets Arkiv. Kopi af opl. om *valpleken* fra Brantevik sogn, venligst tilsendt af Ola Svensson, Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund. Opl. om *dra taul. hare å hong* fra St. Olof sogn, venligst tilsendt af Göran Sjögård, Folkdivsarkivet i Lund. *Trevolpaspelet* omtales desuden hos Tillhagen 1947: 1285-1286. Han formodede, at *volpa* kom af *vulpes*, det latinske ord for ræv.
- 33 Iflg. mundtlig meddelelse fra Alf Næsheim. Se i øvrigt Næsheim 2001 og Michaelsen 2001 b.
- 34 NO 2014 – Setelarkivet.
- 35 NO 2014 – Setelarkivet – Trønderorboka.
- 36 *Barneleiker fra gard og grend*: 79.
- 37 NO 2014 – Setelarkivet – Trønderorboka.
- 38 Lucas 1887: 402-404 og Lucas 1893: 105-116.
- 39 Torsten Balles beskrivelse fra Thy samt *Drengenes egen Bog*: 47(2.udg.: 38). Reglen nævnes igen hos Jensen 1977: 169 og Rønholt 1994: 6.
- 40 *Spillebog for Børn*: 33-35.
- 41 Sigsgaard og Varnild 1982: 245ff.
- 42 Beskrevet hos Kristensen 1898: 333; Norman 1878: 164; ULMA 95:7: Rävspel fra Ångermanland 1891, Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala – kopi venligst tilsendt af Birgit Eaker; se også Michaelsen 1998: 33.
- 43 Issanchou 1889. Kopi venligst tilsendt af Michel Boutin, Frankrig.
- 44 Schuh 1943, 1968: 214-244.
- 45 Gardner 1963: 124-130; Gardner 1971: 39-47.
- 46 Berlekamp, Conway og Guy 1982: 647-665=2003: 711-729.
- 47 Caune 1993: 455-460.
- 48 Skov 1997: 29-31.
- 49 Èndrei 1988: 72, 81-83 omtaler spillet som middelalderligt, nævner forskellige navne og gengiver to spilleplaner, hvoraf den ene viser den velkendte figur med 9 punkter. Desværre giver han ingen kildehenvisninger.
- 50 I forelæsning på Board Games Studies Colloquium i Firenze 1999.
- 51 Gavazzi 1997. Depaulis og Gavazzi 1999: 46-50.
- 52 Edeine 1974: 607. Depaulis og Gavazzi 1999: 46-50.
- 53 Argyriadis 2002, se også Argyriadis 1997: 93-95.
- 54 Schädler 2002: 8-11.
- 55 Se f.eks. Höckmann 1996: 251-262. Flere henvisninger hos Depaulis og Gavazzi 1999, hvor også et romersk hjulformet mønster diskuteres.
- 56 Depaulis og Gavazzi 1999; Bell 1988 fig.206; Bell og Cornelius 1988: 14-15; Bell 1997: 38-42. *Xi Gua Qi* kendes også fra andre egne af Kina, se <http://www.boardgamegeek.com/boardgame/29500> og http://en.wikipedia.org/wiki/Watermelon_Chess, som har link til tilsvarende artikel om *Sz'Kwa*.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2008-2009 – et udvalg

af Henrik Jespersen

Bøger

At være sig selv : fire kunstnere : fire film , instruktion Jørgen Vestergaard. - Thisted : Knakken, 2008. - 1 dvd-video : farve med sort-hvide sekvenser + 1 hæfte
Heri: Kirsten Kjær og hendes museum, og: Jens Søndergaard - portræt af en maler

Brun, Tonni

Pop og Pigtråd : om mere end 200 musikere og 65 orkestre fra popmusikkens guldalder i Thy. Thisted : Knakken, 2009.
96 sider : ill.
ISBN 13: 9788788797954

Cederdorff, Paul M.

Paul M. Cederdorff : Kunsten er dødsens alvor. Hurup Thy : Sydthy Kunstforening, 2009.
36 sider : ill. i farver
ISBN 13: 9788799304103

Farsinsen, Karla

Tømmerby kirke.
3. Udgave : Tømmerby Menighedsråd, 2009.
28 sider : ill. i farver

Frøkjær, Thomas

Tak for'ed! : fra æ dreng mæ æ blåe : barn-
domsoplevelser og historier, fortalt af Tho-
mas Frøkjær. Thisted : Knakken, 2009.
207 sider : ill
ISBN 13: 9788788797039

Fyrspil gennem 25 år : Fyrspillene i Sydthy, 2009. 132 sider : ill. (nogle i farver), forfat-
tere: Gerda Pedersen, Knud Møller Madsen
ISBN 13: 9788799214693

Grishauge, Peter

Gårde og huse i Hjortdal sogn : 2008.
106 blade : ill. (nogle i farver)

Kirk, Tom

Som jeg husker : fra et liv med rod i det fol-
kelige, forfatter: Tom Kirk. - Faaborg : Dansk
Friskoleforening, 2008. -
160 sider : ill. (nogle i farver) + 1 dvd-video
ISBN-13: 9788787790512

Kjærgaard, Jørgen

Agger Kirke før og nu , tekst: Jørgen Kjær-
gaard : Agger Menighedsråd, 2008.
20 sider : ill. (nogle i farver)

Kjærgaard, Jørgen

Vestervig Kirke i tusind år. Udgivet af Ve-
stervig menighedsråd 2009.
112 s. ill. (mange i farver)

Klange, Minna Marie

Maleren Birte Ohsten. Thisted : Museet for
Thy og Vester Hanherred, 2009.
124 sider : ill. i farver
ISBN 13: 9788788945249

Klitmøller Idrætsforening : Initiativ og Idræt i 75 år : jubilæumsskrift, redaktion: Lotte Løndal Nielsen ... et al. Klitmøller : Klitmøller Idrætsforening, 2008.
52 sider : ill

Mogensen, Kaj
Lodbjerg Kirke. Bedsted Thy : Ørum Lodbjerg Menighedsråd, [2009].
22 sider : ill. i farver
fotografer: Kaj Mogensen, Knud E. Jensen, Maja Lisa Engelhardt

Møller Madsen, Knud
Hurup Fjernvarmeværk i 50 år 1958 2008 , Knud Møller Madsen.
Hurup : Energi Hurup, 2008.
108 sider : ill
ISBN 13: 9788799214662

Når det regner på præsten : en kulturhistorie om sognepræster og sognefolk 1550 1750, Charlotte Appel og Morten Fink Jensen.
Højbjerg : Hovedland, 2009.
379 sider : ill. (nogle i farver)
ISBN 13: 9788770701365
Heri: Præsten og de besatte : Ole Bjørn, præst i Thisted, 1693-1698

Pedersen, Ove,
Kirstines Hjertebrød : slægtsroman om fire generationer. Thisted : Knakken, 2009.
292 sider
ISBN 13: 9788788797138

Skarregaard, Peder
Kampen mod sandet , Thisted : Museet for Thy og Vester Hanherred, 2008.
46 sider : ill. (nogle i farver)
ISBN 13: 9788788945225

Thisted FDF gennem 100 år , udgivet af FDF Thisted 1. kreds ; redaktion: ... Gunhild Jensen ... et al. Snedsted : Rysgaard, 2008.
66 sider : ill. i farver + 1 cd rom
ISBN 13: 9788798547631

En tid på Sundbygaard : livet på en gård i Thy i 1900 tallet , forfattere: Liv Stange, Aksel Kristensen ; tegner: Liv Stange ; fotograf: Liv Stange ; redaktører: Svend Sørensen, Jytte Nielsen ; medforfatter: Else Bisgaard.
Thisted : Museet for Thy og Vester Hanherred, 2008.
40 sider : ill. nogle i farver
ISBN 13: 9788788945232

Årbøger

Han Herred Bogen 2009 (udkommet 2008).
Udgivet af Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred.
238 sider. ill.
ISBN-13: 9788788438291

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 2008. Udgivet af Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.
184 sider. ill.
ISBN-13: 9788787382168

Jul i Thy 2008. Udgivet af Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen.
70 sider. ill.
ISBN-13: 9788785131003

Sydthy Årbog 2008. Udgivet af Egnshistorisk Forening for Sydthy.
160 sider. ill.
ISBN-13: 9788788919271

Formandsberetningen 2008-2009

af Kristian Visby

Den ordinære generalforsamling i 2008 blev afholdt den 4. juni. På grund af byggerodet i midtbyen var generalforsamlingen henlagt til Hotel Thisted. 24 medlemmer deltog i generalforsamlingen, der blev afviklet med Anders Damm som dirigent. Efter enkelte småkorrektioner godkendte forsamlingen enstemmigt bestyrelsens forslag til reviderede vedtægter. Disse forelægges herefter generalforsamlingen i 2009 til endelig godkendelse.

Efter selve generalforsamlingen fortalte Svend Sørensen om Thy og Vester Hanherred under Englandskrigene 1807-1814. Især amtmand Fayes store indsats med at sikre kornforsyningen til det sultende Norge blev omtalt. Svend Sørensen nævnte også den bog om Nordjylland under Englandskrigene, der udkommer senere i år.

Sommerudflugten, der fandt sted den 31. august, havde 55 deltagere. Desværre måtte vi skuffe enkelte af de senest tilmeldte, idet bussen var fyldt op. Udflugten gik først til Voergaard Slot, hvor vi blev delt i to hold, som med hver sin kyndige og engagerede rundviser blev ført gennem slottet med de mange imponerende kunstværker og smukke møbler. Efter rundvisningen nød vi den medbragte frokost i slottets kælder eller udenfor i det smukke sensommervej, inden turen gik videre til Hals Skanse og Hals Museum. Oppe på selve skansen fortalte en medarbejder fra museet levende og engageret om skansens historie fra anlæggelsen i 1600-tallet og op til nutiden.

Lettere forsinket ankom vi herefter til Hals Hotel til et tiltrængt kaffebord, inden turen igen gik hjemad. Det blev en vellykket udflugt, også fordi vejguderne i høj grad stod os bi hele dagen.

Under indtryk af de besværlige adgangs- og parkeringsforhold omkring museet valgte bestyrelsen ikke at arrangere foredrag i efteråret 2008. Derimod var Historisk Samfund initiativtager til og medarrangør af foredraget med Peter Øvig Knudsen den 15. april på Thisted Bibliotek med hele 150 tilhørere. Den 4. marts i år var vi sammen med museet og de lokalhistoriske foreninger på Hannæs arrangør af et foredrag i Øsløs Forsamlingshus med museumsinspektør Kjeld Dalsgaard Larsen, der fortalte om Johan Skjoldborg med særlig vægt på Dynæs-perioden. Det både spændende og levende foredrag havde ca. 40 tilhørere.

Historisk Årbog på hele 184 sider udkom den 21. november, og som sædvanlig blev begivenheden markeret ved en reception på Heltborg Museum. 43 gæster, heraf mange artikelforfattere, havde taget imod vor invitation. Efter Svend Sørensens præsentation af den nye årbog nød deltagerne et veldækket kaffebord, hvorefter snakken gik livligt til sidst på eftermiddagen. Det blev en rigtig god eftermiddag i Heltborg.

Årbøgerne blev pakket i Heltborg den 24. november. Også i år påtog vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen sig at uddele de fleste årbøger i Thy og på Hannæs, mens resten af bøgerne blev overgivet til almindelig postbesørgelse. Alle medlemmer modtog bogen senest en uge efter pakningen, hvilket må være tilfredsstillende. Igen fortjener Mogens en stor tak for det meget tidkrævende arbejde med at uddele de mange bøger.

Grundet de senere års portostigninger var der efterhånden ingen forskel på løssalgsprisen for årbogen og medlemsprisen incl. porto. Bestyrelsen har derfor besluttet, at løssalgsprisen fra og med i år hæves fra 150 kr. til 175 kr.

Også i år deltog Historisk Samfund med en stand ved Kulturelt Samråds kulturmesse i Thisted Musikteater den 1. marts. Knud Søgaard bestyrede vor stand, og det gjorde han så godt, at hele fire af de besøgende fik lyst til at indmelde sig i vor forening.

Ligeledes deltog vi i Heltborg Museums julemarked den sidste weekend i november. Der var som sædvanligt mange besøgende, og otte valgte at indmelde sig i Historisk Samfund.

Bestyrelsen har afholdt tre møder i årets løb. Herudover er ikke få ting klarer gennem e-mails, der er en praktisk kommunikationsform, når bestyrelsesmedlemmerne bor så spredt.

Historisk Samfund havde pr. 1. april i år 789 medlemmer, en beskeden tilbagegang på tre medlemmer. Det er meget tilfredsstillende, at vi kun har måttet slette et enkelt medlem på grund af manglende kontingentbetaling. Det vidner om, at den opstramning af rykkerproceduren, som vor omhyggelige kasserer har indført, nu bærer frugt. Foreningens økonomi har det fortsat godt, idet vi kommer ud af året med et pænt overskud. Det vil Niels Eriksen fortælle mere om.

Så vil jeg også nævne, at redaktionen for længst har påbegyndt arbejdet med årbogen 2009. Allerede nu kan jeg godt love, at medlemmerne og øvrige læsere kan se frem til en spændende og alsidig årbog.

Jeg vil traditionen tro afslutte beretningen med en tak til årbogsredaktionen, årets artikelforfattere og grafiker Karin Fredsøe hos Wadmann Grafisk. Også tak til den lokale presse for beredvillig og positiv omtale af vore aktiviteter. Til sidst en stor tak til museet og mine bestyrelseskolleger for et godt og tillidsfuldt samarbejde i det forgangne år.

Generalforsamlingen, der blev afholdt på museet, havde 27 deltagere. Anders Damm blev

valgt som dirigent. Formandens beretning blev enstemmigt godkendt. Derefter aflagde kasserer Niels Eriksen regnskabet, der viste et overskud på godt 7.000 kr. og en likvid formue på ca. 166.000 kr. Regnskabet blev ligeledes enstemmigt godkendt. Bestyrelsen foreslog uændret kontingent på 125 kr., hvilket blev vedtaget.

Bestyrelsens forslag til nye vedtægter, der blev enstemmigt godkendt første gang ved den ordinære generalforsamling i 2008, blev herefter sat til endelig afstemning, og forslaget blev igen enstemmigt godkendt.

Herefter gennemførtes resten af generalforsamlingen efter de nye vedtægter. Ved lodtrækning var det afgjort, at bestyrelsesmedlemmerne Knud Søgaard og Kristian Visby var på valg i år. Begge blev genvalgt uden modkandidater. Som suppleanter til bestyrelsen blev valgt Jette Andersen, Vangså, og Eva Overgaard, Thisted.

Aksel Thinggaard genvalgtes som revisor for de kommende to år. Som revisorsuppleant valgtes Oluf Bjørnstrup.

Under eventuelt takkede museumsleder Jytte Nielsen for Historisk Samfunds økonomiske støtte til nogle af museets nyrehvervelser i det forløbne år. Svend Sørensen udtalte rosende ord om bestyrelsens arbejde. Knud Søgaard opfordrede medlemmerne til at bringe nye og gerne yngre kandidater til bestyrelsen i forslag, idet det måtte forventes, at flere af de nuværende bestyrelsesmedlemmer ville »gå på pension« inden for få år.

Efter kaffen fortalte Svend Sørensen levende og interessant om J. P. Jacobsen og Thisted i slutningen af 1800-tallet. Herefter guidede Svend Sørensen deltagerne gennem museets imponerende og flotte særudstilling med bøger, breve og meget andet, som relaterer sig til Thistedes berømte bysbarn.

Vedtægter

for Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Foreningens formål

§ 1

Foreningens formål er at fremme interessen og forståelsen for Thy og Vester Hanherreds historie.

Stk. 2. Formålet søges opnået ved blandt andet

- at udgive Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred
- at afholde foredrag om historiske emner
- at arrangere udflugter til historiske steder
- at iværksætte andre tiltag, der kan styrke den lokalhistoriske interesse.

§ 2

Indmeldelse i foreningen sker ved henvendelse til foreningens kasserer eller et andet medlem af bestyrelsen.

Stk. 2. Udmeldelse skal ske skriftligt til kassereren inden 1. april.

Generalforsamlingen

§ 3

Generalforsamlingen er foreningens øverste myndighed. Ordinær generalforsamling afholdes hvert år i maj eller juni måned.

Stk. 2. Generalforsamlingen annonceres i den lokale presse med mindst 14 dages varsel.

Stk. 3. Med undtagelse af bestemmelserne i §§ 6 og 7 træffes alle beslutninger på gene-

ralforsamlingen ved simpelt flertal og uanset de mødtes antal.

Stk. 4. Dagsordenen for den ordinære generalforsamling skal omfatte mindst følgende punkter:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Fremlæggelse af årsregnskab til godkendelse
4. Fastsættelse af kontingent
5. Indkomne forslag
6. Valg af to bestyrelsesmedlemmer og to suppleanter
7. Valg af revisor og revisorsuppleant.
8. Eventuelt.

Stk. 5. Forslag, der ønskes behandlet på en generalforsamling, skal være formanden i hænde senest to uger før generalforsamlingens afholdelse.

Stk. 6. Ekstraordinær generalforsamling, der ligeledes indkaldes med mindst 14 dages varsel, afholdes efter skriftlig begæring fra mindst tre medlemmer af bestyrelsen eller fra mindst 25 medlemmer.

Bestyrelsen

§ 4

Foreningens bestyrelse består af syv medlemmer. Lederen af Museet for Thy og Vester Hanherred er født medlem af bestyrelsen, mens de seks øvrige medlemmer vælges af generalforsamlingen.

Stk. 2. Valgperioden er tre år, således at der hvert år afgår to medlemmer, de to første gange efter lodtrækning. Genvalg kan finde sted.

Stk. 3. Bestyrelsessuppleanter vælges for et år ad gangen.

Stk. 4. Efter generalforsamlingen vælger bestyrelsen af sin midte formand, næstformand og kasserer samt mindst ét medlem af årbogsredaktionen.

Regnskabsår og revision

§ 5

Foreningens regnskabsår løber fra 1. april til 31. marts.

Stk. 2. Regnskabet revideres af to revisorer, valgt på generalforsamlingen. Valgperioden er to år, således at revisorerne skiftevis er på valg hvert år, første gang efter lodtrækning.

Stk. 3. Der vælges for et år ad gangen en revisorsuppleant.

Vedtægtsændringer m.v.

§ 6

Ændringer af nærværende vedtægter kan besluttes på en generalforsamling, hvor mindst 1/3 af medlemmerne er mødt og mindst 2/3 af de fremmødte stemmer for forslaget.

Stk. 2. Opnår et forslag om vedtægtsændring tilslutning fra mindst 2/3 af de fremmødte, men disse ikke udgør mindst 1/3 af medlemmerne, kan forslaget endeligt vedtages på en ny generalforsamling, såfremt 2/3 af de mødte, uanset disses antal, stemmer for forslaget.

§ 7

Opløsning af foreningen kan besluttes efter samme regler, som er gældende for ændring af vedtægterne.

Stk. 2. Opløses foreningen, uden at aktiviteterne videreføres af en anden forening eller institution, tilfalder foreningens eventuelle formue Museet for Thy og Vester Hanherred.

Således enstemmigt vedtaget ved de ordinære generalforsamlinger 4. juni 2008 og 19. maj 2009.

Udflugten 2009

af Kristian Visby

Udflugten, der havde 43 deltagere, foregik søndag den 23. august i det flottest tænkelige sommervejr. Turen gik først til Skive gl. Kirke, Vor Frue Kirke, en middelalderkirke med den ejendommelige historie, at kirken i slutningen af 1800-tallet var i en så dårlig forfatning, at det blev besluttet at nedrive den og opføre en ny kirke. Da den nye kirke stod færdig og nedrivningen af den gamle så småt begyndte, gjorde man den overraskende opdagelse, at der under de hvidkalkede hvælvinger gemte sig et stort antal kalkmalerier, som ejendommeligt nok kunne dateres til få år før reformationen. Det reddede den gamle kirke. De

mange kalkmalerier blev afdækket og kirken restaureret, så Skive nu har to kirker. Bodil og Ingvar Glad viste rundt i kirken og fortalte levende og engageret om kirkens historie og især om kalkmalerierne.

Fra Skive gik turen videre til Viborg, hvor vi først nød den medbragte frokost i Sognehuset, tæt ved domkirken.

Efter frokosten besøgte vi Skovgaard Museet, hvor museumsinspektør Trine Grøne viste rundt og fortalte om såvel Skovgaard'erne som museets særudstilling om maleren, tegneren og illustratoren Lorentz Frølich. Det blev en rigtig god oplevelse.

Pens. lektor Ingvar Glad fortæller om kalkmalerierne i Vor Frue Kirke.

Sidste mål for udflugten var Viborg Domkirke, hvor vi blev delt i to hold med hver sin guide, der fortalte om kirkens dramatiske historie med adskillige ildebrande og især om Joachim Skovgaards smukke udsmykning af kirken efter den sidste restaurering i slutningen af 1800-tallet. Også det besøg blev en god og spændende oplevelse.

Turen sluttede med et veldækket kaffebord på Golf Salonen ved Viborg Nørresø, hvor vi blev bænket i et lokale med den flotteste udsigt over søen og kunne nyde synet af den gamle turistbåd »Margrethe I«, der jævnligt lagde vejen forbi.

En meget engageret museumsinspektør Trine Grøne fortæller på Skovgaard Museet.

Tilbage i Thy ved aftenstide gav deltagerne udtryk for, at det havde været en vellykket udflugt, ikke mindst takket være de særdeles vidende og engagerede fortællere på de steder, vi besøgte.

Rundvisning i Viborg Domkirke.

Dronningebesøget på Thisted Museum 2009

Mandag d. 7. september 2009, gæstede Dronning Margrethe Thisted Museum, hvor hun

bl.a. så særudstillingen »Pesten i Bergamo« samt en række nye danefæ – og detektorfund.

Foto:

Øverst til højre og venstre samt nederst til højre:
Charlotte Boje H. Andersen.

Nederst til venstre:
Peter Mørk.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65
Næstformand	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@mvmmail.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvar Jakobsen	ingjak@mail.dk
Knud Møller Madsen	knudmm@gmail.com
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Henning Bender, Kirsebærhaven 3, 3730 Nexø	56 44 30 56
Tage Grønkjær, Åstien 11, Klitmøller, 7700 Thisted	96 19 31 87
Henrik Jespersen, Østermøllevej 11, 7700 Thisted	97 92 62 04
Aksel Kristensen, Skyumvej 83, Gærup, 7752 Snedsted	97 93 12 25
Henrik Kristensen, Stenbjergvej 8, 7752 Snedsted	97 93 80 59
Peter Michaelsen, Egholmsvej 6, 8930 Randers	86 42 18 84
Jytte Nielsen, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Niels Nørgaard Nielsen, Harrildvej 23, Ø. Hornum, 9530 Støvring	98 38 53 06
Anne-Louise Haack Olsen, Todbølvej 13, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Lykke Olsen, Kalmargade 35, 3. th., 8200 Århus N	28 57 20 11
Bent Rolighed, Havevej 19, 9690 Fjerritslev	98 21 16 81
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Eigil Steffensen, Duevej 4, 2000 Frederiksberg	38 10 51 42
Svend Sørensen, Skovstedvej 33, Skovsted, 7700 Thisted	97 98 55 96
Michael Vandet, Ringvej 20, 7700 Thisted	97 92 61 10
Kristian Visby, Gråkildevej 76, 7700 Thisted	97 95 14 65

»

»Ja, længer der er til Amerika
End til Tante Lise paa Landet;
Men for at komme didhen herfra,
Man sejle maa over Vandet.

Men hvis man saa Farten overstaar,
Fortryder man aldrig Løbet:
Man faar til Foræring en Herregaard
Og Penge ovenikøbet.

Konfektrosiner og Mandler der gro,
I store Duske de hænge
Paa Træerne sammen, to og to,
Og koste slet ingen Penge.

Brystsukkre du som Tvebakker ser.
Som Rugbrød Chokolade,
Med Sukkerkringler det hagler og sner,
Og regner med Limonade.«

Christian Winther
Citat fra »Flugten til Amerika«, 1835

